

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

CESTA KE ZRUŠENÍ OTROCTVÍ V BRITSKÉM IMPÉRIU

Bc. Barbora Ševčíková

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

CESTA KE ZRUŠENÍ OTROCTVÍ V BRITSKÉM IMPÉRIU

Bc. Barbora Ševčíková

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslav Valkoun, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Jaroslavu Valkounovi, Ph.D.
za odborné vedení mé práce.

OBSAH

1. ÚVOD.....	1
2. BRITSKÉ IMPÉRIUM A OTROCTVÍ.....	4
2.1. OTROCTVÍ.....	4
2.2. OBCHOD S OTROKY.....	9
2.3. Z AFRIKY DO AMERIKY.....	11
3. ABOLICIONISMUS.....	13
3.1. PROSTOR PRO VZNIK ABOLICIONISMU.....	13
3.2. OTROCTVÍ, ANGLICKÉ PRÁVO A PŘÍPAD SOMERSET.....	18
3.3. POČÁTKY ABOLICIONISTICKÉ KAMPANĚ A JEJÍ VŮDČÍ OSOBNOSTI.....	23
4. ZRUŠENÍ OBCHODU S OTROKY.....	37
4.1. ABOLICIONISMUS JAKO POLITICKÉ Hnutí.....	37
4.2. ÚSPĚCH V PARLAMENTU.....	52
4.3. OBCHOD S OTROKY PO ROCE 1807.....	57
5. ZRUŠENÍ OTROCTVÍ.....	63
5.1. POKRAČOVÁNÍ ČINNOSTI ABOLICIONISTŮ.....	63
5.2. OSVOBOZENÍ OTROKŮ.....	71
5.3. HODNOCENÍ ABOLICIONISMU A JEHO ÚSPĚCHU.....	78
7. ZÁVĚR.....	86
8. SEZNAM ZDROJŮ.....	91
9. RESUME.....	94

1. ÚVOD

Velká Británie byla první evropskou mocností, která se rozhodla zcela zrušit otrokářský systém ve svých zámořských državách. Svou koloniální říši začala Anglie budovat již v 17. století a brzy se jí podařilo ovládnout i významná území v Severní Americe a Karibiku. Některé z těchto kolonií se ukázaly být vhodné k pěstování výnosných tropických plodin, což Angličany vedlo k vytvoření hospodářského systému postaveného na otrocké práci, po vzoru jiných evropských mocností působících v této oblasti. Jako otroci zde byli využíváni černí Afričané, dovezení pouze za tímto účelem z rodného kontinentu. Obchod s otroky se brzy stal velmi lukrativním samostatným odvětvím. Existence otroctví v koloniích byla dlouhodobě bez váhání přijímána nebo alespoň tolerována. Zdálo se nepravděpodobné, že by otrokářský systém, dosahující ve druhé polovině 18. století ohromné prosperity, měl na počátku 19. století čelit výrazným omezujícím zásahům ze strany britského parlamentu a ještě v první třetině tohoto století být zcela zrušen. Avšak již od 70. let 18. století začaly ve Velké Británii jednotlivé osobnosti vystupovat proti praxi otroctví a na konci století došlo k propuknutí masového abolicionistického hnutí. Lidé zakládali protitrokářské spolky, zemi zaplavilo velké množství nejrůznějších knih a pamfletů odsuzujících chování Britů v zámoří, téměř v každém provinčním městě se konaly petiční akce a mimo to několik set tisíc lidí odmítlo kupovat produkty z karibských kolonií. Otázka morálnosti otroctví byla vnesena na půdu britského parlamentu, kde byla po několik desetiletí příčinou bouřlivých debat. Výsledkem byly dva velké úspěchy abolicionistického hnutí – zrušení britského obchodu s otroky v roce 1807 a zrušení otroctví v britských koloniích v roce 1833.

Cílem předkládané diplomové práce je komplexní analýza procesu, který vyústil v přijetí těchto dvou zákonů. Práce se soustředí především na formování britského abolicionistického hnutí, jeho činnost a průběh politických jednání v parlamentu. Analýza se zabývá jak společenským, politickým a ekonomickým kontextem událostí, tak i inspiracemi a motivacemi jednotlivých historických aktérů.

Je nutné upřesnit, že se tato práce věnuje pouze otroctví v atlantickém prostoru, tedy otroctví praktikovanému na území Ameriky. Mimo zájem zůstávají další různorodé formy otroctví, které existovaly v některých jiných částech impéria.

Chronologicky řazený text diplomové práce je, vyjma úvodu a závěru, rozdělen do 4 kapitol, z nichž každá obsahuje 3 dílčí podkapitoly. První kapitola předkládá ve své

první části stručný přehled proměn instituce otroctví v dějinách a vysvětluje vznik otrokářských společenských systémů na amerických územích. Druhá podkapitola pojednává o obchodu s otroky, třetí pak popisuje cestu otroků z Afriky do Ameriky a jejich pracovní i životní podmínky v koloniích.

Druhá kapitola se nejprve pokouší analyzovat společenské, politické, intelektuální i náboženské prostředí ve Velké Británii, které vznik masového abolicionistického hnutí umožnilo. Poté se zabývá proměnami vnímání otroctví v britském právu, zvláště důležitým soudním případem *Somerset vs. Stewart*. Závěrečná část kapitoly se věnuje počátkům abolicionistického hnutí, jeho vývoji od agitace osamocených reformátorů v rozsáhlou organizovanou strukturu. Také obsahuje životopisné medailonky některých významných postav abolicionismu, mezi které patřily osobnosti z řad učenců, duchovních, umělců, politiků i bývalých otroků.

Začátek třetí kapitoly je věnován hodnocení argumentů a politické taktiky abolicionistů i jejich protivníků. Pokračuje pak dále seznámením s aktivitami již organizovaného abolicionistického hnutí a s prvními neúspěšnými pokusy prosadit v parlamentu různé protitrokářské zákony. Druhá podkapitola se soustředí na období let 1804–1807, na jehož konci došlo v těsné spolupráci s novou vládou k přijetí zákona o zrušení obchodu s otroky. Třetí podkapitola vyhodnocuje důsledky tohoto zákona, především z ekonomického hlediska, a zabývá se také úsilím Velké Británie na mezinárodní scéně, kde se snažila prosadit univerzální ukončení transatlantického obchodu s otroky.

První část poslední kapitoly se zabývá především příklonění britských abolicionistů k požadavku postupného osvobození všech otroků a jejich následným politickým i veřejným aktivitám. Také ale zmiňuje významné otrocké vzpoury, které se odehrály v britském Karibiku mezi lety 1816–1832, a jejich vliv na abolicionistické hnutí. Následující podkapitola je věnována zejména přijetí zákona zakazujícího praxi otroctví v roce 1833 a objasnění politického kontextu, který tento úspěch umožnil. Pojednává ale také o dokončení procesu osvobození otroků v državách Velké Británie roku 1838, kdy byl odstraněn nevolnický pracovní systém, jenž otroky stále vázal k původním majitelům. Třetí podkapitola se pak snaží o závěrečné hodnocení britského abolicionistického hnutí a stručné přiblížení nejzásadnějších teorií o vzniku a úspěchu abolicionistického hnutí, jež byly představeny v historiografii od 19. století do současnosti.

Tématu britského zrušení otroctví byla dosud v českém prostředí věnována jen

malá pozornost. Snad nejvíce se jím zabývala historička a etnoložka Markéta Křížová v rámci své knihy *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*, kde však nebylo hlavním předmětem zájmu. Další zmínky o britském abolicionistickém hnutí lze v českém jazyce nalézt již pouze jako součást přehledových publikací o dějinách Británie, například v knize *Britské impérium: cesta k modernímu světu* od Nialla Fergusona nebo *Dějiny Británie* od Kennetha Morgana. Z toho důvodu je tato diplomová práce založena především na studiu odborné literatury v anglickém jazyce.

Pro základní osu událostí a orientaci v historickém kontextu byly velmi přínosné především 2 přehledové publikace. Byla to *Abolition: A History of Slavery and Antislavery* od amerického historika Seymoura Dreschera, jednoho z nejvýznamnějších odborníků na téma otroctví v britských koloniích. Tato jeho kniha se však nesoustředí pouze na Británii, ale věnuje se komplexně otrokářství v atlantickém prostoru i jeho podobě a konečnému odstranění. Druhou publikací byla *Slavery and the British Empire from Africa to America* britského historika Kennetha Morgana, ta mapuje historii obchodu s otroky a otroctví v britských koloniích od samého počátku až k jejich úplnému zrušení. Tato přehledně členěná kniha, společně s výše zmíněným dílem Markéty Křížové, byla stěžejní zejména pro první kapitolu Britské impérium a otroctví.

Důležitým zdrojem byla i monografie Christophera Leslie Browna *Moral Capital: Foundations of British Abolitionism*, jejíž hlavní abmicí je vysvětlení vzniku abolicionistického hnutí ve Velké Británii. Věnuje se proto především počátkům hnutí a jeho prvním vůdčím osobnostem. Pro zpracování aktivity abolicionistů na politické scéně bylo velmi přínosné dílo Ernesta Marshalla Howse *Saints in Politics: The „Clapham Sect“ and the growth of freedom*, které obsahuje informace o životě a činnosti jednotlivých abolicionistických politiků. Ačkoli byla tato odborná kniha vysoké literární kvality poprvé publikována již v roce 1952, neztrácí svou relevanci, jelikož čerpá převážně z primárních pramenů.

Neobyčejně cenným zdrojem informací pro porozumění procesu přijetí abolicionistických zákonů, ať již těch hlavních v roce 1807 a 1833 nebo těch méně zásadních, byly dostupné historické záznamy britských parlamentních debat. Dalším zajímavým pramenem byly některé spisy samotných příslušníků abolicionistického hnutí, zejména pak díla Thomase Clarksona.

Vyzdvihnuty by měly být také studie *A Re-Interpretation of the Abolition of the British Slave Trade: 1806–1807* Rogera Ansteye a *The Abolition of Negro Slavery and British Parliamentary Politics 1832–3* od Izhaka Grosse, které se podrobně zabývají

průběhem přijetí zákona o zrušení obchodu s otroky, resp. zákona o zrušení otroctví, a analyzují politickou situaci, která toto umožnila. Pro zpracování závěrečného přehledu teorií o roli abolicionismu pak byly přínosné zejména studie *How Ideology Works: Historians and the Case of British Abolitionisms* Williama Palmera a *Eric Williams: British Capitalism and British Slavery* Seymoura Dreschera, jenž patří mezi odborníky, kteří formovali historický pohled na britské abolicionistické hnutí. Značně přínosný byl také ekonomický rozbor důsledků zrušení otrokářského systému v díle Davida Eltise *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*.

2. BRITSKÉ IMPÉRIUM A OTROCTVÍ

2.1. OTROCTVÍ

Instituce otroctví umožňuje člověku legálně vlastnit jiného člověka. Otroek je zbaven většiny práv a podřízen vůli svého vlastníka. Tato instituce, ač v odlišných podobách, existovala ve většině známých historických společnostech.¹

Různé formy otroctví existovaly v antickém i středověkém světě. Během středověku bylo otroctví přítomno v muslimských zemích a v mnoha dalších asijských a afrických společnostech.² Pokud jde o křesťanský svět, bylo zotročování souvěrců, stejně jako v islámském světě, nepřijatelné. Otroky tak získávali mezi nekřesťanskými národy. S postupem christianizace Evropy se otroctví vytrácelo a udrželo se jen v zemích, které zůstaly v kontaktu s jinověrci (například na území Pyrenejského nebo Apeninského poloostrova). Jinde v Evropě došlo v raném středověku k náhradě otroctví jinými formami pracovního svazku, především nevolnictvím. Otroctví nehrálo ve středověké Evropě nijak významnou roli.³

V novověku však vznikl na amerických územích ovládaných Evropany nový typ otroctví. V antickém i středověkém právu bylo zotročení zakotveno jako důsledek spravedlivé války, kdy uvrhnutí zajatců do otroctví nahrazovalo jejich usmrcení, nebo jako trest za těžký zločin. Lidství otroků však zůstávalo alespoň částečně zachováno, jelikož jejich otroctví bylo spíše sociálním statutem než odrazem jejich lidské méněcennosti. Existovala tedy také možnost je propustit a poté začlenit do společnosti. Přestože tedy ve středomořských oblastech Evropy i v muslimském světě byl černý otroek běžným úkazem, k jeho zotročení nevedly jiné důvody než k zotročení příslušníka

1 KŘÍŽOVÁ, Markéta, *Otroctví v Novém světě. Od 15. do 19. století*, Praha 2013, s. 8–9.

2 MORGAN, Kenneth, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, New York 2007, s. 1–2.

3 KŘÍŽOVÁ, s. 22–30.

jakékoli jiné rasy. Ospravedlnění otroctví totiž nevycházelo z barvy jeho kůže, ale především z jeho náboženské příslušnosti.⁴ To se změnilo v případě amerických kolonií, kde se během 17. století vytvořila nová rasová forma otroctví. Zotročování zde byli výhradně černí Afričané⁵ a jejich zotročení bylo permanentní a dědičné. Otroci měli právní postavení věci, nástroje, který lze koupit, prodat nebo zničit. Došlo k jejich dehumanizaci a toto odlidštění bylo vztaženo na celou rasu. Lidská podstata otroků byla zpochybňována ponižujícími vnějšími znaky (například oděvem či vypáleným cejchem) nebo mýty o původu černochů a jejich předurčení k otroctví (například Kenaanovo prokletí).⁶ Později se místo mýtů objevil vědecký rasismus, který podpořil teorii méněcennosti černých Afričanů. Zároveň také sílily představy o evropské a křesťanské civilizační nadřazenosti. Ačkoli vznik rasismu nutně nesouvisí se vznikem a rozšířením novověkého otroctví, byl využit k jeho ospravedlnění.⁷ Portugalci a Španělé využili během 16. století jako první ve svých středoamerických a jihoamerických koloniích Afričany k práci v novém odvětví – plantážním zemědělství. Spojení lidí černé pleti s novou podobou otroctví tu tedy bylo dříve, než se do podnikání v Novém světě pustili Angličané.⁸

V samotné Anglii otroctví prakticky zaniklo do 12. století a na rozdíl od východoevropských zemí tam do konce 16. století vymizelo i nevolnictví.⁹ Přetrvaly sice různé pozůstatky otroctví, jako například odsouzení k časově omezenému otroctví za kriminální delikty, nicméně šlo o marginální jevy. Angličtí učenci se od 16. století pyšnilí výjimečností Anglie v otázce politických a osobních svobod.¹⁰ Otroka jako pojem však středověkým Angličanům cizí nebyl, už kvůli jeho výskytu v nejčtenějším textu té doby – v Bibli.¹¹ Setkávali se s ním i v textech antických klasiků.¹² Také někteří

4 Tamtéž, s. 20–31.

5 Černí Afričané představovali pro Evropany vyhovující kandidáty na zotročení. Křesťanský středověk spojoval černou barvu s negativem a proti černochům panovaly různé rasové předsudky. Byli označováni jako pohané a divoši. Jejich velmi výrazná rasová, kulturní a náboženská odlišnost usnadnila přijmout myšlenku přirozeného otroctví černochů. Černí obyvatelé Afriky byli také lépe kontrolovatelní než ve Španělsku často akulturovaní a gramotní muslimové. Navíc se ukázalo, že Afrika dokáže uspokojit vysokou poptávku evropských otrokářů. GUASCO, Michael, *Slaves and Englishmen. Human Bondage in the Early Modern Atlantic World*, Philadelphia 2014, s. 218–220.

6 Na základě Kenaanova prokletí bylo zdůvodňováno otroctví jak v křesťanském, tak i muslimském a židovském světě. Podle této teorie, vycházející z textů Starého zákona, byli lidé černé pleti potomky Kenaana, který byl Noemem odsouzen k otrockému postavení v důsledku provinění svého otce Cháma.

7 KŘÍŽOVÁ, s. 16, 35–36 a 170–172.

8 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 24.

9 GUASCO, s. 26–32.

10 KŘÍŽOVÁ, s. 107.

11 Například Třetí Mojžišova 25:44–46, 1. Timoteovi 6:1–2, První Mojžišova 9:21–27, 1. korintským 7:20–24 a další.

12 Například Aristotelova Politika, Tacitova Germánie, Liviovo Od založení města, Justiniánův kodex a

významní angličtí učenci s pojmem otroctví pracovali (například Thomas Moore v Utopii) a byl běžně užíván jako rétorická figura hodnotící například středověkou nadvládu Normanů nebo dobu v područí katolicismu, čímž vznikal národní mýtus o anglické svobodě a boji proti zotročení v průběhu dějin. Svoboda se stala charakteristickým prvkem anglické národní identity a bylo proto považováno za nepřijatelné, aby některý příslušník tohoto národa byl zotročen a této svobody zbaven. Jakmile ale Angličané vypluli do světa, otroctví bylo všudypřítomné. Zjistili, že neexistence otroctví v jejich zemi, je v zásadě jedinečná.¹³

Od konce 15. století začala Evropa objevovat svět. Evropské státy mezi sebou soupeřily o nová území a zakládaly své koloniální říše. Ve snaze konkurovat Španělsku se Anglie začala angažovat v Novém světě, ale až porážka španělského loďstva v roce 1588 otevřela cestu anglické kolonizaci amerických území.¹⁴ Angličané v zámoří rychle přijali otroctví za normální a neváhali napodobit Španěly a Portugalce ve vlastnictví otroků a obchodování s nimi.¹⁵ Anglie postupně ovládla východ Severní Ameriky i mnoho ostrovů v Karibském moři. V Severní Americe patřilo Británii třináct kolonií, které později vytvořily Spojené státy americké, a rozsáhlá kanadská území. V Karibiku získala v 17. století mimo jiné Barbados, Jamajku, Antiguu, Montserrat, Svatý Kryštof a Nevis. O století později pak Grenadu, Dominicu, Svatý Vincenc nebo Tobago.¹⁶ Ať už z důvodů touhy po lepším životě, rychlého zbohatnutí, snadného získání půdy, nucené deportace nebo náboženského pronásledování se další a další Angličané usazovali v Novém světě.¹⁷ Do poloviny 17. století byly kolonie vnímány především jako odbytiště zboží a zdroj surovin pro mateřskou zemi. Brzy se ale ukázalo (také díky příkladu kolonií Španělska a Portugalska), že podnebí Karibiku a jihu Severní Ameriky je výhodné pro pěstování některých tropických plodin jako byly tabák, rýže, káva, bavlna a zvláště cukrová třtina. Jejich pěstování a export se ukázaly jako velmi ziskové. Téměř ve všech britských koloniích v Novém světě byla nakonec využívána otročká práce.¹⁸ Navíc ve všech teritoriích na jih od Pensylvánie a Marylandu, která postavila svou ekonomiku právě na tropickém plantážním zemědělství, vznikly dokonce otrokářské společnosti, tedy společnosti existenčně závislá na otročké práci.¹⁹

další.

13 GUASCO, s. 9–33.

14 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 7.

15 GUASCO, s. 6, 59 a 119.

16 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 7–8.

17 MORGAN, Kenneth a kol., *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 268.

18 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 4–11.

19 DRESCHER, Seymour, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, New York 2009, s. 6.

Na počátku 17. století se angličtí kolonisté snažili v zámořských državách replikovat anglickou společnost. Jisté množství černých otroků sice v anglických koloniích bylo, jelikož to v daném regionu bylo běžnou praxí, ale před polovinou 17. století tam otroctví nebylo systémovým znakem ani rutinou.²⁰ Objevily se také snahy zapojit či donutit k práci domorodé indiány, ale to se ukázalo neefektivním. Indiánské kmeny byly decimovány novými nemocemi, navíc indiáni byli spíše lovci než zemědělci a s dobrou znalostí terénu i místních podmínek se nebáli rozdmýchávání násilného odporu.²¹ Hlavní pracovní zátěž v anglických koloniích tak zpočátku nesli bílí nájemní sluhové, což byli chudí Angličané, kteří se dobrovolně nebo i z donucení smluvně zavázali k několikaleté nevolnické práci v koloniích. Měli omezená ale zákonem garantovaná práva a po vypršení smlouvy se znovu stali svobodnými a plnohodnotnými členy společnosti a obvykle obdrželi i vlastní půdu, na které se mohli usadit. Pořízení nájemného sluhy bylo dostupné a výhodné. Ke konci 17. století však začal počet dostupných smluvních dělníků postupně klesat. Zejména vznikající plantážnické hospodářství se tak potýkalo s vážným nedostatkem pracovních sil. Efektivním a permanentním řešením této krize se ukázalo být využití otrocké práce po vzoru Španělska a Portugalska, což bylo pro obchodníky i plantážníky ekonomicky výhodné. V důsledku rychle expandujícího obchodu s otroky klesala jejich pořizovací cena a dovozem stále většího počtu afrických otroků se zvětšila společenská propast mezi černými a bílými. Úměrně se zvyšujícím se počtem zotročených v koloniích rostl i rasismus a sílilo přísné rozdělení společnosti. Otroctví bylo postupem času pevně institucionalizováno a omezeno výhradně na černochoy. V amerických britských državách, na rozdíl od španělských nebo francouzských kolonií, téměř vymizela vrstva svobodných černých obyvatel a svobodných míšenců.²² Nakonec prakticky na všech britských karibských ostrovech tvořili 90 % populace černí otroci a 10 % bílá menšina.²³ Ve skutečnosti tedy Evropa, část světa, ve které bylo otroctví nejméně rozšířené, vytvořila ve svých zámořských koloniích společnosti s největším známým podílem otroků v populaci.²⁴

Během první poloviny 17. století existovalo otroctví v anglických koloniích bez jakéhokoli právního zakotvení, bylo tedy teoreticky nelegální. Anglie, na rozdíl od jiných koloniálních říší, nikdy nevytvořila jednotný otrokářský zákoník, ale dovolila

²⁰ GUASCO, s. 4 a 156.

²¹ MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 4–5 a 19–20.

²² KŘÍŽOVÁ, s. 107–113.

²³ MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 47.

²⁴ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. x.

jednotlivým koloniím zavést vlastní právní předpisy. První otrokářská legislativa začala v britských koloniích vznikat od 60. let 17. století, v 18. století už otroctví bylo v anglo-americkém světě pevně zakotveno nejen sociálně, kulturně a ekonomicky, ale i právně.²⁵ Zákony zakazovaly míšení ras a poskytovaly majitelům úplnou kontrolu nad pohybem, mezilidskými vztahy i životem jejich otroků, otrokům pak vyměřovaly širokou škálu fyzických trestů. Tyto zákony ze 17. století vydržely v Karibiku jen s malými úpravami až do 19. století.²⁶ Podle Franka Tannenbauma byla z obecného pohledu podoba novověkého otroctví v anglických koloniích ještě tvrdší a přísnější než například v koloniích iberských zemí, kde existovala právní kontinuita otroctví od středověku, hrál tam jistou roli inkluzivní a misijní charakter katolicismu a žila uznaná vrstva svobodných barevných a míšenců. Britské kolonie vytvořily otrokářský systém nově a ryze účelově, se zákonodárstvím vyhovujícím výhradně zájmům plantážníků. Obecně platí, že zejména v Karibiku se objevovala vystupňovaná brutalita otrokářského systému a rasa zde deterministicky určovala sociální status.²⁷

Na evropských trzích rychle rostla poptávka po komoditách z amerických kolonií, zejména po cukru a tabáku. Cukr se postupně stal z luxusního zboží záležitostí běžné spotřeby. V polovině 17. století došlo na karibských ostrovech k tzv. „cukrové revoluci“, která vedla k rozšíření pěstování cukrové třtiny. Anglické a francouzské karibské kolonie začaly vytlačovat portugalskou Brazílii z pozice hlavního producenta cukru. Ceny cukru na světových trzích zůstávaly stabilní a vysoké. Plantážnické kolonie byly zárukou rychlých zisků, avšak za cenu monokulturní exportní produkce, drancování půdy i lidských zdrojů.²⁸ Kolonie byly cíleně udržovány pouze v roli producentů surovin, v Karibiku cukr mohl být pouze částečně zpracováván na hnědý polotovar a konečný proces rafinace probíhal ve Velké Británii. Britské lodě pak cukr znovu reexportovaly do celé Evropy.²⁹ Před ovládnutím Indie byly karibské ostrovy pro Velkou Británii nejvýznamnějším zámořským zdrojem bohatství. Například v roce 1773 byla hodnota dovozu z Jamajky pětikrát vyšší než ze všech britských pevninských kolonií v Severní Americe dohromady. Od poloviny 18. století až do 20. let 19. století byl cukr hlavní dovozní komoditou Velké Británie.³⁰ I slavný britský ekonom Adam Smith napsal, že cukrové plantáže jsou „obecně mnohem lepší než jakékoli jiné druhy

25 GUASCO, s. 4 a 198.

26 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 111–114.

27 KŘÍŽOVÁ, s. 125–126, 82 a 93.

28 Tamtéž, s. 76, 83 a 116–117.

29 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 107–110.

30 FERGUSON, Niall, *Britské impérium. Cesta k modernímu světu*, Praha 2016, s. 42 a 105.

*zemědělské produkce, které jsou známé v Evropě nebo v Americe“.*³¹

2.2. OBCHOD S OTROKY

Začínajícímu obchodu s otroky dominovali v druhé polovině 15. století a v 16. století Portugalci, jejichž výsadní právo na obchod s Afrikou bylo potvrzeno Tordesillaskou smlouvou. Císař Karel V. zavedl v roce 1521 systém *asiento*,³² jehož prvními držiteli byli italští obchodníci a poté právě Portugalci.³³ Portugalský monopol v Africe narušila jako první Republika spojených nizozemských provincií a brzy na to i Francie, jejíž obchodní námořní společnost získala právo *asiento* v roce 1702. V 15. a 16. století nakupovali Evropané otroky hlavně ze Senegambie a pobřeží tzv. Horní Guineje, v polovině 17. století pak ze Zlatonosného pobřeží, Ghany a Beninského zálivu a v 18. století převažovali otroci Biaferského zálivu a Angoly. Proběhlo mnoho výzkumů zabývajících se určením celkového počtu všech Afričanů, kteří v průběhu staletí opustili Afriku na palubách evropských otrokářských lodí. Výsledků bylo dosaženo za použití statistických modelů a zobecňujících vzorců, protože kompletní soubor dat o obchodu s otroky neexistuje.³⁴ Většina těchto odhadů se shoduje na přibližně 12 milionech lidí.³⁵

Z tohoto počtu bylo asi 3 500 000 otroků do Ameriky a Karibiku přivezeno na britských lodích mezi lety 1662 a 1807 tedy během období, kdy se Británie obchodu s otroky účastnila.³⁶ V důsledku toho, jak Angličané expandovali v zámoří, přejímali systém plantážního hospodářství a zvyšovala se poptávka po otrocích, rostla od poloviny 17. století i míra jejich zapojení do transatlantického obchodu s otroky. Obchod začal výrazně narůstat za vlády Karla II., který založil Královskou společnost podnikatelů obchodujících s Afrikou (Company of Royal Adventurers Trading to Africa). Ta byla v roce 1672 nahrazena Královskou africkou společností (Royal African Company), jež držela v Anglii monopol na obchod s Afrikou do roku 1698, kdy začal Vilém III. prosazovat volný obchod a rušení monopolů. Od té doby masivně stoupal podíl soukromníků a soukromých společností na obchodu s otroky. Královská africká společnost se poté soustředila především na udržování britských obchodních základen na africkém pobřeží. V roce 1710 byla založena Společnost jižních moří (South Sea

31 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 35.

32 Španělsko nemělo v Africe vlastní základny a až do 19. století nakupovalo otroky pro své kolonie od zprostředkovatelů. *Asiento* byl systém smluv, kterými se určití obchodníci či obchodní společnosti jiných států zavazovali dovézt stanovený počet otroků do španělských amerických držav. Držení lukrativního monopolního práva *asiento* bylo jednou z hlavních otázek mezinárodní diplomacie v 17. a 18. století. KŘÍŽOVÁ, s. 51–56.

33 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 3–5.

34 KŘÍŽOVÁ, s. 91 a 129.

35 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 36.

36 FERGUSON, s. 108.

Company), která byla vytvořena za účelem uplatnění práva *asiento*, které Velká Británie získala Utrechtským mírem v roce 1713 po válce o španělské dědictví. Společnost však nikdy nebyla schopna pokrýt celou poptávku španělské Ameriky a musela se obracet o pomoc k soukromníkům. Společnost i systém *asiento* zanikly v roce 1748 po válce o Jenkinsovo ucho. Během 18. století soukromníci v britském obchodu s otroky jasně dominovali. Hlavním otrokářským přístavem v Británii byl zpočátku Londýn, který byl poté překonán Bristolem a ten byl v polovině 18. století vystřídán Liverpoolem. Na přelomu 18. a 19. století byl Liverpool dokonce největším otrokářským obchodním střediskem na světě.³⁷

Původně se Británie do obchodu s otroky zapojila kvůli dodání potřebné pracovní síly do svých kolonií, ale tento obchod se postupně vypracoval na samostatné odvětví a začal se orientovat i na dodávky otroků do kolonií ostatních států. Během 18. století se stal jedním z nejvýznamnějších a nejvýnosnějších hospodářských odvětví britské ekonomiky.³⁸ Obchod s otroky byl součástí tzv. trojúhelníkového obchodu. Obchodní lodě nejprve vezly do Afriky britské zboží, za které byli nakoupeni otroci, s nimi se pak plavily Ameriky, kde byly naloženy produkty plantážního zemědělství, a poté se vracely zpět do Británie. Jedno kompletní dokončení trojúhelníkové plavby trvalo přibližně jeden kalendářní rok.³⁹ Transatlantický obchod s otroky byl záležitostí velkých ztrát i velkých zisků, současníky byl ale považován za velmi lukrativní a ziskový. Výše zisku z vloženého kapitálu se v 18. století pohybovala obvykle mezi 7 % až 10 %. Míra přínosu, který měl obchod s otroky pro hospodářský rozvoj Velké Británie, zůstává tématem odborných diskusí. V roce 1944 publikoval politik a historik britského Karibiku Eric Williams své dílo *Capitalism and Slavery*, ve kterém tvrdil, že zisk z obchodu s otroky byl naprosto klíčový pro počátky průmyslové revoluce v 18. století. Někteří historici s Williamsem souhlasí, ale jiní tvrdí, že dopad obchodu s otroky na britský ekonomický růst přeceňuje. Podle názoru britského historika Kennetha Morgana nelze tvrdit, že by bohatství plynoucí z obchodu s otroky bylo přímým podnětem pro industrializaci Británie, ale hospodářská soustava zahrnující obchod s otroky a produkty plantážnického zemědělství samozřejmě posílil britskou ekonomiku a hrál významnou, i když ne rozhodující, roli v jejím vývoji.⁴⁰

37 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 56–65.

38 KŘÍŽOVÁ, s. 120–121.

39 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 12 a 54.

40 Tamtéž, s. 79–82.

2.3. Z AFRIKY DO AMERIKY

V novověku se na území Afriky nacházely státní útvary, komplexní hierarchizované zemědělské společnosti, přírodní kmeny a stovky různých kulturně odlišných etnik. Existovaly tam aktivní kontinentální obchodní stezky, města, vyspělá řemesla a také všudypřítomná instituce otroctví, která se ale podobala typům otroctví antického a středověkého světa, nikoli plantážnickému otrokářství. Otroctví tedy nebylo něco, co bylo do Afriky přivečeno zvenčí, ale příchod Evropanů do Afriky a jejich zvyšující se poptávka po otrocích výrazně změnila povahu afrického otroctví.⁴¹ Účast Afriky na obchodu s otroky byla dobrovolná, motivem byla přirozená touha po zisku. Roztříštěnost politických útvarů a etnických skupin vylučovala solidaritu s otroky. Afričané neměli jednotnou identitu typu „my Afričané“. Nezotročovali tudíž své druhy, ale své nepřátele z jiných etnik nebo států. Nejprve byli Evropanům prodáváni váleční zajatci, ale jak objem obchodu rostl, přestal jich být dostatek. Metody získávání otroků se změnily a zbrutalizovaly. Na pobřeží Afriky vznikly státní útvary stavící svou ekonomiku na obchodě s otroky. Byly pořádány časté otrokářské výpady do vnitrozemí, docházelo k zavedení otroctví jako trestu za většinu provinění a v krajním případě i k zotročování vlastního obyvatelstva. Afričtí otrokáři nakupovali otroky od vládců ve vnitrozemí nebo je zajímali násilím, docházelo k únosům jednotlivců i k vybití celých vesnic. Spoutaní otroci následně putovali desítky kilometrů v otrockých karavanách. Sami Evropané se až do 19. století do vnitrozemí kontinentu nepouštěli a ovládali pouze několik pobřežních obchodních základů. V těchto přístavech jednali s africkými prostředníky a obchodníky jako rovní s rovními. Obchody obnášely dlouhá obratná vyjednávání, úplatky, hostiny či zajišťování politické podpory. Afričané v hlavních obchodních střediscích brzy přestali kupovat levné komodity a tetky. Evropané platili za otroky především látkami, střelným prachem a střelnými zbraněmi, alkoholickými nápoji, železem nebo stříbrem. Obchod s otroky měl pro Afriku vážné důsledky: velký demografický pokles (některé regiony se téměř vylidnily), války vyvolané kvůli získávání otroků, narušení původních hospodářských vztahů (krátkodobý profit pro pobřežní střediska a překupníky), sociální změny, hladomory a epidemie.⁴²

Otroky zakoupené v Africe čekala strastiplná cesta přes oceán, která mohla trvat od jednoho až po několik měsíců. Většinu plavby se tísnili v podpalubí lodí, kde byli často spoutáni. Několik málo dochovaných svědectví otroků zdůrazňuje hlavně hrozný

41 GUASCO, s. 62–66 a 77.

42 KŘÍŽOVÁ, s. 129–133 a 178–185.

vzduch v podpalubí, brutalitu posádky a žízeň během celé cesty. Otroci se také někdy proti posádce, která byla na lodi v menšině, vzbouřili. Vzpoury však byly málokdy úspěšné, většinou docházelo k jejich tvrdému potlačení a exemplárním trestům.⁴³ Plavba otrokářských lodí z Afriky do Ameriky byla pověstná vysokou úmrtností mezi převážnými otroky (i mortalita posádky bývala větší než u jiných obchodních plaveb). Nejčastější příčinou úmrtí byly infekční nemoci, především gastroenterální potíže způsobené nehygienickými podmínkami. Docházelo také k úmrtím z důvodu nedostatku stravy nebo dehydratace. Neobvyklé nebyly ani případy, kdy otroci spáchali sebevraždu, nejčastěji vrhnutím se přes palubu. Úmrtnost otroků byla v počátcích obchodu s otroky okolo 20 %, někdy dokonce i 30 %, v druhé polovině 18. století klesala na 10 % a méně.⁴⁴ Pokud se jedná výhradně o britský obchod s otroky, za celou dobu jeho existence zemřel během plavby v průměru každý sedmý otrok.⁴⁵ V extrémních případech epidemie či neplánovaného prodloužení cesty mohla přijít o život dokonce většina otroků na lodi. Cílem ale samozřejmě nebylo nechat otroky zemřít, ale dosáhnout co největšího zisku. Záleželo na strategii jednotlivých kapitánů lodí, zda naloží otroků co nejvíce s tím, že jich více zemře, nebo jich nakoupí méně a bude jim během cesty poskytnuta lepší péče.⁴⁶

Po zakotvení lodí v přístavech kolonií byli otroci prodáváni v aukcích. Až 1/5 otroků zemřela do jednoho roku po příjezdu do Ameriky, otrokářství se tím ale ztrátovým nestalo, protože pořizovací cena otroka byla splacena již rokem jeho práce. Životní podmínky otroků byly různorodé, lišící se od sebe podle jednotlivých vlastníků i jednotlivých kolonií. Nicméně podstatou otroctví vždy zůstávalo nelidské zacházení a stálá hrozba násilím, bez nichž by nebylo udržitelné. Otroci byli zcela vykořeneňeni, odříznuti od všeho, co znali – od rodiny, společenství, jazyka, kultury i náboženství. Někteří otroci pracovali jako domácí služebnictvo, řemeslníci či dělníci, ale to byli buď otroci v severnějších amerických pevninských koloniích nebo malý počet otroků v jižních koloniích. Většina otroků v Americe byla nucena k těžké práci v plantážním zemědělství.⁴⁷ Muži i ženy pracovali obvykle všechny bdělé hodiny, minimálně šest dní v týdnu, bez nároku na mzdu nebo důstojné životní podmínky. Nejvíce otroků bylo nuceno k práci na velkých třtinových plantážích s přidruženými cukrovarny, do kterých

43 Tamtéž, s. 133–136.

44 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 73–75.

45 FERGUSON, s. 111.

46 KŘÍŽOVÁ, s. 133–136.

47 Tamtéž, s. 128–139.

se dopravovaly sklizené stvolý třtiny, drtily se a jejich šťáva se svařovala v hrubý cukr.⁴⁸

Existovaly i případy humánnějších pánů, kteří se k otrokům chovali odpovědně, stejně jako ke svému dalšímu majetku, nebo cítili povinnost pečovat o jejich duše v křesťanském smyslu. Většinou však otroctví provázelo fyzické násilí a kruté tresty za neposlušnost a další provinění.⁴⁹ Neposlušným otrokům mohl být snížen příděl potravy nebo jinak zhoršeny životní podmínky. Mohli být označováni rozpáleným železem, bičováni, umístěni do želez, uvězněni i zmrzačeni. Rozšířené bylo také sexuální násilí páchané na otrokyních.⁵⁰ Kvůli tomu, že Evropané v plantážnických koloniích tvořili výraznou menšinu, existovala neustálá hrozba otrocké vzpoury. Otroci projevovali nespokojenost převážně pasivně a individuálně drobnými krádežemi, bojkotem práce, sabotáží, sebevraždou nebo útekem do neosídleného vnitrozemí. Otevřená kolektivní ozbrojená povstání nebyla příliš častá, jelikož komunity otroků bývaly jazykově i etnicky heterogenní a neměli sílu na přípravu a organizaci velkého povstání.⁵¹

Především v karibských koloniích otroci vymírali a k udržení jejich počtu byly nutné stále další dodávky z Afriky. Úmrtnost otroků byla velmi vysoká v důsledku tropických a infekčních nemocí, ale také nedostatečné výživy, která neodpovídala jejich nadměrné fyzické zátěži.⁵² K vymírání přispívala také nízká porodnost a vysoká novorozenecká úmrtnost. Ty byly zapříčeny nižším podílem žen mezi otroky, podvýživou a přílišnou fyzickou zátěží matek, častými potraty či nemožností formovat stabilní rodiny.⁵³

3. ABOLICIONISMUS

3.1. PROSTOR PRO VZNIK ABOLICIONISMU

Jak vlastně vypadala britská společnost v druhé polovině 18. století, kdy se pomalu otevíral prostor pro vznik masového abolicionistického hnutí? Jeden cizinec na počátku 18. století napsal: „*Nemyslím, že bych kdy viděl národ tak přesvědčený o své výjimečnosti.*“⁵⁴ A skutečně, společnost ve Velké Británii s obecně přijímanými osvíceneckými hodnotami, silným smyslem pro národní identitu a jednou z

48 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 107–110.

49 Tamtéž, s. 111.

50 KŘÍŽOVÁ, s. 142.

51 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 127–136.

52 Pozůstatky Barbadoských otroků z let 1660 až 1820 dokazují deformace kostí trvalou podvýživou. KŘÍŽOVÁ, s. 138–139.

53 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 84–96.

54 WASSON, Ellis, *Dějiny moderní Británie. Od roku 1714 po dnešek*, Praha 2010, s. 133.

nejrozvinutějších veřejných sfér byla v mnoha směrech jedinečná.⁵⁵

Velká Británie vynikala především velkým ekonomickým rozmachem. Druhá polovina 18. století je považována za počátek průmyslové revoluce, dlouhodobého procesu, který byl mimo jiné umožněn zefektivněním zemědělství (to vedlo k uvolnění pracovní síly), již existující rozsáhlou sítí manufakturních dílen a obecným zvýšením produktivity práce. Tento ekonomický rozmach byl základem pro další rozvoj státu: zlepšení a rozšíření silniční sítě, industrializaci, rozkvět měst a zvyšování míry urbanizace, růst populace díky lepším životním podmínkám, zvýšení gramotnosti, expanzi v zámoří a imperiální politiku.⁵⁶

S ekonomickou prosperitou se dostavil také růst středních vrstev společnosti, které byly často spojeny s novými hospodářskými činnostmi. Právě střední třída vlastnila většinu průmyslového a obchodního kapitálu. Začala napodobovat módu, životní styl a mravy vlastníků půdy a nižší šlechty, kteří rodiny obchodníků, lékařů či právníků postupně přijímali mezi sebe. Vznikla tak středostavovská kultura provázená zakládáním divadel a společenských domů či rozkvětem lázeňských měst a přímořských letovisek.⁵⁷ Docházelo také k rychlému rozvoji ve vědě a kultuře. Velmi dynamický byl literární život, charakteristický rostoucím počtem tištěných publikací i jejich zvyšujícím se nákladem. Londýnské i regionální noviny, vydávané prakticky bez cenzury, byly široce dostupné. Ač to vše zní velmi idylicky, především nižší vrstvy byly stále ohroženy chudobou a vystaveny brutalitě. Tělesné tresty, popravy za marginální delikty, dětská práce a prostituce či alkoholismus byly zcela běžnými jevy. Ve srovnání s jinými státy však Británie zůstala uchráněna hladomorů a měla poměrně kvalitní systém chudinských dávek. Britská společnost byla známá pro svou pružnost a sociální mobilitu. Parlamentní systém byl dynamičtější a progresivnější než absolutistické režimy na evropském kontinentu. Díky širším politickým právům a také dostupnosti periodického tisku, ve kterém byly denně rozebírány parlamentní debaty a vládní politika, se rozrůstal počet lidí zajímajících se o politické dění. Politizace široké veřejnosti měla za následek vznik nejrůznějších pokrokových hnutí a spolků, které vytvářely tlak na prosazení humanitárních či politických reforem, z nichž mnohých bylo skutečně dosaženo. V druhé polovině 18. století už musely politické elity brát veřejné mínění a přízeň davů vážně.⁵⁸

55 Tamtéž.

56 MORGAN, *Dějiny Británie*, s. 336–339.

57 Tamtéž, s. 345–346.

58 WASSON, s. 42–46 a 142–143.

Evropští vědci 16. a 17. století po sobě zanechali důraz na racionální myšlení a dali tak v první polovině 18. století vzniknout novému myšlenkovému směru – osvícenství. Osvícenství v sobě obsahovalo přesvědčení o dosažení pokroku prostřednictvím lidského rozumu, soustředilo se na praktické empirické vědní obory, fakta a pragmatismus. Přineslo ideu individuálních práv a svobod, která jsou člověku přirozená a nezczitelná.⁵⁹ Osvícenství mělo samozřejmě různé podoby lišící se například podle národnosti, regionu či konkrétního křesťanského proudu. Ač jinde bylo osvícenství často nositelem radikalismu a revolucí, ve Velké Británii převažovala jeho konzervativní podoba, která se prosazovala v rámci zavedeného politického systému a náboženství. Omezenou monarchii s voleným parlamentem a svobodou vyznání i projevu nebylo potřeba zničit a přebudovat revolucí, pouze krok po kroku vylepšit. Britské osvícenství vyzdvihovalo dodržování zavedeného pořádku, vládu práva, zdvořilé způsoby, hospodářský pokrok, racionální reformy a neporušitelnost osobní svobody. Co se týká otroctví a rasy měli osvícenští učenci různé postoje – jedni otroctví odsuzovali na základě argumentu o přirozených právech každého člověka, druzí ho podporovali pseudovědeckými důkazy o rasové podřadnosti černochů.⁶⁰

Od poloviny 18. století do osvícenství začaly více pronikat středostavovské hodnoty a sentiment (jako předzvěst budoucího romantismu). V životním stylu byl kladen důraz na ctnosti a morálku bez ohledu na vzdělání či společenské postavení člověka, na rodinný život, řádné plnění denních povinností a zdvořilost.⁶¹ Sentimentální nadšení se projevilo snahami o různé humanitární reformy. Posílil názor, že „*právo musí být v souladu s morálkou a náboženským přesvědčením*“.⁶² Reformní úsilí se soustředilo na zmírnění tělesných trestů, ukončení zneužívání dětské práce, zlepšení životních podmínek pro duševně nemocné nebo zamezení týrání zvířat.⁶³

Všechny výše zmíněné fenomény otevřely cestu pro rozvoj abolicionistického hnutí, avšak nejzásadnějším faktorem byla náboženská tradice. Křesťanská hnutí jsou tradičně považována za řídicí sílu a šířitele abolicionismu. Zpětně to tak hodnotili i samotní aktéři událostí – například Thomas Clarkson ve svém díle *Historie vzestupu, pokroku a úspěchu hnutí za zrušení obchodu s otroky v britském parlamentu* (*The*

59 MORGAN, *Dějiny Británie*, s. 370.

60 PAGE, Anthony, *Rational Dissent, Enlightenment, and Abolition of the British Slave Trade*. In: *The Historical Journal* 54, 2011, 3, s. 741–772.

61 MORGAN, *Dějiny Británie*, s. 348–358.

62 VAN CLEVE, George, „*Somerset's Case*“ and Its Antecedents in Imperial Perspective. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 644.

63 WASSON, s. 78–84.

History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament) tvrdí, že abolicionismus „vzešel nikoli od lidí, kteří volali po svobodě, zatímco oni sami byli utlačovateli, nikoli od lidí, jež k tomu byli vedeni svými ambicemi nebo zalíbením v dobré pověsti, ale... od učitelů křesťanství té doby“.⁶⁴

Konzervativní anglikánská církev byla v 18. století pod vlivem racionálního proudu. Došlo k zesvětštění náboženství a úpadku mysticismu. Správný křesťan měl dojít spásy pomocí morální bezúhonnosti a konání dobrých skutků. Křesťan byl zkrátka ten, kdo se křesťansky choval. Tento typ víry vyhovující vyšším vrstvám zcela neuspokojoval chudší obyvatelstvo, které toužilo po energii a mysticismu.⁶⁵ To jim nenabízela ani anglikánská nonkonformistická hnutí jako byli presbyteriáni, independenti, baptisté nebo unitáři, kteří se také klonili k racionální zbožnosti. Tyto náboženské skupiny, obzvláště populární mezi střední vrstvou a obchodníky, byly přesto více nakloněny různým reformám než oficiální proud anglikanismu. I mezi jejich členy se později objevovalo odsouzení otroctví na základě jejich přesvědčení o duchovní rovnosti. Byla to ale jiná náboženská hnutí, která se stala hlavními nositeli abolicionismu.⁶⁶

Na půdě Velké Británie a jejích severoamerických kolonií došlo k tzv. velkému probuzení, společensko-náboženskému fenoménu, který dal vzniknout novým křesťanským proudům, jež následně získaly na popularitě ve druhé polovině 18. století. Ve 30. letech 18. století založili bratři John a Charles Wesleyové společně s George Whitefieldem na oxfordské univerzitě náboženský klub. Jejich skupina byla označována jako „metodisté“ kvůli jejich pečlivému studiu Bible. To byl počátek nového křesťanského hnutí, které hlásalo, že podstatná není tvrdá práce a přísné dodržování morálky, ale především Boží milost, která jediná může člověka spasit. Wesleyové i Whitefield, který se od metodismu časem odklonil, cestovali a kázali své učení v Británii i v Severní Americe. Odmítali složitou teologii, prosazovali mysticismus a emocionální prožívání víry. Zaměřovali se na věřící z nižších společenských vrstev a byli otevření i konvertitům černé pleti. Establishment anglikánské církve se bál, že tito kazatelé chtějí narušit a ohrozit společenský řád, a snažil se proto nové proudy potlačovat.⁶⁷ Pod vlivem metodismu se začaly vyvíjet a šířit i další vitální náboženské

64 CLARKSON, Thomas, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.*, London 1808, s. 262.

65 MORGAN, *Dějiny Británie*, s. 313–314 a 343–344.

66 PAGE, s. 741–772.

67 METAXAS, Eric, *Amazing Grace. William Wilberforce and the Heroic Campaign to End Slavery*,

proudy. Především se jednalo o anglikánské evangelické hnutí, pro které byla typická osobní zbožnost, emocionální zápal a šíření evangelia.⁶⁸ Několik učenců odmítajících otroctví z důvodu náboženského cítění existovalo i dříve, ale v těchto křesťanských proudech kladoucích silný důraz na emocionalitu a etiku vznikl prostor pro masové přijetí a pevné zakořenění abolicionismu. Nová hnutí umožnila vytvářet křesťanskou politiku, ve které se náboženské argumenty znovu staly relevantními.⁶⁹

Vznik abolicionismus jako politického hnutí je však neodmyslitelně spjatý s jiným křesťanským proudem. Kvakeři, oficiálně Náboženská společnost přátel, byli prvními, kteří začali hromadně odmítat otroctví na základě náboženských argumentů. Kořeny organizovaného abolicionismu sahají do poloviny 18. století ke skupinám kvakerů v severoamerických koloniích.⁷⁰ Kvakeři z Philadelphie v roce 1758 rozhodli na svém pravidelném shromáždění, že členové jejich Náboženské společnosti nemohou nadále vlastnit otroky ani se jakkoli podílet na obchodování s nimi, a to pod hrozbou vyloučení ze společenství. Hlavním strůjcem tohoto rozhodnutí byl Anthony Benezet, průkopník abolicionismu, který zasvětil svůj život boji proti otroctví. Své snahy přenesl z amerického kontinentu i do Velké Británie a celého imperiálního prostoru, když začal prosazovat univerzální zrušení obchodu s otroky. „*Jak strašlivý je pak tento obchod s otroky,*“ psal Benezet, „*kvůli němuž tak mnoho tisíců našich druhů, od přírody svobodných, ...ztratí své životy a je tedy, pravdivě řečeno, zavražděno každý rok.*“⁷¹ Američtí kvakeři udržovali čilé kontakty se svými britskými protějšky a snažili se je ovlivnit ve prospěch abolicionismu. I britští kvakeři se tak od 60. let 18. století do jisté míry angažovali v otázce otroctví. Ačkoli nejprve odmítli vyloučit své členy, kteří vlastní otroky, vyzývali plantážníky a kapitány otrokářských lodí, aby změnilí své chování k Afričanům. Také nechali přetisknout Benezetův pamflet Upozornění a varování pro Velkou Británii a její kolonie v krátkém představení neblahého stavu zotročených černochů (*Caution and Warning to Great Britain and her Colonies in a Short Representation of the Calamitous State of the Enslaved Negroes*), který poté distribuovali mezi členy parlamentu a obchodníky z přístavních měst.⁷² Na výročním

New York 2007, s. 6–9.

68 WASSON, s. 80–82.

69 BROWN, Christopher Leslie, *Moral Capital. Foundations of British Abolitionism*, Chapel Hill 2006, s. 28.

70 REDDIE, Richard S., *Abolition. The Struggle to Abolish Slavery in the British Colonies*, Oxford 2007, s. 128.

71 BENEZET, Anthony, *Caution and Warning to Great Britain and her Colonies in a Short Representation of the Calamitous State of the Enslaved Negroes*, Philadelphia 1766, s. 31.

72 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 112.

shromáždění v roce 1772 londýnští kvakeři odsoudili otroctví jako tyranskou a nepřirozenou instituci, od té chvíle se stal požadavek celkového zrušení otroctví a obchodu s otroky obecně přijímanou součástí hnutí. V témže roce se britská veřejnost poprvé začala o toto téma hlouběji zajímat díky soudnímu procesu s Jamesem Somersetem.⁷³

3.2. OTROCTVÍ, ANGLICKÉ PRÁVO A PŘÍPAD SOMERSET

V Anglii byl stejně jako i v některých jiných evropských zemích všeobecně uznáván tzv. princip svobodné půdy. William Harrison vložil ke konci 16. století do významné syntézy anglických dějin Holingshedových letopisů (*Holinshed's Chronicles*) často citované prohlášení: *“Pokud sem přijdou nějací [otroci] z jiných zemí, tak v tu chvíli, kdy se jejich noha dotkne země, stanou se stejně svobodnými jako jejich páni...”*⁷⁴ Zpočátku byl princip svobodné anglické půdy ctěn. Například v případě Cartwright v roce 1569 soud prohlásil, že anglický vzduch je příliš čistý na to, aby jej dýchal otrok.⁷⁵ Před rokem 1660 se také podařilo vysoudit svobodu několika otrokům, kteří se nechali pokřtít. Otroci příjíždějící z kolonií do mateřské země byli tedy skutečně osvobozováni na základě principu svobodné půdy nebo konverze ke křesťanství. Avšak s tím, jak se systém koloniálního otrokářství rozrůstal a upevňoval, bylo do Anglie přiváženo stále více zotročených Afričanů, což zapříčinilo změnu těchto precedentů. Sílicí migrace začala princip nemožnosti existence otroctví na anglické půdě rozvracet. Stávalo se běžnějším, že černí otroci připlouvali do Anglie jako sloužící kapitánů lodí, koloniálních úředníků, obchodníků a plantážníků nebo jako exotické trofeje zámožných vrstev. Expanze a rostoucí význam plantážního hospodářství, otázka nedotknutelnosti soukromého majetku nebo stále častější problém otroků, kteří s vidinou svobody uprchli do Anglie, zapříčinily ústup od praxe osvobozování. I argument konverze ke křesťanství přestával fungovat, protože otroctví už nebylo otázkou náboženské příslušnosti ale rasy.⁷⁶ Většina černochů tak i po příjezdu do Anglie zůstávala prakticky v postavení otroků, to se ale přece jen od koloniálního pojetí lišilo a mělo spíše charakter nedobrovolné doživotní služby. Nebyli už právně považováni za pouhý živý nástroj ani podrobeni obdobně krutým fyzickým trestům jako v zámoří, protože anglické právo nedovolovalo mrzačení či beztrestné zabíjení. Bylo s nimi zacházeno více jako s bílými sluhy (je však důležité si uvědomit, že i ti bývali běžně v 17. a 18. století podrobeni

⁷³ MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 153.

⁷⁴ GUASCO, s. 24.

⁷⁵ VAN CLEVE, s. 601–645.

⁷⁶ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery* DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 93–99.

fyzickým disciplinárním trestům včetně bičování).⁷⁷ Praktikování této formy otroctví v Anglii nebylo zcela ukryto před zraky veřejnosti a bylo poměrně otevřeně tolerováno. V novinách se objevovaly inzeráty nabízející ke koupi otrokářské řetězy a obojky nebo dokonce samotné otroky. Například v *London Gazette* v březnu 1685 byl pomocí inzerátu hledán uprchlý černý chlapec, jehož poznávacím znamením byl odnímatelný stříbrný obojek s vyrytým erbem majitele.⁷⁸

Britská společnost měla silné předsudky proti lidem černé pleti. Rozšířené bylo přesvědčení, že černoši nejsou schopni společenského ani vědeckého pokroku nebo že nemají žádné morální zásady. Byli označováni za kulturně podřadné a pohanské bytosti. Běžný byl názor, že Afričané jsou k otroctví zrozeni a jako jediní dokáží nést břemeno těžké práce v tropickém podnebí.⁷⁹ Učenci vytvářeli nové rasistické teorie, které umožňovaly rozvíjet rétoriku přirozených lidských práv typickou pro dobu osvícenství a zároveň legitimizovat otroctví. Na druhé straně v umění a literatuře figuroval během 17. a 18. století tzv. archetyp ušlechtilého divocha, v jehož roli se objevovali také černí Afričané. Literární divoch však ve většině případů sdílel evropské morální a kulturní hodnoty.⁸⁰ Ve Velké Británii žilo v 18. století odhadem 3 000 až 15 000 černochů, tedy maximálně 0,01 % celkové populace. Většina z nich žila ve velkých přístavních městech. Byli buď integrováni v nižších vrstvách společnosti nebo ve většině případů v postavení blízkém otroctví.⁸¹ Pracovali v přístavních dílnách a docích, ale především jako osobní sluhové. Černý sluha byl v Británii často považován za znak prestiže a bohatství, což dokládá jejich častá přítomnost na rodinných portrétech z 18. století. Nicméně většina anglického venkova znala člověka černé pleti pouze z cestopisů nebo pamfletů.⁸²

Ačkoli v praxi zůstávali černí Afričané většinou otroky i po příjezdu do Anglie, jejich právní status byl nejasný. Obecné právo, tvořené soudními rozhodnutími a precedenty, otroctví ani neodmítalo ani nepodporovalo, spíše ho tiše akceptovalo, a přitom se tvářilo jako by otroctví v britském impériu vůbec neexistovalo. Soudy se případy týkajícími se otroctví zabývaly zřídka a snažily se vyhnout rozsudkům, které by nastavily rozhodující precedent.⁸³ Významné byly některé závěry nejvyššího soudece

77 PALEY, Ruth, *Imperial Politics and English Law. The Many Contexts of „Somerset“*. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 659–664.

78 VAN CLEVE, s. 610.

79 FERGUSON, s. 111.

80 Nejznámějším příkladem je román Aphry Behnové *Oroonoko* z roku 1688. KŘÍŽOVÁ, s. 173 a 176.

81 PALEY, s. 659–664.

82 KŘÍŽOVÁ, s. 122.

83 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 78–79.

Johna Holta z počátku 18. století, kdy znovu potvrdil, že „*ve chvíli, kdy černocho přijde do Anglie, stává se svobodným: člověk může být na anglické půdě nevolníkem, ale ne otrokem*“.⁸⁴ Jindy zase prohlásil, že obecné právo „*nepovažuje černocho za odlišné od ostatních lidí*“, že „*žádný člověk nemůže vlastnit jiného jako majetek*“ a že „*podle anglického práva neexistuje nic takového jako otrok*“.⁸⁵ Ovšem, ač se to může zdát, ani jeden z jeho výroků neznamenal automatické osvobození otroků jejich příchodem do Anglie. V řadě případů dávala rozhodnutí soudů majitelům otroků relativně silnou právní ochranu. Po výrocích soudce Holta totiž skupiny zainteresované v Karibiku a v obchodu s otroky žádaly vydání oficiálního vyjádření ke statusu otroka pod anglickým právem, kterého se jim dostalo v podobě sestavení Yorke-Talbotova právního stanoviska. Tento dokument konstatoval, že postavení otroka se po příjezdu do Anglie nezmění, že může být nucen k návratu do kolonií a že nebude osvobozen ani případným přijetím křtu. Zároveň ale také odmítl postavení otroka na roveň vlastněnému předmětu.⁸⁶ Mezníkem v otázce otroctví v anglickém právu se stal slavný případ *Somerset v. Stewart*.⁸⁷

Vysoce postavený britský celní úředník Charlesi Stewart si v americké Virginii koupil černého otroka Jamese Somerseta a v roce 1769 s ním odcestoval do Anglie. Po dvou letech Somerset svému majiteli utekl, byl však brzy dopaden a podle Sewartova rozhodnutí měl být poslán na Jamajku a tam prodán. V Londýně ale již existovalo několik lidí ovlivněných myšlenkami pensylvánských kvakerů, mezi nimi i jeden z prvních významných britských abolicionistů Granville Sharp. Ten si již nějakou dobu přál, aby se uskutečnil nějaký soudní proces, jež by dokázal nastavit nový precedent v otázce otroctví. Požádal tedy nejvyššího soudce Lorda Mansfielda o vydání příkazu *habeas corpus*.⁸⁸ Na jeho základě skutečně došlo k Somersetově propuštění a zahájení soudního procesu, který probíhal od ledna do června 1772.⁸⁹

Právní zástupci Jamese Somerseta pracovali bez finanční kompenzace. Byli to zkušení advokáti William Davy a John Glynn, dále například James Mansfield, Francis Hargrave a John Alleyne. Stewartovy právníky, mezi něž patřili především John

84 VAN CLEVE, s. 618.

85 DRESCHERDRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery, Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 97.

86 VAN CLEVE, s. 601–645.

87 Někdy uváděno jako *Sommersett* nebo *Somersett v. Steuart*.

88 *Habeas corpus act* je anglický zákon vydaný v roce 1679 bránící neoprávněnému zadržení. Každý občan měl právo požádat soud o přezkoumání svého zatčení. Při rozhodnutí o jeho neoprávněnosti byl propuštěn. HENDRYCH, Dušan a kol., *Právníkový slovník*, Praha 2001, s.207–208.

89 VAN CLEVE, s. 601–645.

Dunning a James Wallace, financovala zájmová skupina obchodníků a podnikatelů profitujících z bohatství britského Karibiku, kteří se obávali, že jejich zájmy by mohly být verdiktem ve prospěch Somerseta poškozeny.⁹⁰

Somersetovi právníci předkládali obecné argumenty proti legalitě otroctví v Anglii i v zámoří a tvrdili, že je neslučitelné s přirozenými právy člověka a křesťanskými hodnotami. Popírali návrhy protistrany, že zákonným základem pro otroctví v Anglii by mělo být nevolnictví, které se taktéž staví proti přirozeným právům. Varovali před aplikací zákonů Virginie v Anglii popisem brutálních trestů, jež koloniální zákony povolují vůči otrokům a které jsou dle britského práva zločinem. Odkazovali také na precedent z případu Cartwright.⁹¹ Hargrave se odvolával na anglické národní cítění: „*V Anglii, kde je svoboda zásadním předmětem práva... měli by nabýt vrchu zákony dceřiné kolonie nebo barbarského afrického národa?*“⁹² Alleyne zase žádal soud o „*zachování té svobody, která nás odlišuje od zbytku světa*“.⁹³ Ptal se, zda by Angličané měli přivyknout násilí a tolerovat pány bičující své otroky na polích nedaleko za Londýnem. Somersetovi právníci byli odpůrci otroctví a bývali by si přáli vyslechnout přelomovější rozsudek, ale udržení otroctví mimo Anglii bylo jejich hlavním cílem.⁹⁴

Stewartovi zástupci upozorňovali, že anglické právo uznává různé formy dočasného otroctví a nevolnictví. Souhlasili s tím, že na území Anglie by se s otroky nemělo jednat jinak než s bílými sluhy, ale zároveň požadovali, aby otroci mohli být kdykoli odvezeni zpět do kolonií a nabýt svůj původní status. Varovali před přímým zákazem otroctví v Anglii, který by ohrozil existenci koloniálního otroctví tak nezbytného pro ekonomický rozkvět britské Západní Indie, jejíž hospodářský význam pro mateřskou zemi podrobně vylíčili. Varovali také před útěky otroků do Anglie za účelem získání svobody, pokud by byl takový precedent nastaven. Dunning smířlivě tvrdil, že nehodlá obhajovat otroctví jako instituci, pouze tlumočí obavy majitelů otroků, kterým nejde o to, jak bude rozhodnuto o Somersetovi, ale o to, na jakých základech a z jakých důvodů bude toto rozhodnutí učiněno – tedy jestli dojde k ovlivnění postavení otroků v anglickém právu. Také se snažil vyvracet relevanci případu Cartwright. Lord Mansfield se snažil přesvědčit strany k neveřejné mimosoudní dohodě,

90 Tamtéž, s. 601–645.

91 Tamtéž, s. 601–645.

92 HULSEBOSCH, Daniel J., *Nothing but Liberty. „Somerset’s Case“ and the British Empire*. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 656.

93 Tamtéž, s. 656.

94 Tamtéž, s. 647–657.

upřednostnil by totiž, kdyby se mohl definitivnímu řešení problému otroctví v Anglii vyhnout.⁹⁵

Lord Mansfield nakonec vydal rozhodnutí v případě Somerset v. Stewart 22. června 1772. Rozsudek o přibližně 200 slovech byl vyneseno ústně, a proto se dochoval v několika verzích. Tato byla nejpublikovanější: „*Moc pána nad jeho otrokem byla a je odlišná v odlišných zemích. Otrokový stav je takové povahy, že je nemožné, aby byl zaveden z jakýchkoli důvodů, ať už morálních či politických, ale pouze pozitivním zákonem, který zachovává svou platnost dlouho poté, co jsou všechny důvody, příležitosti i samotná doba, pro kterou byl vytvořen, vymazány z paměti. Je tak ohavný, že nic jiného nemůže být trpěno k jeho podpoře, než pozitivní zákon. Nehledě na jakékoli nepříjemnosti, které mohou vyplynout z rozsudku, nemohu říci, že je tento případ povolen nebo schvalován právem Anglie, a proto musí být tento černý muž propuštěn.*“⁹⁶

Lord Mansfield se snažil vyhnout radikálnímu řešení otázky otroctví, jak jen to šlo, sám později potvrdil, že rozsudek „*pouze určil, že pán nemůže odvézt svého otroka z Anglie za použití síly*“.⁹⁷ Přesto jeho rozhodnutí výrazně změnilo právní rámec otroctví v Anglii a stalo se důležitým precedencem. Mansfieldovi se nakonec šikovně podařilo dojít ke kompromisnímu řešení: nepobouřil velkou část veřejnosti tím, že by Somerseta neosvobodil, a nepobouřil ani kolonie radikálním odsouzením otroctví. Dal si dobrý pozor, aby výrazně nezměnil stávající status quo otroků v Anglii i v jejích zámořských državách. Rozhodnutí neznamenal osvobození otroků na Anglické půdě, přestože tak bylo některými nadšenými současníky vykládáno. Zásadním výrokem bylo, že existenci otroctví v Anglii i jejích koloniích musí stanovit pozitivní zákon – to byla nová myšlenka, se kterou předchozí soudy na toto téma nepracovaly. Stewart byl i nadále pánem Somerseta, který zůstal jeho nesvobodným služebníkem, ale moc, kterou nad ním Stewart měl, nebyla tak velká jako ve Virginii. To znamenalo, že na nikoho, bez ohledu na místo jeho narození, rasu či náboženské vyznání, nesmí být na anglické půdě použita síla nepovolená anglickým právem. Z toho vyplýval jasný zákaz praktikování koloniální formy otroctví v Anglii, ale zároveň nemuselo zaznít tvrzení, že anglické právo otroctví přímo zakazuje, jež by rozpoutalo vlnu nevole mezi skupinami lidí zainteresovaných v koloniích a obchodu s otroky. Mansfieldovi se podařilo udržet

95 VAN CLEVE, s. 601–645.

96 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*; DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 101.

97 VAN CLEVE, s. 634.

otroctví, které nazval na vrcholu jeho prosperity „*ohavným*“, mimo Anglii a zároveň nezpochybnit jeho existenci v koloniích, protože tu považoval za ekonomicky nezbytnou. Postavení otroků v Anglii zůstalo i nadále šedou zónou.⁹⁸

Tento soudní případ byl také významný díky enormnímu zájmu tisku o jeho průběh a výsledky. Noviny mnohokrát o případu referovaly a komentáře v nich měly převážně protitrokařské zabarvení. Příklad se těšil pozornosti veřejnosti a byl hojně diskutován, což vedlo i k debatám o samotném otroctví. Lidé pořádali sbírky k financování právních zástupců obou stran. Případu se dostalo pozornosti i v koloniích, především v Severní Americe, kde se obávali případných dopadů rozsudku. Tisk strašil čtenáře, že v případě výroku ve prospěch otroctví, začnou zbohatlíci z kolonií dovážet otroky do Británie a ožebračovat tak britské služebnictvo, které nebude moci sehnat práci, nebo že naopak po Somerssetově osvobození bude následovat příval černochů hledajících svobodu. Po vynesení rozsudku se ale objevovala převážně nadšená hodnocení a verdikt byl vyzdvihován jako první krok k vymýcení otroctví nebo mylně interpretován jako osvobození všech černých sluhů. Velká část veřejnosti s rozhodnutím souhlasila a začala se díky tomuto případu o problém otroctví více zajímat. Jednalo se o první příležitost, kdy byla opravdu hojně a veřejně diskutována otázka koloniálního otroctví. Pro samotné zrušení otroctví případ sice mnoho neznamenal, ale lze jej označit za důležitou událost pro růst abolicionistického hnutí v Británii.⁹⁹

Případ Somerset posloužil jako precedent v několika následujících soudních případech ve Skotsku, z nichž nejvýznamnější byl případ Knight z roku 1778. Otroek Joseph Knight zatčený po pokusu o útěk a inspirovaný úspěchem Jamese Somerseta žaloval svého pána Johna Wedderburna a zvítězil. Soudce v tomto případě zašel ještě dál než Lord Mansfield a osvobodil Knighta i od povinnosti dále Wedderburnovi sloužit. V důsledku těchto procesů se skutečně někteří uprchlí otroci z různých částí impéria snažili dosáhnout břehů Británie a získat tak svobodu.¹⁰⁰

3.3. POČÁTKY ABOLICIONISTICKÉ KAMPANĚ A JEJÍ VŮDČÍ OSOBNOSTI

Abolicionismus můžeme definovat jako osobní přesvědčení, že je otroctví nemorální, nebo také jako organizované společenské a politické hnutí prosazující zrušení otroctví.¹⁰¹ Přestože abolicionismus, zvláště ve svých počátcích, vycházel převážně z křesťanského myšlení, nejednalo se o čistě náboženské hnutí. V případě Británie nebyl

98 Tamtéž, s. 601–645.

99 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery* DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 99–105.

100 BROWN, s. 99 a 283.

101 KŘÍŽOVÁ, s. 199.

ani radikálním revolučním hnutím, protože vznikal primárně v konzervativním prostředí. Nejednalo se samozřejmě o jednotné hnutí, existovaly různé abolicionistické proudy (umírněný, radikálnější, rovnostářský, náboženský, sekulární a další). Toto hnutí bylo součástí komplexního reformního úsilí britské střední třídy. Abolicionismus ve Velké Británii byl jedinečný širokým zapojením veřejnosti, čímž se lišil od abolicionismu ve většině ostatních zemí, kde byl prosazován pouze úzkým kruhem elit.¹⁰²

Přestože už dříve několik jednotlivců z různých pohnutek odmítalo otroctví, abolicionistickým myšlenkám se nedostávalo větší pozornosti. Až v 70. letech 18. století došlo ve Velké Británii k publikování některých vlivnějších abolicionistických děl a vystoupení výraznějších osobností proti otroctví. Byli jimi excentrický intelektuál Granville Sharp, koloniální úředník Maurice Morgann, zakladatel metodismu John Wesley, dále Edmund Burke, David Hartley a John Hinchliffe, kteří jako první zastávali abolicionistickou myšlenku na půdě parlamentu.¹⁰³

Odhodlaným a neúnavným průkopníkem britského abolicionismu byl Granville Sharp. Narodil v roce 1735 do nepříliš zámožné rodiny duchovního. Jako mladý chlapec byl přijat do učení v obchodě s látkami. Tato pozice se brzy ukázala jako nepřiměřená k jeho inteligenci a schopnostem (v té době provedl například genealogický výzkum pro jednoho ze svých mistrů, který vznášel nárok na titul barona, a zajistil mu tak místo ve Sněmovně lordů). Sám se dokázal naučit řecky a hebrejsky, aby se mohl prosadit v teologických debatách, a následně vydal pojednání, ve kterém upozornil na omyly v tehdejším překladu Bible.¹⁰⁴ Počátek Sharpova zájmu o téma otroctví se pravděpodobně váže k události z roku 1765, kdy našel na prahu bratrovy lékařské ordinace mladého černocha Jonathana Stronga, těžce zbitého svým majitelem Davidem Lisleem. Sharp mu poskytl první pomoc i další podporu, jak to vlastními slovy popsal Strong: „*Poslal mě do nemocnice: a tam jsem byl čtyři měsíce a půl. Během doby, co jsem byl v nemocnici, mi ten gentleman sehnal oblečení, boty a punčochy a když jsem byl propuštěn, zaplatil za mé ubytování a dal mi peníze, abych si mohl sehnat pár potřebných věcí: dokud mě nedostane na nějaké [pracovní] místo.*“¹⁰⁵ V roce 1767, kdy už Strong pracoval v Londýně jako svobodný muž, narazil znovu na barbadoského právníka Lislea. Ten vznesl na Stronga vlastnický nárok a nechal jej zatknout. Poté ho prodal Jamesi Kerrovi,

102 PAGE, s. 741–772.

103 BROWN, s. 238.

104 HOWSE, Ernest Marshall, *Saints in Politics. The „Clapham Sect“ and the growth of freedom*, Guildford 1976, s. 20.

105 WALVIN, James, *The Zong. A Massacre, the Law and the End of Slavery*, New Haven 2011, s. 120.

který plánoval Stronga poslat jako otroka do Karibiku. Jonathanu Strongovi se však podařilo o situaci informovat Granvillea Sharpa, který ihned úspěšně požádal soudce o jeho propuštění na základě práva *habeas corpus*. Lisle a Kerr následně Sharpa žalovali za majetkovou újmu, která jim vznikla v době, kdy se o Stronga staral. Žaloba nebyla úspěšná a spor zašel tak daleko, že Lisle vyzval Sharpa na duel.¹⁰⁶

Tento případ probudil Sharpův zájem o právo, které studoval od roku 1767 do roku 1769, kdy vydal své první abolicionistické dílo o postavení otroctví v anglickém právu Představení nespravedlivé a nebezpečné tendence tolerování otroctví; nebo uznávání vlastnického nároku na lidské osoby v Anglii (*A Representation of the Injustice and Dangerous Tendency of Tolerating Slavery; or of Admitting the Least Claim of private Property in the Persons of men in England*). Sharp v něm tvrdil, že anglické právo navzdory všeobecnému přesvědčení nikdy neschvalovalo otroctví a že i černý otrok „*musí být považován za poddaného, zatímco pobývá v tomto království; a jako takový musí být nezbytně chráněn zákonem Habeas Corpus*“.¹⁰⁷ Své teorie následně uplatnil během již zmíněného případu Somerset. V roce 1772 Sharpa kontaktoval Anthony Benezet a žádal ho, aby přednesl jeho požadavky britské vládě. Zaručil se, že k případné petici za zastavení dodávek otroků do severoamerických kolonií by se svými podpisy připojilo několik desítek tisíc obyvatel Marylandu a Virginie. Avšak s vypuknutím americké války za nezávislost, Sharp podporu severoamerických abolicionistických skupin ztratil.¹⁰⁸ Granville Sharp se bál rozšíření otrokářského systému do Anglie a varoval před stoupajícím počtem dovezených otroků do mateřské země. Neodsuzoval otroctví primárně ze soucitu s Afričany, ale na základě křesťanských principů – držení otroka bylo podle jeho přesvědčení těžkým hříchem. Během let 1772–1783 byl nejvýraznějším britským abolicionistou, byl běžně vyhledáván uprchlími otroky i svobodnými lidmi černé pleti kvůli pomoci v těžké situaci nebo právnímu poradenství. Nicméně nikdy se mu nepodařilo prosadit se v roli politického vůdce. Kromě boje proti otroctví, kvůli kterému ve své době působil poněkud „*výstředně a donkichotsky*“,¹⁰⁹ se věnoval i dalším tématům. Psal vlivným osobnostem a politikům dopisy, v nichž se přimlouval za parlamentní reformu, navrhoval změny různých zákonů

¹⁰⁶ REDDIE, s. 139–141.

¹⁰⁷ SHARP, Granville, *A Representation of the Injustice and Dangerous Tendency of Tolerating Slavery or of Admitting the Least Claim of private Property in the Persons of men in England*, London 1769, s. 155.

¹⁰⁸ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 107.

¹⁰⁹ DRESCHER, s. 107.

nebo bránil lidská práva.¹¹⁰

Dalším abolitionistou 70. let byl Maurice Morgan, který v roce 1772 anonymně publikoval esej Plán pro zrušení otroctví v Západní Indii (*Plan for the Abolition of Slavery in the West Indies*). Byla to první britská publikace, která nabízela nějaký konkrétní návrh postupného zrušení otroctví. Plán počítal se zřízením kolonie pro svobodné Afričany v oblasti Floridy, kam by byli postupně přesídleni všichni osvobození otroci z Ameriky a Karibiku.¹¹¹

V roce 1774 vydal svůj abolitionistický pamflet *Myšlenky o otroctví (Thoughts upon Slavery)* John Wesley. Tímto dílem silně náboženské povahy přímo oslovoval vlastníky otroků a obchodníky s otroky. Snažil se vyvrátit jejich tvrzení, že existence otroctví je v koloniích nezbytná: „*Já popírám, že je zlo v nějakém případě nutné. Je nemožné, že by někdy mělo být nutným pro jakoukoli rozumnou bytost porušit všechny zákony spravedlnosti, milosrdenství a pravdy.*“¹¹² nebo „*Svoboda je právem každé lidské bytosti... Dejte svobodu, komu svoboda náleží, to je každému potomku lidského rodu, každému, kdo se podílí na lidské přirozenosti. Necht' vám nikdo neslouží než vlastními činy a skutky dle vlastního dobrovolného rozhodnutí. Pryč se všemi biči, všemi řetězy a vším nátlakem!*“¹¹³ V roce 1780 bylo rozhodnuto, že všichni metodističtí duchovní v zámořských koloniích musí propustit své otroky. Wesley nicméně ve svém díle nevyzývá k žádné politické akci, pouze apeluje na osobní svědomí jednotlivců.¹¹⁴

Mezi politiky nakloněnými v této době abolitionistickým idejím, byl Edmund Burke, přední osobnost strany whigů a pozdější skeptický komentátor Francouzské revoluce, který v roce 1780 sepsal návrh celoimperálního otrokářského zákoníku, jenž by otrokům zaručil právo na rodinné vazby a vlastnictví majetku. Součástí návrhu bylo i zřízení speciálního prokurátora pro každou kolonii, který by poskytoval právní ochranu zotročeným Afričanům.¹¹⁵ John Hinchliffe, biskup z Peterborough a z toho titulu člen Sněmovny lordů, se neúspěšně pokoušel o prosazení regulací otrokářského systému podle vzoru španělského imperálního zákoníku, které měly „*zmírnit a postupně omezit otroctví v Západní Indii*“.¹¹⁶ Prvním poslancem, který nadnesl otázku zrušení obchodu s otroky v parlamentu, byl David Hartley, jež se v roce 1777 snažil prosadit rezoluci

110 BROWN, s. 160–199.

111 Tamtéž, s. 213.

112 WESLEY, John, *Thoughts upon Slavery*, London 1774, s. 19.

113 Tamtéž, s. 27.

114 HOWSE, s. 31–32.

115 BROWN, s. 255.

116 Tamtéž, s. 229.

odsuzující tento obchod z morálních důvodů.¹¹⁷

Zatímco v 70. letech stály výše zmíněné osobnosti se svými názory poměrně osamoceně, v 80. letech 18. století se již abolicionistická kampaň rozběhla naplno. S tou souvisel mimo jiné i osud snad nejznámějšího Afričana 18. století Olaudah Equiana. Podle jeho slavné autobiografie Poutavé vyprávění o životě Olaudah Equiana neboli Gustava Vassy, Afričana (*The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Or Gustavus Vassa, The African*), vydané v roce 1789, se narodil v oblasti dnešní Nigérie v roce 1745,¹¹⁸ v dětském věku byl zajat a jako otrok přivezen na Barbados, později do Virginie. Jeho majitelem se stal námořní důstojník Henry Pascal, který mu dal jméno Gustav Vassa a umožnil mu naučit se číst a psát. Posléze byl prodán námořnímu kapitánovi Jamesi Doranovi, který jej odvezl na ostrov Monserrat, kde se Equiano stal poprvé svědkem praktik plantážního otrokářství. Jeho dalším majitelem se stal kvakerský obchodník Robert King, od kterého si Equiano v roce 1766 vykoupil svou svobodu za cenu 40 liber. Poté odcestoval do Velké Británie, kde ho pro jeho námořnické zkušenosti brzy zaměstnal vědec a námořní průzkumník Charles Irving. Po návratu z námořních dobrodružství se Equiano začal zajímat o osudy dalších Afričanů v Británii, kteří často trpěli chudobou a neustálým strachem z nového zotročení. Začal vystupovat v jejich prospěch a spolupracovat s bílými abolicionisty. Když se v roce 1783 v novinách dočetl o případu otrokářské lodi *Zong*, byl přesvědčen, že je nutné zasáhnout. A ten nejlepší, koho mohl oslovit a požádat o spolupráci v takové záležitosti, nebyl nikdo jiný než Granville Sharp.¹¹⁹

V březnu roku 1783 vlastníci liverpoolské otrokářské lodi *Zong* vyhráli soudní při s pojišťovnou, která jim musela zaplatit náhradu škody za 132 mrtvých otroků. Otroků, kteří byli posádkou spoutáni a hozeni přes palubu do moře. Granville Sharp, kterého na případ upozornil Equiano, se snažil zahájit stíhání posádky lodi pro vraždu, ale jediné, čeho dosáhl, bylo několik nových slyšení v květnu 1783, jež měla případ znovu přezkoumat pouze z hlediska pojistného podvodu. Co se tedy stalo na lodi *Zong*? Loď vyplula na začátku září 1781 od západního pobřeží Afriky směrem na Jamajku s nákladem 442 otroků. Pravděpodobně kvůli vážným navigačním chybám se cesta přes Atlantik značně prodloužila. Do konce listopadu zemřelo na lodi, hlavně v důsledku nemocí, kolem 70 lidí, mezi nimiž byli jak otroci, tak členové posádky. Mnoho dalších bylo na pokraji smrti, mezi nimi i kapitán lodi Luke Collingwood, který pravděpodobně

¹¹⁷ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 121–122.

¹¹⁸ Pravděpodobněji je, že se ve skutečnosti narodil na území některé ze severoamerických kolonií.

¹¹⁹ REDDIE, s. 146–148.

nebyl po většinu cesty schopen velení. Dodnes tak není jasné, kdo lodi ve skutečnosti velel. Vše nasvědčuje tomu, že první důstojník James Kelsall byl suspendován a loď byla svěřena Robertu Stubbsovi, bývalému kapitánovi otrokářské lodi, který se na *Zong* plavil z Afriky jako náhodný pasažér. Na lodi došlo k závažným navigačním i organizačním chybám. Jednalo se hlavně o zaměnění Jamajky za francouzskou kolonii Saint-Domingue, jen několik málo dní před dosažením jejího břehu, a o zmatek v kontrole zásob pitné vody, který znemožnil zavedení snížených přídělů dříve. Dne 29. listopadu hodila posádka přes palubu více než 50 spoutaných otroků, 1. prosince pak přes 40 dalších a nakonec bylo ještě příštího dne stejným způsobem zabito více než 30 mužů (jejich pokus se bránit vyústil pouze v to, že se 10 z nich podařilo vyskočit do moře nespoutaní, což jim život nezachránilo).¹²⁰

Není jasné, zda rozkaz k zabíjení dal někdo z velení, nebo se na něm shodla zbylá posádka lodi, a není zřejmý ani důvod tohoto rozhodnutí. Je možné, že zásoby vody skutečně docházely a posádka chtěla tímto způsobem ušetřit více pro sebe. Další teorií je, že do moře byli vhozeni pouze nemocní a dlouhou cestou oslabení otroci, jejichž kupní cena na Jamajce by byla nižší než 30 britských liber, které vyplácela pojišťovna (pravidlem bylo, že se pojistné nevyplácelo za „přirozenou“ smrt otroků ani jejich zabití během vzpoury, ale bylo možné vznést nárok na odškodnění za smrt otroků způsobenou nepříznivými podmínkami na moři). V tom případě jedinými, kdo mohli mít o pojištění takové znalosti a mohli tedy takto motivovaný rozkaz vydat, byli Collingwood, Kelsall nebo Stubbs. Dalších více než 30 otroků zemřelo během posledního měsíce plavby. *Zong* dorazila ke břehu Jamajky až 22. prosince 1781 s pouhými 208 otroky na palubě. Pro majitele lodě, Williama Gregsona a jeho společníky, byla více než poloviční ztráta nákladu finanční katastrofou, a proto, když se doslechli o způsobu jakým Afričané zemřeli, rozhodli se u své pojišťovny vznést nárok na náhradu za 132 zavražděných otroků. Pojišťovna sice peníze vyplatila, ale v březnu 1783 se pokusila případ napadnout u soudu a využít svědectví Jamese Kelsalla a Roberta Stubbsa ve svůj prospěch. Právě od nich pocházely všechny soudu dostupné informace o dění na lodi, jelikož lodní deník se příhodně ztratil a jiní svědci nebyli předvoláni. Oba shodně tvrdili, že rozkaz vydal kapitán Collingwood, který zemřel na Jamajce nedlouho po přistání.¹²¹

Při květnovém slyšení zastupoval pojišťovnu tříčlenný tým právníků a

120 WALVIN, s. 76–100.

121 Tamtéž.

Granville Sharp figuroval jako jejich poradce. Chtěli před soudem prezentovat případ jako vraždu, ale lord Mansfield, který měl případ na starosti, trval na tom, že jde pouze o otázku pojištění, tedy otázku nezbytnosti onoho činu. Majitelé lodi byli zastupováni stejně jako během soudního řízení v březnu právníkem Johnem Leem. U soudu znovu svědčil Robert Stubbs, James Kelsall poskytl pouze písemné prohlášení. Strana majitelů si stála za tím, že zabití části otroků bylo nutné pro přežití všech ostatních. Strana pojistitelů, ačkoli úplně neopustila snahu vnést do případu otázku vraždy, tvrdila, že se *Zong* dostala do špatné situace pouze chybným velením, nikoli kvůli nepříznivým podmínkám na moři, a nemá tedy nárok na vyplacení pojištění.¹²² John Lee prohlašoval, že velení lodi se jen „velkému zlu vyhnulo pomocí menšího“.¹²³ „*Co mají znamenat všechna tato dalekosáhlá prohlášení o lidských bytostech, které byly hozeny přes palubu? ... Toto je případ o majetku a zboží... Tento majetek – lidská stvoření, pokud chcete – byl vyhozen přes palubu: jestli to bylo, nebo nebylo pro přežití ostatních, to je ta skutečná otázka,*“¹²⁴ namítal Lee v opozice proti právníkům pojišťovny. Ti tvrdili, že „*tak dlouho, dokud zůstávala nějaká voda k rozdělení, měli tito muži [Afričané] stejný nárok na svůj podíl jako kapitán nebo jakýkoli jiný muž*“¹²⁵ a že „*život jednoho muže je stejný jako život jiného muže, ať je jeho pleť jakákoli a její barva jakákoli*“.¹²⁶ Ačkoli byla během slyšení odhalena nová skutečnost, že poslední skupina otroků byla zabita den po dešti, lord Mansfield se postavil za závěry původního procesu: „*Ta záležitost, která byla přenechána porotě, spočívala v tom, jestli to bylo z nutnosti: neměli pochybnosti o tom (ač to člověka může velmi šokovat), že případ otroků byl to samé, jako kdyby byli přes palubu hozeni koně.*“¹²⁷ Ačkoli se tomuto případu v roce 1783 v tisku příliš pozornosti nevěnovalo, byl hojně využíván později v rámci abolicionistické kampaně jako příklad krutosti obchodu s otroky a jeho neúcty k lidskému životu. Nicméně to byl výjimečný případ masové vraždy, který nereprezentoval běžnou praxi. Zklamaný Granville Sharp rozesílal pobouřené dopisy s detaily případu duchovním po celé Británii. Jeho intervence u soudu sice nevedla ke stíhání posádky za vraždu, ale pomohla přitáhnout pozornost části veřejnosti k tématu obchodu s otroky.¹²⁸

Ve stejném roce, v němž soud projednával případ lodi *Zong*, začala po

122 Tamtéž, s. 139–155.

123 Tamtéž, s. 146.

124 PAGE, s. 760.

125 WALVIN, s. 146.

126 Tamtéž, s. 147.

127 Tamtéž, s. 153.

128 BROWN, s. 283–284.

dlouholetém váhavém přístupu veřejná abolicionistická kampaň britských kvakerů vydáním pamfletu Případ našich druhů (*Case of Our Fellow-Creatures*). V červenci 1783 předložila Náboženská společnost přátel dolní komoře parlamentu petici s 273 podpisy, která upozorňovala na utrpení zotročených Afričanů, požadovala přijetí humánnějších otrokářských zákonů a žádala členy parlamentu, aby zvážili úplné zrušení obchodu s otroky. Jednalo se o první abolicionistickou petici v britském parlamentu.¹²⁹ Petice, kterou podpořil například Edmund Burke, však neměla valné výsledky. Kvakeři se ale neúspěchem nenechali odradit a začali ve velkých nákladech publikovat a šířit nejrůznější knihy, brožury a pamflety proti otroctví. Ty byly převážně tisknuty kvakerským vydavatelem Jamesem Phillipsem. Kvakeři zakládali abolicionistické výbory a pokračovali v agitaci u bohatých obchodníků a politických elit. V roce 1785 poslali kopii pamfletu Anthonyho Benezeta všem členům britského parlamentu i většině soudců a duchovních. Do roku 1787 byli kvakeři první a jedinou organizovanou abolicionistickou skupinou v Británii. Nepublikovali pouze práce autorů z vlastních řad, ale i dalších abolicionistů, se kterými postupně navazovali spolupráci. Například v roce 1786 vydal James Phillips Esej o otroctví a obchodu s lidskými druhy, zejména Afričany (*An Essay on the Slavery and Commerce of the Human Species, Particularly the African*) od Thomase Clarksona.¹³⁰

Thomas Clarkson se narodil roku 1760. Jako skvělému studentovi se mu podařilo získat stipendium pro sirotky duchovních na Cambridgeské univerzitě, kde v roce 1785 vyhrál cenu za nejlepší latinskou esej. Zadání znělo: Je správné dělat z lidí otroky proti jejich vůli (*Anne liceat Invitos in Servitute dare*)? Tématu otroctví se zpočátku věnoval pouze kvůli snaze získat toto ocenění, jak přiznal ve svém částečně autobiografickém díle Historie vzestupu, pokroku a úspěchu hnutí za zrušení obchodu s otroky v britském parlamentu. Jeho abolicionistické názory se začaly vyvíjet postupně pod vlivem textů Anthonyho Benezeta, které využíval jako hlavní zdroj ke své práci. Byla to prý cesta do Londýna v létě 1785, během níž si naplno uvědomil vážnost tématu.¹³¹ Popsal, jak sesedl z koně na dohled od Wadesmill v Hertfordshire: „*Tady mou mysl zasáhla myšlenka, že pokud je obsah mé eseje pravdivý, je načase, aby nějaký člověk byl svědkem konce těchto hrůz.*“¹³² Silný pocit, že proti otroctví musí někdo vystoupit, ho nakonec přiměl vzít tento úkol na sebe. Bez otálení přeložil svou esej do

129 Tamtéž, s. 336 a 422.

130 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 210.

131 CLARKSON, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.*, s. 205–210.

132 Tamtéž, s. 210.

angličtiny a začal spolupracovat s kvakerskými abolitionisty. Thomas Clarkson se upřímně zajímal o osud zotročených Afričanů, ale na jeho rozhodnutí měly jistě vliv i jeho velké ambice a touha po altruistické misi. Jeho případ byl unikátní tím, že boj proti otroctví se stal jeho výhradním zájmem, kterému se věnoval skutečně po celý život. Stal se pro něj bez nadsázky smyslem života. Svou činnost soustředil především na získávání informací o obchodu s otroky, hledání sympatizantů pro abolitionistické hnutí v různých regionech a shánění finančních darů pro kampaň.¹³³ Kvakerští aktivisté Clarksona představili Grenvillu Sharpovi a poté i reverendu Jamesi Ramsaymu a dalším osobnostem z evangelických kruhů, kteří se také začali zajímat o otázku otroctví. Thomas Clarkson tak sloužil jako důležitá spojka mezi těmito dvěma ohnisky abolitionismu.¹³⁴

James Ramsay byl lodním lékařem u královského námořnictva na lodi kapitána Charlese Middletona (pozdějšího barona Barhama), který mu jednoho dne nařídil, aby šel spolu s ním prohlédnout osazenstvo zajaté francouzské otrokářské lodi. Tato negativní zkušenost v nich obou zanechala silný dojem. Ramsay nakonec vzdal svou lékařskou kariéru a stal se duchovním na britském karibském ostrově Svätý Kryštof. Kvůli svým sklonům k evangelismu se věnoval i misionářské práci mezi otroky, což způsobilo vážné spory mezi ním a místní koloniální elitou. V roce 1781 tak přijal pozvání bývalého kapitána Middletona, aby se stal vikářem farnosti v Tensonu v hrabství Kent.¹³⁵ Tam Ramsay napsal své hlavní abolitionistické dílo vydané roku 1784 jako Esej o zacházení s africkými otroky a jejich konverzi na britských plantážnických ostrovech (*An Essay on the Treatment and Conversion of African Slaves in the British Sugar Colonies*). V první kapitole popsal historii otroctví od antiky přes středověk až do období koloniálního otrokářství. V dalších dvou kapitolách se věnoval vysvětlení výhod, které by přineslo zlepšení statusu otroků a jejich náboženské vzdělání. Čtvrtá kapitola pojednávala o intelektuální kapacitě Afričanů a poslední nejkratší představovala plán, jak by bylo možné zlepšit životní podmínky otroků a zajistit jejich konverzi ke křesťanství.¹³⁶ Ramsayho esej byla na rozdíl od jiných abolitionistických pamfletů poměrně konzervativní, nevybízel v ní totiž ke zrušení otroctví, ale pouze k jeho reformě. Jako kněz i jako člověk s přímou zkušeností s životem v koloniích se

¹³³ BROWN, s. 336–337, 441 a 439.

¹³⁴ CLARKSON, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.*, s. 210–217.

¹³⁵ METAXAS, s. 108–109.

¹³⁶ RAMSAY, James, *An Essay on the Treatment and Conversion of African Slaves in the British Sugar Colonies*, London 1784, s. xviii–xx.

Ramsay těšil velké autoritě. Jeho dílo vzbudilo velký ohlas, v tisku vycházely kritiky a polemiky, které na esej reagovaly. Ve stejném roce vydal také pamflet *Vyšetřování dopadů zastavení obchodu s africkými otroky (Inquiry into the Effects of Putting a Stop to the African Slave Trade)*, ve kterém vyzýval ke zkoumání různých aspektů obchodu s otroky (finanční výhodnosti, metod získávání otroků nebo životních podmínek v podpalubí otrokářských lodí).¹³⁷

Tenson, kde Ramsay působil, se stal v polovině 80. let 18. století významným centrem evangelického abolicionismu. Osobnosti z evangelického prostředí, odmítající otroctví z veskrze náboženských důvodů (jako osobní hřích každého, kdo se na něm podílí), se časem ukázaly být pro abolicionistické hnutí klíčovými. Charles Middletona a jeho žena Margaret se na svém sídle Barham Court scházeli s Jamesem Ramsaym, biskupem z Chesteru Beilbym Porteussem nebo spisovatelkou Hannah More. Lady Middleton měla pravděpodobně velký vliv na orientaci tensonské společnosti směrem k abolicionismu. Prioritou evangelíků bylo zpočátku pouze obrácení otroků na křesťanskou víru a upozorňování otrokářů na jejich morální a náboženské závazky pečovat o duchovní blaho černochů. Tyto ideje však byl v rozporu s Ramsayho zkušenostmi z marných evangelizačních pokusů v Karibiku, proto se i oni nakonec přiklonili k myšlence zrušení otroctví.¹³⁸

Biskup Porteus byl jedním z mála vysoce postavených hodnostářů anglikánské církve, kteří se zapojili do abolicionistického hnutí. Jako častý host na Barham Court s nadšením přivítal Ramsayho plán na reformu koloniálního otroctví. Především mu záleželo na obrácení otroků na křesťanskou víru. Přestože sympatizoval s evangelismem, byl v roce 1787 povýšen na biskupský úřad v Londýně, čímž získal možnost ovlivňovat anglikánské duchovní v koloniích. Nařídil jim podporovat náboženské vzdělání otroků a založit školy pro děti černé pleti. Snažil se tak uvést Ramsayho myšlenky do praxe. Později Porteus podporoval abolicionistické návrhy ve Sněmovně lordů.¹³⁹ Přítelkyní Lady Middleton a biskupa Porteuse byla Hannah More, autorka populární divadelní hry *Percy* a jedna z nejvýznamnějších britských abolicionistek. More, která se pohybovala ve vyšších uměleckých kruzích Londýna, se po obrácení na evangelickou víru začala věnovat prosazování různých společenských reforem. Soustředila se zejména na zakládání tzv. nedělních škol, ve kterých se měly nábožensky i světsky vzdělávat nižší vrstvy společnosti. Věnovala se také agitaci za

¹³⁷ BROWN, s. 248, 252, 364 a 376.

¹³⁸ Tamtéž, s. 349–352 a 386–388.

¹³⁹ Tamtéž, s. 353 a 361.

nápravu morálky, zejména za odstranění násilí a alkoholismu mezi farmáři a rolníky. More byla často hodnocena jako až příliš konzervativní a bigotní, ale na druhou stranu byla dost možná první ženou v Británii, která zbohatla díky svému psaní – a to bylo v té době poměrně progresivní.¹⁴⁰ Od roku 1786 začal na pozvání Jamese Ramsayho navštěvovat tensonskou společnost Thomas Clarkson a brzy na to i mladý talentovaný poslanec William Wilberforce.¹⁴¹

Wilberforce se narodil v roce 1759 do zámožné obchodnické rodiny v Hullu. Po smrti otce byl vychováván u svých bohatých příbuzných v londýnském Wimbledonu. Jeho strýc a teta se přátelili s osobnostmi jako John Withfield, John Wesley nebo John Newton. Kvůli strachu jeho rodiny, aby jej takové prostředí neovlivnilo směrem k metodismu, byl Wilberforce nakonec od příbuzných odvezen. V roce 1776 nastoupil na Cambridgeskou univerzitu, kde se rozhodl pro budoucí politickou kariéru. Smrt jeho děda a strýce z něj brzy udělala velmi bohatého muže. Pomocí svého šarmu, výjimečných řečnických schopností a asi 9 000 britských liber zvítězil v září 1780 ve volbách a v říjnu vstoupil do dolní komory parlamentu jako poslanec za město Hull. Ambiciózní, duchaplný a společenský mladý muž přirozeně zapadl mezi nejvyšší kruhy londýnské společnosti. V roce 1784 se mu podařilo získat vlivnější poslanecký mandát za Yorkshire.¹⁴² Když mu bylo 26 let, prožil Wilberforce silné náboženské obrácení pod vlivem přítele, evangelického reverenda Isaaca Milnera, knih od Philipa Doddridge a studia Nového zákona. Jeho náboženská transformace k evangelismu trvala od podzimu 1784 do jara 1785. Proces je patrný z jeho deníku: „*Nebyl to ani tak moc strach z trestu, kterým jsem byl zasažen, jako spíše pocit mé velké hříšnosti, že jsem tak dlouho zanedbával nevýslovné milosti od mého Boha a Spasitele; a takový byl účinek této myšlenky, že jsem byl po několik měsíců ve stavu nejhlubší deprese, ze silného přesvědčení o své vině.*“¹⁴³ Wilberforce byl rozhodnut vzdát se své politické kariéry, stáhnout se z veřejného života a zasvětit své další působení Bohu. Na změnu tohoto rozhodnutí měl zásadní vliv jeho blízký přítel William Pitt a John Newton, se kterým Wilberforce setkal v dětství během pobytu u svého strýce.¹⁴⁴

Wilberforce požádal evangelického kněze Newtona o radu, ten ho však, oproti očekávání, od politiky neodrazoval a přesvědčoval ho, že i ve své veřejné pozici může sloužit Bohu. John Newton, který se později stal jednou z osobností abolicionistického

140 REDDIE, s. 182–185.

141 BROWN, s. 377.

142 METAXAS, s. 1–41.

143 Tamtéž, s. 53.

144 Tamtéž, s. 47–60.

hnutí, byl autorem velmi slavné kostelní písně Podivuhodná milost (*Amazing Grace*),¹⁴⁵ ale také bývalým kapitánem otrokářské lodi. V roce 1748 zažil kvůli nebezpečné příhodě na moři křesťanské obrácení, ale i přesto dál pokračoval ve své práci se vši krutostí, která k ní náležela. Roku 1753 napsal v dopise „*Tři největší dobra vycházející z lidské povahy jsou nepochybně náboženství, svoboda a láska. ... Zde však existují celé národy, jejichž jazyky... neobsahují slova, jimiž by tyto podmanivé ideje vyjádřily. Z toho mohu vyvodit, že dotyčné pojmy nemají v jejich myslích žádné místo.*“¹⁴⁶ Kariéru na moři ukončil v roce 1754. Svou účast na obchodu s otroky přehodnotil pravděpodobně až později, po přečtení knihy Johna Wesleyho Myšlenky o otroctví.¹⁴⁷ On sám pak v roce 1788 napsal Myšlenky o obchodu s africkými otroky (*Thoughts Upon the African Slave Trade*), kde popsal své vlastní zkušenosti. Veřejně začal proti obchodu s otroky vystupovat až na konci 80. let na žádost právě Williama Wilberforce.¹⁴⁸

Dalším mužem, který ovlivnil Wilberforceovo rozhodnutí byl William Pitt mladší, syn premiéra Williama Pitta.¹⁴⁹ Společně s Wilberforcem studoval na Cambridge a ve stejnou dobu oba vstoupili do parlamentu. V dopise z prosince 1784 přesvědčoval Pitt Wilberforce: „*Jistě mě nebudeš podezřívát, že беру na lehkou váhu jakékoli morální nebo náboženské pohnutky, kterými jsi veden... Ale odpusť mi, že si nemohu pomoci vyjádřit své obavy, že přese všechno klameš sám sebe principy, jež... dělají Tvé cnosti a nadání neužitečnými jak pro Tebe, tak pro lidstvo... Principy stejně jako praxe křesťanství jsou samozřejmě jasné, a vedou nikoli k meditaci, ale pouze k akci.*“¹⁵⁰ Tou dobou již byl Pitt celý rok britským premiérem, kterým se stal na konci roku 1783 ve věku 24 let za podpory Jiřího III.¹⁵¹

William Wilberforce se tedy na naléhání přátel rozhodl v politice zůstat. V této době, na přelomu let 1786 a 1787, začali kvakerští abolicionisté především prostřednictvím Thomase Clarksona hledat mezi členy parlamentu někoho, kdo by vnesl jejich myšlenky do nejvyšší politiky. Clarkson několikrát jednal s Wilberforcem, který, ovlivněn svými evangelickými přáteli z Tensonu, již o podání návrhu proti obchodu s otroky nějakou dobu uvažoval. Wilberforce byl pro abolicionisty ideálním kandidátem,

145 „*Podivuhodná milost tak sladce zní / spasila bídáka, jako jsem já! / Byl jsem ztracen, však navrátil se zpět / byl jsem slepý, nyní však opět zřím.*“ FERGUSON, s. 108.

146 Tamtéž, s. 111.

147 REDDIE, s. 75, 137 a 158.

148 BROWN, s. 337.

149 Byl premiérem v letech 1766–1768.

150 METAXAS, s. 57–58.

151 REDDIE, s. 166–167.

měl talent, vzdělání i peníze.¹⁵² Byl znám svojí přísnou morálkou a mimořádnými řečnickými schopnostmi, jeho melodický hlas mu dokonce vynesl přezdívku „*slavík z dolní komory*“.¹⁵³ Výhodou bylo nepochybně i jeho přátelství s premiérem Pittem (Pitt v osobní rovině sympatizoval s abolicionismem, ale jeho politická podpora zůstávala zvláště v pozdějších letech jeho kariéry poměrně vlažná).¹⁵⁴ Wilberforce se tedy rozhodl a v říjnu 1787 si zapsal do deníku: „*Všemohoucí Bůh přede mě položil dva velké cíle, potlačení obchodu s otroky a reformu mravů.*“¹⁵⁵ Byl to úkol hodný jeho znovuzrozené duševní energie. Jeho role v procesu zrušení obchodu s otroky byla klíčová, ale pravdou je, že bez masové veřejné kampaně a pečlivé práce ostatních abolicionistů by pravděpodobně ničeho nedosáhl, stejně jako ostatní abolicionisté bez svého muže v parlamentu.

Kolem Williama Wilberforce se postupně vytvořil nový okruh abolicionistů, jež byl později v historiografii nazýván „*Claphamská sekta*“.¹⁵⁶ Sekta ale není příliš vhodné označení – jednalo se o skupinu bohatých a vlivných mužů, převážně evangelického vyznání, spojených přátelskými či příbuzenskými vazbami a usilujících o společné cíle. Část z nich žila v Claphamu (dnes část Londýna, v té době vesnice jižně od hlavního města), ostatní tam přebývali přechodně nebo tam své přátele pouze navštěvovali.¹⁵⁷ Podle nápisu na pamětní desce umístěné na zdi kostela Nejsvětější Trojice v Claphamu do této skupiny kromě Williama Wilberforce patřil Charles Grant, Zachary Macaulay, Granville Sharp, James Stephen, John Thornton a jeho syn Henry, Lord Teignmouth, Henry Venn a jeho syn John. Obvykle se do této skupiny zahrnují ještě Thomas Babington, Thomas Gisborne, Charles Simeon, William Smith a také některé ženy jako například Hannah More.¹⁵⁸

Kromě Wilberforce a Sharpa, kterým je věnován prostor výše, byli nejvýznamnějšími abolicionisty z této skupiny Zachary Macaulay, James Stephen, Henry Thornton a William Smith. Macaulay byl ve velmi mladém věku poslán na Jamajku, aby řídil finance na jedné z tamních plantáží, znal tedy otrokářský systém z vlastní zkušenosti. V roce 1789 se vrátil do Británie navštívit svou sestru, která se

152 HOWSE, s. 10–12 a 25.

153 Tamtéž, s. 25.

154 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 211.

155 HOWSE, s. 32.

156 Termín poprvé použil James Stephen mladší ve své eseji pro *Edinburgh Review*, ve které referoval o práci svého otce. Historiografie 19. století často označovala „Claphamskou sektu“ za iniciátory abolicionistické kampaně, tato skupina se ale zformovala až v průběhu 90. let 18. století – v době, kdy již byla organizovaná kampaň zahájena. Tamtéž, s. 187.

157 Tamtéž, s. 15–16.

158 Tamtéž, s. 167.

prováděla za evangelíka Thomase Babingtona. Právě ten pak změnil Macaulayův pohled na otroctví a představil jej svým přátelům z Claphamu.¹⁵⁹ James Stephen byl velmi nadaný právník s praxí v koloniích. Jeho celoživotní odpor k otroctví podnítil jeden soudní případ, kterého byl svědkem. Čtyři otroci, o jejichž nevině byl přesvědčen, byli na základě svědectví zjevně vystrašené mladé otrokyně odsouzeni za vraždu bílého muže a upálení zaživa. Stephen měl poměrně významnou pozici na ostrově Svatý Kryštof, ale oproti všem zvyklostem odmítal vlastnit otroky. V Británii se oženil se sestrou Williama Wilberforce a nechal se jím přesvědčit, aby ještě v době, kdy bylo jeho živobytí stále závislé na pozici v koloniích, použil svou právníckou praxi ke sbírání informací o otroctví a obchodu s otroky a ty poté poskytl abolicionistům. V roce 1794 opustil kolonie definitivně a vrátil se do Británie.¹⁶⁰ Thorntnovi byli claphamskou velmi bohatou rodinou a příbuzní Wilberforceovy rodiny.¹⁶¹ Filantrop John Thornton měl tři syny a všichni byli členy parlamentu. Abolicionistou byl především ekonom a bankéř Henry Thornton, jehož claphamské sídlo bývalo místem, kde se tito přátelé scházeli a plánovali budoucí politické strategie.¹⁶² Poslední ze čtveřice byl poslanec William Smith, který po 20 let neúnavně podporoval Wilberforce a ostatní abolicionistické politiky v dolní komoře.¹⁶³

Politici z claphamské skupiny, kteří od 90. let 18. století vedli na půdě parlamentu boj proti otroctví, se věnovali i mnoha dalším reformním a filantropickým projektům. Sami založili mnoho dobročinných a osvětových spolků, ve kterých nejen působili, ale také je štědře financovali. Založili například Společnost pro misie do Afriky a na východ (Society for Missions to Africa and the East), Britskou a zahraniční biblickou společnost (British and Foreign Bible Society), jejímž úkolem bylo šíření výtisků Bible mezi chudé, Společnost pro zlepšení životních podmínek chudých (Society for Bettering the Conditions of the Poor), která se soustředila na materiální pomoc, nebo Společnost pro nedělní školy (Sunday School Society), v rámci které spolupracovali s Hannah More na zakládání a financování nedělních škol. Vzhledem k náboženskému vyznání claphamských politiků pro ně byla evangelizace vždy na prvním místě. Věnovali se povzbuzování misionářské činnosti v Indii nebo vydávání levné

159 Tamtéž, s. 13–14.

160 METAXAS, s. 129–130.

161 John Thornton byl bratrem Hannah Wilberforce, tety, která nějaký čas Williama Wilberforce v dětství vychovávala.

162 Během jednání parlamentu se pak porady přesunovaly do centra města – do Wilberforceova domu ve Westminsteru.

163 HOWSE, s. 15–16.

náboženské literatury pro nižší vrstvy. Vystupovali i proti dětské práci, pracovním nedělím a popravám za drobné zločiny. Wilberforce i Thornton financovali každý jednu claphamskou školu pro chudé. Zabývali se také tím, co nazývali reformou mravů – snahou o vymýcení loterie, praxe duelů nebo brutálních sportů se zvířaty. V roce 1802 založili také vlastní časopis *Christian Observer*, jehož dlouholetým redaktorem byl Zachary Macaulay a který propagoval jejich společné ideje včetně abolicionismu. Tomuto všemu se stihli věnovat vedle boje za zrušení otroctví.¹⁶⁴

Významným datem pro britské abolicionistické hnutí byl 22. květen 1787, den, kdy byla založena Společnost pro prosazování zrušení obchodu s otroky (Society for Effecting the Abolition of the Slave Trade), která sjednotila do té doby roztržitěné hnutí a stala se národním abolicionistickým ústředím.¹⁶⁵ Společnost byla založena 12 muži, z nichž pouze 3 nebyli kvakerského vyznání. Byli to Thomas Clarkson, Philip Sansom a Granville Sharp, který byl zvolen předsedou.¹⁶⁶ Zpočátku byla Společnost především dílem kvakerů, kteří také zajišťovali největší podíl její činnosti. Během prvních 7 měsíců její existence byli členové z řad kvakerů v převaze na všech schůzích, odehrávajících se obvykle v zadní místnosti Phillipsova knihkupectví. Nicméně směr hnutí a jeho ideové základy pocházely z velké části od Clarksona a jeho politického podporovatele Williama Wilberforce.¹⁶⁷ Většina členů Společnosti odsuzovala samotné otroctví, ale shodli se, že bude rozumnější nejdříve požadovat ukončení obchodu s otroky. Mnoho z nich také věřilo, že zastavení dodávek otroků do kolonií donutí otrokáře k lepšímu zacházení s otroky, které již vlastní. Od roku 1787 je tedy abolicionistická kampaň konečně vedena oficiálně a stává se politickým hnutím.¹⁶⁸

4. ZRUŠENÍ OBCHODU S OTROKY

4.1. ABOLICIONISMUS JAKO POLITICKÉ HNUTÍ

Zatímco v 60. nebo 70. letech 18. století byl příklon k abolicionismu ojedinělým jevem, ke konci 80. let se již pomalu stával módním trendem, především mezi středními vrstvami společnosti. Přijímání abolicionistických ideálů začalo být spojováno s

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 77–78 a 95–126.

¹⁶⁵ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 213.

¹⁶⁶ Zakládající členové v abecedním pořadí: John Barton, Thomas Clarkson, William Dillwyn, George Harrison, Samuel Hoare, Joseph Hooper, John Lloyd, James Phillips, Richard Phillips, Philip Sansom, Granville Sharp a Joseph Woods. CLARKSON, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.*, s. 256–257.

¹⁶⁷ BROWN, s. 443–444.

¹⁶⁸ REDDIE, s. 159–160.

morálností, citlivostí a civilizovaností. Abolicionismus získal mimořádnou podporu veřejnosti, vznikl tak zcela nový typ společensko-politického hnutí, které do té doby nemělo ve Velké Británii obdoby. Podařilo se mu vytvořit silný tlak na vládu a parlament. Abolicionisté používali širokou škálu politických metod: petice, masovou propagandu, veřejné přednášky, soudní spory, bojkoty zboží a další. Petice, které měly ze všech systémových politických nástrojů, jež byly k dispozici široké veřejnosti, největší váhu, byly jádrem abolicionistické kampaně po celou dobu jejího trvání.¹⁶⁹ William Wilberforce, který byl k veřejné agitaci zpočátku spíše nedůvěřivý, nakonec uznal, že „*je to obecné povědomí a cítění národa, na co musíme spoléhat*“.¹⁷⁰

Abolicionistická kampaň měla dokonce vlastní „slogan“ a „logo“. Bohatý průmyslník Josiah Wedgwood, majitel keramických závodů, nechal vytvořit design dopisní pečeti pro Společnost pro prosazování zrušení obchodu s otroky. Stejný motiv následně použil i na výrobu velkého počtu keramických medailí, které mohla Společnost volně distribuovat. Černý reliéf klečícího otroka, který k nebi vzpíná ruce spoutané řetězy s nápisem „*Což nejsem člověk a bratr?*“¹⁷¹ se stal velmi populárním. Byl později umístován na plakáty, brože, spony do vlasů, manžetové knoflíky, hodinky, tabatěrky nebo pečetidla. Wedgwoodova medaile se rozšířila dokonce až za oceán (zakoupil si ji například Benjamin Franklin).¹⁷² Pomocí finančních příspěvků od rozrůstající se členské základny Společnosti pro prosazování zrušení obchodu s otroky byly vydávány a šířeny desítky tisíc abolicionistických pamfletů. Kampaň byla tak rozsáhlá a účinná, až si jeden z odpůrců zrušení otroctví postěžoval, že „*záplava bezplatných publikací otrávila*“¹⁷³ mysl veřejnosti. V abolicionistické literatuře se samozřejmě používala i účelná propaganda a některé ojedinělé brutální excesy otrokářského systému byly prezentovány jako běžná praxe otroctví.¹⁷⁴ Ikonickou básní abolicionického hnutí se stala Stížnost černého muže (*The Negro's Complaint*) od Williama Cowpera, ke které byla později přidána melodie a vznikla z ní populární balada.¹⁷⁵

V rámci abolicionistického hnutí byla hlavním argumentem proti otroctví jeho nemorálnost a jeho rozpor s křesťanskými hodnotami. Tato instituce byla prezentována

169 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 107 a 179.

170 HOWSE, s. 40.

171 FERGUSON, s. 148.

172 KŘÍŽOVÁ, s. 230.

173 SWAMINATHAN, Srividhya, *Debating the Slave Trade. Rhetoric of British National Identity. 1759–1815*, Surrey 2009, s. 100.

174 REDDIE, s. 171.

175 HOWSE, s. 40.

jako zcela neslučitelná s křesťanskou vírou. Druhým nejčastějším argumentem bylo, že otroctví odporuje základnímu prvku britské národní identity – svobodě. Abolicionisté hlásali, že praktikování otrokářství je nehodné všech lidí, ale „zvláště BRITŮ – a nade vše KŘEŠŤANŮ“.¹⁷⁶ Náboženství a etika zůstávaly jádrem argumentace abolicionistického hnutí od jeho počátků až do konce. Při vstupu hnutí do politiky se sice ve větší míře začaly využívat politické a ekonomické argumenty (viz esej Thomase Clarksona z roku 1788), ale základem většiny petic i parlamentních projevů byly stále apely na lidskost, křesťanství a spravedlnost. Jen málo abolicionistů pracovalo s ekonomickými teoriemi Adama Smithe¹⁷⁷ nebo Benjamina Franklina¹⁷⁸ o neefektivitě otrokářského systému. Mállokteří tvrdili, že zrušení obchodu s otroky a otroctví nepoškodí koloniální hospodářství. To dokazuje, že samotní abolicionisté nebyli přesvědčeni o ekonomické výhodnosti zrušení otroctví, prosazovali tedy své cíle převážně z altruistických pohnutek.¹⁷⁹ V abolicionistické tradici je také zřetelný odkaz na rovnostářské osvícenecké ideje přirozených lidských práv, přestože zdaleka ne všichni abolicionisté považovali černochoy za rovnocenné lidské bytosti, které by měly mít všechna práva.¹⁸⁰ Taktikou, podstatně významnější pro mobilizaci mas než logické argumenty, byla snaha působit na emoce. Abolicionisté líčili v propagandistické literatuře individuální utrpení, aby si čtenář mohl uvědomit, jaké jsou dopady zotročení na život konkrétního jednotlivce. Jednalo se například o báseň Umírající černochoy (*The Dying Negro*) z roku 1773 vyprávějící příběh otroka, který si raději zvolil smrt, než aby se smířil se znovuzotročením. Tato literatura měla za cíl dokázat, že černí otroci jsou také myslící a cítící lidské bytosti, a zároveň sugestivně vyobrazit krutost a nelidskost otrokářů. Tento trend souzněl se stále větší oblíbeností žánru sentimentálního románu.¹⁸¹

Abolicionistické hnutí, jakkoli bylo populární, se střetávalo se silnými soupeři. Zájmová skupina Západní Indie, složená ze zástupců plantážníků, koloniálních politiků, úředníků, obchodníků s otroky a koloniálním zbožím nebo majitelů továren navázaných na karibskou produkci, byla velmi zneklidněna širokou lidovou podporou

176 Citace z kázání reverenda Jamese Dorea. SWAMINATHAN, s. 99.

177 „Ze zkušeností všech dob a národů jsem přesvědčen, že práce vykonávaná svobodnými lidmi přijde nakonec levněji, než práce prováděná otroky.“ SMITH, Adam, *Wealth of Nations*, New York 2007, s. 85.

178 Franklin, jeden z „otců zakladatelů“ Spojených států amerických, tvrdil, že otroctví je po sečtení všech nákladů a rizik méně výhodné než práce za mzdu (majitel musí otroka živit, vynakládat prostředky na jeho hlídání a nucení k práci, navíc v případě smrti otroka zaniká investice do něj vložená při nákupu). FERGUSON, s. 148.

179 DRESCHER, Seymour, *People and Parliament. The Rhetoric of the British Slave Trade*. In: *The Journal of Interdisciplinary History* 20, 1990, 4, s. 564–567 a 578.

180 PAGE, s. 741–772.

181 SWAMINATHAN, s. 101–102.

abolicionismu.¹⁸² Výbor Zápádí Indie (West India Committee) byl v Londýně založen již v roce 1775. V přístavních městech jako byly Liverpool, Bristol nebo Glasgow vznikaly společenské kluby, které sdružovaly zastánce otrokářského systému. Úkolem těchto organizací bylo vyvíjení politického nátlaku, agitace v parlamentu (někteří poslanci byli přímo členy těchto sdružení) a vedení vlastní kampaně, která zahrnovala bohatou publikační činnost, pořádání veřejných přednášek a rovněž sepisování petic.¹⁸³ Nicméně petice, které žádaly zachování otroctví a jejichž původci byli převážně lidé osobně zainteresovaní v obchodu s otroky či v koloniálním otrokářství, byly do parlamentu zasílány v mnohem menším počtu než petice abolicionistů.¹⁸⁴ Stephen Fuller, vlivný lobbista pro Jamajku, napsal na začátku roku 1788: „*Proud popularity jde proti nám, ale přesto věřím, že zdravý rozum je s námi, a ač se zdáme zkaženými v porovnání s těmi abolicionisty, moudrost a politika této země nás ochrání.*”¹⁸⁵

Plantážníci a obchodníci ze Zápádí Indie začali být veřejností vnímáni velmi negativně, jako zbohatlíci bez citu, lidskosti a smyslu pro civilizovanost. V abolicionistickém tisku byli hojně zobrazováni jako pachatelé barbarských krutostí a prezentováni jako úplný opak britské morálky a národní identity. V důsledku toho se stoupenci otroctví snažili prezentovat vlastní představu britské identity postavenou na obchodním duchu a námořní převaze, což se nevylučovalo se zachováním statusu quo v koloniích.¹⁸⁶ Často se také pokoušeli vzbudit sympatie veřejnosti tím, že sice prohlašovali otroctví za nemorální, ale zároveň za ekonomicky nezbytné. Nechtěli se vzdát otrokářského systému, ale také nechtěli být považováni za zlé tyrany. Proto se, až na výjimky, nestažili obhajovat otroctví na základě nějakých morálních principů a mnoho jejich pamfletů obsahovalo deklaraace typu: „*Žádný člověk nemůže popřít, že otroctví je zlo.*“¹⁸⁷ Podobné to bylo i s politickými projevy příznivců západoindických zájmových skupin, kteří uznávali, že obchod s otroky je zlo, ale zlo „*propojené s nejdůležitějšími zájmy této země,*“¹⁸⁸ nebo že tento obchod jistě „*není příjemným obchodem, stejně jako obchod řezníka není příjemný, a přesto skopová kotleta je, navzdory tomu, velmi dobrá věc.*“¹⁸⁹ Někteří ze zastánců otroctví však mírnou reformu této instituce podporovali. Stejně jako mezi abolicionisty, bylo i mezi jejich oponenty

182 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 215.

183 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 49–52.

184 DRESCHER, *People and Parliament. The Rhetoric of the British Slave Trade*, s. 567.

185 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 216.

186 SWAMINATHAN, s. 155 a 159.

187 BROWN, s. 369.

188 HOWSE, s. 30.

189 Tamtéž, s. 30.

mnoho bohatých filantropů, kteří pomáhali chudým či financovali výstavbu nemocnic a knihoven. Byli to významní podnikatelé a obchodníci, kteří přispěli k hospodářskému růstu Velké Británie a jejího impéria.¹⁹⁰

Na rozdíl od morálních apelů abolicionistů se zastánci otrokářství soustředili na ekonomické a politické argumenty: nedoceníitelný význam západoindického bohatství a transatlantického obchodu pro Velkou Británii, ekonomickou nepostradatelnost otrocké práce v koloniích nebo nedotknutelnost soukromého majetku.¹⁹¹ Podle pamfletu *Tvůj vlastní individuální a národní prospěch a výhody vyplývající z tohoto obchodu (Your Own Individual and National Benefits and Advantages Derived from That Trade)* nebyl obchod s otroky pouze národním zájmem, ale zájmem každého jednotlivce.¹⁹² Propaganda strašila veřejnost tím, že zásah do otrokářského systému povede k poklesu výroby, zvýšení nezaměstnanosti nebo k bohatnutí zahraničních mocností, které převezmou britský podíl na produkci cukru a obchodu s otroky.¹⁹³ Zastánci otroctví varovali parlament před zasahováním do soukromého vlastnictví plantážníků – „*pomýlená horlivost několika málo [abolicionistů] by mohla narušit legislativu tak hrubě, že by napadla práva jednotlivce*“.¹⁹⁴ Tvrdili, že stát, který nevytvořil žádné zákony proti otroctví, tuto instituci nutně schvaluje: „*Systém zalidňování západoindických kolonií černochoy, získanými zakoupením v Africe, dlouhodobě a opakovaně získal státní schválení*.“¹⁹⁵ Ujišťovali veřejnost, že cílem otrokářů není zničení vlastního majetku, že s otroky zacházejí humánně a poskytují jim dostatek stravy i vhodné přístřeší. Obchodníci s otroky tvrdili, že Afričany zotročením zachraňují před barbarstvím jejich rodného kontinentu. Pamflet *Otroctví není útlak (Slavery No Oppression)* například uvádí: „*Je dobře známo, že východní a západní pobřeží Afriky jsou obydlena hloupými a neosvícenými hordami; ponořena do nejhrubší a nejneproniknutelnější temnoty barbarství... Tento obchod [s otroky] se ukázal být šťastnou událostí pro své ubohé zajatce*.“¹⁹⁶ A Robert Norris v *Krátké zprávě o obchodu s africkými otroky (A Short Account of the African Slave-Trade)* popsal situaci v Africe takto: „*Mnoho lidí je otroky, jen málo jich je svobodných... univerzální stav černochoy v Africe je otroctví a útlak*.“¹⁹⁷

190 REDDIE, s. 103–109.

191 BROWN, s. 369.

192 SWAMINATHAN, s. 160.

193 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 162.

194 NORRIS, Robert, *A Short Account of the African Slave-Trade*, London 1789, s. 40.

195 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 52.

196 METAXAS, s. 135.

197 NORRIS, s. 11.

Častou záminkou k ospravedlnění a podpoře otroctví byly také rasistické teorie. Takové argumenty použil například Edward Long ve svém velmi vlivném třísvazkovém díle *Dějiny Jamajky neboli obecný výzkum starého a novodobého stavu tohoto ostrova (History of Jamaica, or, General Survey of the Antient and Modern State of that Island)* z roku 1774. Long hlásal, že černí Afričané jsou podřadnou rasou a že nemají potřebnou inteligenci pro přijetí evropské civilizace. Charakterizoval je jako od přírody lstivé, hrubé, zkažené, pověřčivé, líné, násilné a promiskuitní. Jeho názory šly tak daleko, že podle něj měli černí otroci více společného s opicemi než s bílými muži.¹⁹⁸ Na rasové předsudky, že by Afričané nedokázali žít jako svobodní lidé, se abolicionisté snažili reagovat projektem Sierra Leone.

Mezi abolicionisty se objevila myšlenka zřízení africké kolonie určené výhradně pro svobodné černochoy. Vláda s projektem souhlasila, protože sliboval vyřešit problém chudých bývalých otroků, kteří žili v britských městech. Sierra Leone, založená v roce 1787 na západním pobřeží Afriky, měla být modelovým příkladem toho, jak může v budoucnosti svobodná Afrika prosperovat pod vlivem civilizace a křesťanství.¹⁹⁹ Do projektu byl od počátku zapojen Granville Sharp, který věřil, že je Sierra Leone „nejefektivnějším prostředkem ke zrušení obchodu s otroky“.²⁰⁰ Přidal se i Olaudah Equiano, který měl za úkol propagovat Sierra Leone mezi černošským obyvatelstvem. Na jaře 1787 bylo do kolonie přepraveno 400 černochoů z Británie. Nově založená osada se ale brzy dostala do vážných problémů a Sharp přišel o velkou část svého majetku při snaze zajistit dodávky alespoň nejnútnejšího materiálu a potravin. V roce 1790 se k experimentu připojili abolicionisté z claphamské skupiny, což vedlo roku 1791 k založení Společnosti pro Sierru Leone (Sierra Leone Company), jež byla financována převážně ze soukromých zdrojů abolicionistů (největším podílem přispíval Henry Thornton). Guvernérem kolonie byl jmenován Zachary Macaulay, zároveň byl obchodním agentem země, soudcem i kaplanem. Snažil se přesvědčit okolní africké vládcy, aby přestali spolupracovat na obchodu s otroky a upřednostnili jiná obchodní odvětví. Macaulayovo působení v Sierra Leone trvalo s přestávkami do roku 1799, během této doby se také zúčastnil plavby otrokářské lodi z Afriky na Barbados, aby mohl abolicionistům v budoucnosti posloužit jako očítý svědek.²⁰¹

V Sierra Leone měli Afričané jistá politická práva, ale všechny nejvyšší úřady

198 REDDIE, s. 133.

199 HOWSE, s. 45–49.

200 BROWN, s. 321.

201 HOWSE, s. 45–49.

zastávali bílí Britové. V osadě Freetown byly úspěšně vybudovány kostely, školy a nemocnice. Oblast však stíhala jedna katastrofa za druhou: požáry, povodně, špatná úroda, epidemie tropických nemocí, napadení Francouzi či sousedními Afričany.²⁰² V roce 1792 bylo do vymírající kolonie přivezeno asi 1 000 bývalých otroků z kanadské provincie Nova Skotia. Byli to černí otroci, kteří během americké války za nezávislost vyslyšeli britské výzvy k boji na straně loajalistů. Britská vláda po prohrané válce dodržela dané sliby, poskytla jim útočiště v Kanadě a později vynaložila více než 30 000 britských liber na jejich přepravu do Afriky. Realita však ani zdaleka neodpovídala utopickému konceptu Sierry Leone, který jim byl před odjezdem prezentován.²⁰³

Mezitím začaly v Británii vznikat, podle vzoru Společnosti pro prosazování zrušení obchodu s otroky, různé lokální abolicionistické spolky a výbory. Například v silně abolicionistickém Manchesteru byl založen Výbor proti obchodu s otroky (Anti-Slave Trade Committee) už na podzim 1787. Petice jen ze samotného Manchesteru z let 1787–1788 obsahovaly přes 10 000 podpisů, což odpovídalo 2/3 všech dospělých mužů ve městě.²⁰⁴ I v Bristolu, jehož 40 % příjmů pocházelo z obchodu s otroky a západoindickým zbožím, vznikl v roce 1788 Bristolský abolicionistický výbor (Bristol Abolition Committee). Členkami těchto organizací se stávaly i ženy, které se díky abolicionistické kampani začaly poprvé kolektivně politicky angažovat.²⁰⁵

Ženy tvořily v průměru 10 % členů abolicionistických sdružení a výborů.²⁰⁶ Přestože v 18. století mohly mít ženy z vyšších vrstev určitý vliv, ženy středních tříd se mohly částečně účastnit ekonomického života a chudé ženy musely pracovat ve stejně těžkých podmínkách jako muži, neměly rovná práva, společenské postavení ani rovný přístup ke vzdělání.²⁰⁷ Významnými ženami, které podporovaly nebo se zapojily do abolicionistické kampaně, nebyly jen Hannah More a lady Middleton. Byla to například také básnířka Anna Letitia Barbauld, která v roce 1791 napsala báseň Dopis ctihodnému panu Williamovi Wilberforceovi o zamítnutí návrhu zákona o zrušení obchodu s otroky (*Epistle to William Wilberforce, Esq. On the Rejection of the Bill for Abolishing the Slave Trade*).²⁰⁸ Do kampaně se zapojilo také mnoho žen kvakerského a unitářského

202 REDDIE, s. 144 a 162–163.

203 BROWN, s. 228 a 301.

204 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 214–215.

205 PAGE, s. 741–772.

206 Tamtéž.

207 WASSON, s. 126–129.

208 PAGE, s. 741–772.

vyznání. V této době se však abolicionisté stále ještě obávali toho, že využitím podpisů žen by mohli své petice politicky zdiskreditovat nebo dokonce vystavit posměchu. K mnohem širšímu vystoupení žen proti otroctví tak došlo až později, ve 20. letech 19. století.²⁰⁹

William Wilberforce již od roku 1787, kdy deklaroval svůj závazek k abolicionismu, začal shánět potřebnou podporu mezi poslanci parlamentu a připravovat politickou strategii. V únoru 1788 však velmi těžce onemocněl a v očekávání smrti požádal svého přítele premiéra Williama Pitta, aby vnesl téma obchodu s otroky do parlamentu místo něj. Ještě týž měsíc založil Pitt speciální vyšetřovací radu, která měla do roka podat zprávu o skutečných poměrech v obchodování s otroky.²¹⁰ V květnu 1788 Pitt inicioval v Dolní sněmovně první vážnou debatu na toto téma. Přečetl tituly abolicionistických petic a upozornil poslance, že je nezbytné na tak velké množství petic reagovat. Vyzval parlament k zamyšlení nad tím, zda by měl být obchod s otroky zrušen, popřípadě jak a kdy, nebo pouze regulován. Pittovo stanovisko podpořil Edmund Burke a vůdce whigů Charles James Fox, pověstný svým skandálním osobním životem a tendencemi k politickému radikalismu, který byl ve většině dalších otázek Pittovým hlavním protivníkem. Fox řekl, že „*se nerozpakuje pro začátek prohlásit, že jeho názor na tuto závažnou záležitost je, že by obchod s otroky neměl být regulován, ale zničen*“.²¹¹ Burke žádal okamžité přijetí regulací obchodu s otroky, pokud jej momentálně není možné zakázat. Na druhé straně lord Penrhyn vyzval sněmovnu, aby vyslechla také názory plantážníků a dalších lidí zapojených do obchodu s otroky.²¹² Obžaloby proti obchodu s otroky vznesené na půdě parlamentu podnítily některé poslance, aby se začali o toto téma více zajímat. William Dolben, poslanec za Oxford, se dokonce osobně vydal na prohlídku otrokářských lodí kotvících v přístavu.²¹³

V důsledku svých šetření podal Dolben 21. května 1788 návrh zákona na regulaci počtu otroků převážených na otrokářských lodích, dle jeho slov kvůli zvýšení „*pohodlí těch nešťastníků*“.²¹⁴ Skupiny zainteresované v obchodu s otroky a jejich příznivci se snažili zamezit vyšetřování a vyhnout se zavedení jakékoli legislativy

209 DRESCHER, Seymour, *Women's Mobilization in the Era of Slave Emancipation. Some Anglo-French Comparisons*. In: STEWART, James Brewer, SKLAR, Kathryn Kish (ed.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven 2007, s. 105.

210 REDDIE, s. 172–174.

211 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXVII*, London 1816, s. 499.

212 Tamtéž, s. 499–502.

213 HOWSE, s. 33.

214 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXVII*, s. 575.

týkající se obchodu s otroky. Lord Penrhyn tvrdil, že zisk otrokářů závisí na zdraví a vitalitě otroků a hrůzné pověsti o otrokářských plavbách jsou tedy nutně jen lživými výmysly. „*Cesta z Afriky do kolonií*,“ řekl, „*je nešťastnější období v životě černochů*.“²¹⁵ Lord Penrhyn, který sám vlastnil několik cukrových plantáží na Jamajce, také parlamentu představil petici Liverpoolských obchodníků proti zásahům do obchodu s otroky. Zastánci tohoto obchodu dokonce tvrdili, že přeplněné otrokářské lodě jsou zdravější a že jakékoli regulace přinesou zisk konkurenčním otrokářům z Francie. Dolbenův návrh zákona naopak podpořili William Smith, Charles James Fox i premiér Pitt. Kvakerský poslanec Henry Beaufoy přednesl rozsáhlý projev upozorňující na mimořádně vysokou úmrtnost během otrokářských plaveb. Zákon prošel Dolní sněmovnou v červnu 1788 za přispění důrazného projevu Williama Pitta: „*Obchod..., který odráží největší hanbu ležící na... britském národu. Tento obchod tak, jak jej navrhuji nadále provádět autoři petice [předložené lordem Penrhynem], je v rozporu s každým lidským, s každým křesťanským principem a s veškerým cítěním, jež by mělo inspirovat lidstvo*.“²¹⁶ Po mnoha úpravách a Pittově hrozbě rezignací prošel zákon regulující obchod s otroky, zvaný také Dolbenův zákon, i Sněmovnou lordů.²¹⁷ Zákon nastavoval novou normu – 5 otroků na každé tři tuny tonáže lodi. Také nařizoval, aby byli při všech otrokářských plavbách přítomni lékaři, kteří budou vést podrobné záznamy o nemocech a úmrtích. Nicméně nebylo prokázáno, že by zákon vedl ke snížení úmrtnosti otroků během transoceánských plaveb.²¹⁸

V této době začali abolitionisté rozšiřovat kopie proslulého nákresu liverpoolské otrokářské lodi *Brookes*. Tisk zachycoval rozložení a pozice otroků natěsnaných v podpalubí lodi. Na obrázku, který šokoval veřejnost, bylo 482 otroků – přesně tolik, kolik povoloval pro loď typu *Brookes* Dolbenův zákon.²¹⁹

Jakmile bylo téma obchodu s otroky vneseno do britského parlamentu, museli abolitionisté reagovat na námitky opozice o ekonomické nepostradatelnosti tohoto obchodního sektoru. Proto v roce 1788 vydal Thomas Clarkson první abolitionistické dílo, které se zabývalo primárně ekonomickými a politickými argumenty proti otroctví. V Eseji o nevýhodnosti obchodu s africkými otroky (*Essay on the Impolicy of the African Slave Trade*) upozorňoval na vysokou mortalitu členů posádek otrokářských lodí, uváděl příklady plantáží pěstujících cukrovou třtinu bez nutnosti nákupu nových

215 Tamtéž, s. 581.

216 Tamtéž, s. 598.

217 PAGE, s. 741–772.

218 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 160.

219 METAXAS, s. 131–132.

otroků, vyjmenovával výhody nákupu tropických plodin z mnohem bližších afrických oblastí a přesvědčoval čtenáře, že dobré zacházení s otroky vede k jejich lepším pracovním výkonům. Cílem jeho eseje bylo dokázat, že důsledky zrušení obchodu s otroky by byly veskrze pozitivní.²²⁰

V dubnu 1789 byla parlamentu předložena rozsáhlá zpráva speciální rady vyšetřující obchod s otroky. Obsahovala převážně výpovědi svědků, které se však vzájemně diametrálně lišily podle toho, jestli byl daný člověk zastáncem nebo odpůrcem obchodu s otroky. Před radou svědčil jako svědek abolicionistů například i reverend John Newton.²²¹ William Wilberforce, který se proti všem očekáváním uzdravil, přednesl 12. května v Dolní sněmovně návrh 12 rezolucí odsuzujících 12 jednotlivých aspektů obchodu s otroky a doprovodil jej svým prvním a snad i nejslavnějším abolicionistickým projevem, ve kterém se snažil během 3 hodin vyvrátit všechny argumenty použité opozicí ve zprávě vyšetřovací rady. „*Je pro mě nemožné necítit se zhrozen a znepokojen mou vlastní nedostatečností k takovému úkolu,*“ ale „*sebral jsem odvahu – odhodlal jsem se zapomenout na všechny své další obavy a pochoduji vpřed jistým krokem s plnou jistotou, že mě má věc bude podpírat, a že budu schopen ospravedlnit na základě nejjasnějších princip, každou rezoluci v mých rukou, jejímž zjevným výsledkem je úplné zrušení obchodu s otroky,*“²²² uvedl Wilberforce své návrhy. „*Všichni jsme vinni – všichni bychom měli vinu přiznat a neomlout se tím, že obviníme druhé,*“²²³ varoval členy parlamentu, který tak dlouho „*strpěl, aby byl tento hrůzný obchod provozován pod jeho autoritou*“.²²⁴ Upozornil také na to, jak tato praxe poškozuje stav samotné Afriky a vyvolává války mezi tamními vládci: „*Král Barbissinu chce brandy? Musí pouze poslat své jednotky za tmy vypálit a zničit nějakou vesnici; zajatci poslouží jako zboží, které může být vyměněno s britským obchodníkem.*“²²⁵ Také se snažil uvést na pravou míru hrůzy otrokářských plaveb, které někteří svědci ve zprávě rady vyvraceli, dokonce až absurdními obrazy radostných tanců otroků na palubách lodí. Tvrdil, že když začnou plantážníci zacházet se svými otroky lidštěji, sníží se jejich úmrtnost a zvýší porodnost, a že se tedy „*Západní Indie nemá od úplného a okamžitého zrušení obchodu s otroky čeho obávat*“.²²⁶ Wilberforce

220 BROWN, s. 328.

221 METAXAS, s. 130–135.

222 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXVIII,* London 1816, s. 41–42.

223 Tamtéž, s. 42.

224 Tamtéž.

225 Tamtéž, s. 43.

226 Tamtéž, s. 49.

odmítl teorii, že by zrušení obchodu s otroky vedlo k bohatnutí Francie či přesunu britských manufaktur na její území, jak tvrdila opozice již při debatách o Dolbenově zákoně: „*Máme zde na stole [abolicionistické] petice od manufakturních dělníků, ale věřím že nejsou datovány v Havre, ani v žádném jiném francouzském přístavu.*“²²⁷ Mnoho svých ekonomických a politických argumentů čerpal z Clarksonovy Eseje o nevýhodnosti obchodu s africkými otroky, projev však zakončil silným morálním apelem: „*Politika ovšem, pánové, není mým principem a nestydím se to říci. Existuje totiž princip nad vším, co je politické... Princip spravedlnosti, zákony náboženství a zákony Boží.*“²²⁸ Obchod s otroky „*musí být zrušen, ať je cena za to jakákoli – ať budou důsledky jakékoli, jsem od této chvíle rozhodnut, že neodpočinu, dokud neprosadím jeho zrušení,*“²²⁹ prohlásil Wilberforce. Jeho mimořádně emocionální projev podpořili Pitt, Fox, Burke či Smith, oponoval mu lord Penrhyn a mnoho dalších. Wilberforceovy rezoluce byly odmítnuty a debata ukončena s tím, že se parlament bude muset seznámit s více důkazy.²³⁰

Abolicionisté se tedy zaměřili na získávání důkazů a svědectví o hrůzách obchodu s otroky, které by mohly být parlamentu předloženy. Tento úkol připadl hlavně Thomasi Clarksonovi, který cestoval do přístavních měst, navštěvoval kotvící otrokářské lodě a rozmlouval se členy jejich posádek. Když však tyto svědky William Wilberforce předvedl před dolní komoru, byl posměšně dotázán: „*Přivedete nám své hlídače z loděnic, lodní uklízeče a čističe palub, aby soupeřili s našimi admirály a ctěnými muži?*“²³¹ Na Clarksona bylo v mnoha přístavních městech pohlíženo jako na veřejného nepřítele a nevyhnul se ani napadení. Vozil s sebou truhlu s nejrůznějším africkým zbožím (látkami, slonovinou, pepřem, rýží či skořicí) a snažil se přesvědčit místní obchodníky o výhodách neotrokářského obchodu s Afrikou. Na základě svědectví, která posbíral, vydal v roce 1789 studii *Podstata důkazů od rozličných osob o obchodu s otroky (The Substance of the Evidence of Sundry Persons on the Slave-Trade)*.²³²

Ačkoli abolicionisté nevyužívali možnost získání svědectví od samotných otroků, jež by pravděpodobně nebylo považováno za validní, někteří Afričané žijící v Británii ke kampani proti otroctví významně přispěli. Například Olaudah Equiano, jehož

227 Tamtéž, s. 55.

228 Tamtéž, s. 62–63.

229 Tamtéž, s. 48.

230 REDDIE, s. 174–175.

231 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 217.

232 REDDIE, s. 158–161 a 169–172.

autobiografie se stala bestsellerem a byla populární i v Severní Americe, pořádal veřejné přednášky, kterými bořil předsudky o divošství a intelektuální nedostatečnosti černochů.²³³ Dále pak Ignatius Sancho, jehož sbírka dopisů proti otroctví byla publikována v roce 1782, či Ottobah Cugoano, který napsal v roce 1787 pamflet *Myšlenky a pocity o zlu otroctví (Thoughts and Sentiments on the Evil of Slavery)*, v němž požadoval okamžité zrušení otroctví.²³⁴ Equiano, Sancho a Cugoano spolupracovali v rámci organizace Synové Afriky (Sons of Africa), jejíž činnost zahrnovala pořádání přednášek, dopisní kampaně nebo agitaci proti otroctví v parlamentu.²³⁵

Pár dní před svou smrtí, 24. února 1791, napsal zakladatel metodismu John Wesley dopis Williamu Wilberforceovi: „*Pokračujte, ve jménu Božím..., dokud i americké otroctví (nejhorší pod sluncem) nezmizí...*“²³⁶ A Wilberforce pokračoval, 18. dubna podal v parlamentu návrh zákona na zrušení obchodu s otroky. Jeho úvodní projev, založený na informacích a svědectvích shromážděných abolicionisty, sestával z vyčerpávajícího popisu brutality při získávání otroků v Africe a jejich přepravování na otrokářských lodích. Wilberforce uvedl i mnoho konkrétních příkladů krutého zacházení s otroky v britských koloniích a připomněl své přesvědčení, že zrušení obchodu s otroky zaručí zlepšení situace otroků na plantážích. Přimlouval se za to, aby byla otrokům přiznána část lidských práv a také za „*uznání jejich lidské podstaty, která jim byla po nějakou dobu tak hanebně odpírána*“.²³⁷ Hlavní řečníci, Pitt, Fox a Burke, zákon svými projevy podpořili, ale většina méně významných poslanců byla proti. Banastre Tarleton, jehož rodinné jmění bylo navázáno na západoindické kolonie, protestoval, že tento zákon „*by okamžitě zničil obchod, který každoročně zaměstnává více než 5 500 námořníků, více než 160 lodí a jehož vývoz činí 800 000 liber šterlinků; a nepochybně by přinesl pokles obchodu se Západní Indií, jehož vývoz a dovoz činí více než 6 000 000 liber šterlinků*“.²³⁸ Po dvou dnech byl Wilberforceův návrh poražen poměrem hlasů 163:88.²³⁹

Tento nezdar podnítil novou vlnu abolicionistického aktivismu. Během jediné parlamentní sezóny od podzimu 1791 do léta 1792 obdržela dolní komora 519 petic

233 Tamtéž, s. 146–148.

234 BROWN, s. 286–287 a 296–297.

235 REDDIE, s. 177–178.

236 METAXAS, s. 144.

237 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXIX*, London 1817, s. 278.

238 Tamtéž, s. 281.

239 Tamtéž, s. 250–359.

žádajících zrušení obchodu s otroky či otroctví.²⁴⁰ V některých regionech podepsala tyto petice 1/4 nebo i 1/3 z celkového počtu dospělých mužů a v Manchesteru to byla dokonce 1/2. Některé univerzity, náboženské kongregace, obchodní komory a dělnické spolky začaly abolicionismus hlasitě podporovat. Hnutí se stalo velmi populárním, lidé o tématu diskutovali, nosili Wedgwoodovy medaile jako šperk a zpívali Cowperovy balady.²⁴¹ V roce 1791 nechala vydavatelka Martha Gurney vytisknout pamflet Williama Foxe Promluva k obyvatelům Velké Británie o patřičnosti zřeknutí se západoindického cukru a rumu (*An Address to the People of Great Britain on the Propriety of Abstaining from West India Sugar and Rum*), který inicioval bojkot cukru pocházejícího z plantáží karibských kolonií.²⁴² Bojkot trvající do roku 1793 neměl být pouze symbolickým gestem, ale skutečným ekonomickým nástrojem proti celému otrokářskému systému. Tato kampaň silně cílila na ženy, jež se staraly o výběr potravin pro domácnosti.²⁴³ Thomas Clarkson popsala dosažený úspěch: „*Nebylo žádné město, jímž jsem projížděl, kde by nebyl někdo, kdo upustil od používání cukru.*“²⁴⁴ Během svých cest odhadl počet lidí, kteří se do bojkotu zapojili, na 300 000.²⁴⁵

Wilberforce, povzbuzený petiční kampaní, podal na začátku dubna 1792 další návrh na zrušení obchodu s otroky. Debatu zahájil jedním ze svých emocionálních projevů: „*V roce 1788 bylo na lodi zapojené v tomto obchodě 650 osob na palubě, z toho 155 zemřelo. Na jiné bylo 405 na palubě, z nichž bylo 200 ztraceno. Na další bylo na palubě 450 a z nich 200 zemřelo... Když byl kapitán Wilson dotázán na příčiny této úmrtnosti, odpověděl, že otroci trpěli stálým smutkem a sklíčeností; že si přáli zemřít; že odmítali všechnu potravu, až dokud nebyli bitím přinuceni k jídlu... Někdy se sami vrhali přes palubu; ale bylo jim v tom většinou zabráněno vysokými sítěmi umístěnými za účelem je zadržet.*“²⁴⁶ Vrcholem Wilberforceova projevu bylo vylíčení usmrcení mladé černošské dívky na palubě otrokářské lodi: „*Kapitán lodi... ji přivázal za zápěstí a umístil ji do takové pozice, aby představovala podívanou pro celou posádku. V této situaci ji bil... pak ji přivázal nohama vzhůru a znovu ji bil ...následně ji přivázal za*

240 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 157.

241 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 220–222.

242 WHELAN, Timothy, *Martha Gurney and the Anti-Slave Trade Movement. 1788–1794*. In: CLAPP, Elizabeth J., JEFFREY, Julie Roy (ed.), *Women, Dissent and Anti-Slavery in Britain and America. 1790-1865*, New York 2011, s. 44–65.

243 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 220–222.

244 CLARKSON, Thomas, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. II.*, London 1808, s. 349.

245 Tamtéž, s. 350.

246 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXIX*, s. 1069.

*jednu nohu, po čemž ztratila všechny smysly a během tří dnů zemřela.*²⁴⁷ „*Jméno, jméno, jméno!*“²⁴⁸ – ozývalo se dolní komorou, „*Kapitán Kimber byl tím mužem,*“²⁴⁹ odpověděl Wilberforce.²⁵⁰ Charles James Fox poté prohlásil otroctví za tak nelidské, že „*pokud plantáže nemohou být kultivovány bez něj..., neměly by být kultivovány vůbec*“.²⁵¹ Návrh byl nakonec Dolní sněmovnou přijat, ale v pozměněné verzi, která stanovila postupné zrušení obchodu s otroky na rok 1796 (pokud by v tom roce parlament rozhodnutí znovu potvrdil). Avšak ani tento poměrně nezávazný návrh neprošel Sněmovnou lordů, ta jej v květnu 1792 odložila s tím, že se potřebuje seznámit s více důkazy. Debata kolem obchodu s otroky však v nadcházejícím období ztratila na intenzitě, protože došlo k výraznému politickému oslabení abolicionistického hnutí z důvodu radikalizace Francouzské revoluce a povstání otroků na Saint-Domingue.²⁵²

Francouzská kolonie Saint-Domingue byla v 80. letech 18. století, po dočasném poklesu produkce britské Západní Indie během americké války za nezávislost, největším světovým producentem cukru. V roce 1791 však na území kolonie vypuklo povstání otroků – jediné úspěšné otrocké povstání v dějinách Ameriky a Karibiku. Dlouhotrvající spory mezi bílými kolonisty, nerovnoprávními, ale svobodnými míšenci a otroky vyústily pod vlivem idejí Francouzské revoluce ve vzájemný krvavý konflikt. Na ostrov byly vyslány francouzské jednotky a do bojů se zapojili i vojáci Velké Británie a Španělska (obě mocnosti chtěli využít oslabení francouzské pozice a Saint-Domingue obsadit). Francouzská armáda byla přemožena přesilou otroků pod vedením Toussainta Louverture. Během bojů ztratila kolonie asi polovinu populace, plantáže byly vypáleny a hospodářství zcela zničeno. Toto povstání, provázené vyvražděním bílých obyvatel, dlouho sloužilo jako odstrašující příklad toho, co by následovalo po osvobození otroků i v britských koloniích, a bylo využíváno k politickému poškození abolicionistů.²⁵³ Proti tomu se William Wilberforce snažil vymezit už ve svém parlamentním projevu v dubnu 1792 tvrzením, že otroci v tomto případě pouze nebyli na svobodu připraveni: „*Samotná svoboda je požehnáním..., ale může se jím těšit jen ten národ, v němž již*

247 Tamtéž, s. 1070.

248 Tamtéž.

249 *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXIX*, s. 1071.

250 Kapitán Kimber z Bristolu byl na základě Wilberforceova projevu postaven před soud za vraždu zmíněné otrokyně, ale byl nakonec osvobozen kvůli údajné nevěrohodnosti svědků obžaloby (přestože obhajoba nepředvedla žádného svědka, který by přímo potvrdil, že kapitán takový rozkaz nevydal). Kimber následně požadoval od Wilberforce 5 000 britských liber odškodného a veřejnou omluvu. METAXAS, s. 156–157.

251 Tamtéž, s. 1124.

252 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 222–223.

253 KRÍŽOVÁ, s. 218–228.

*nějakou dobu byly... používány ušlechtilejší schopnosti lidské duše.*²⁵⁴ Abolicionistický poslanec a spisovatel William Roscoe ve svých pamfletech ujišťoval, že jedině okamžité osvobození všech otroků zamezí vypuknutí podobných povstání na britských karibských ostrovech.²⁵⁵ Abolicionisté trvali na tom, že vzpoura byla nevyhnutelným důsledkem nesnesitelnosti otroctví, a jejich opozice zase na tom, že byla výsledkem činnosti abolicionistů, jež otroky k takovému chování povzbudila.²⁵⁶

Také radikalizace Francouzské revoluce v letech 1792–1793 a zvláště nastolení jakobínské diktatury v období 1792–1793 poškodilo britské abolicionistické hnutí. V roce 1793 se Velká Británie zapojila do války proti revoluční Francii. Přestože byla hrozba rozšíření revoluce do Británie spíše planou paranoií než reálným nebezpečím, ve společnosti panovalo napětí a každému umírněnému reformnímu hnutí hrozilo nařčení z revolucionarismu či dokonce z jakobinismu.²⁵⁷ Například lord Abingdon označil britský abolicionismus za plod Francouzské revoluce a prohlásil, že *„lidskost je soukromý cit, nikoli obecný princip, podle kterého by se mělo jednat“*.²⁵⁸ William Wilberforce musel požádat Thomase Clarksona, aby se na veřejnosti vyvaroval kladného hodnocení Francouzské revoluce. Clarkson totiž na revoluci pohlížel zpočátku optimisticky, věřil, že prohlášení *„lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech“*²⁵⁹ z Deklarace práv člověka a občana povede k tomu, že Francouzi *„odhlasují odstranění tohoto ďábelského obchodu [s otroky] přes noc“*,²⁶⁰ což se ale nestalo. Mezi britskými abolicionisty bylo více těch, kteří se ukázali být francouzské revoluci nakloněni, proto se londýnské abolicionistické ústředí snažilo udržet hnutí co nejvíce zaměřené čistě na téma otroctví a nedovolit jeho splynutí s různými radikálními politickými reformisty.²⁶¹ K názorovému rozštěpení kvůli revoluci došlo i ve straně whigů – Edmund Burke a někteří další opustili svého prorevolučně naladěného předáka Foxe a začali spolupracovat s Pittem na zavádění represivních opatření. Vláda se nyní soustředila na válku, zahraniční politiku a finance a téma obchodu s otroky bylo odsunuto do pozadí.²⁶²

Thomas Clarkson, zklamaný z opakovaných neúspěchů v parlamentu, průběhu

²⁵⁴ *The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXIX*, s. 1061.

²⁵⁵ METAXAS, s. 139.

²⁵⁶ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 168.

²⁵⁷ WASSON, s. 139–141.

²⁵⁸ HOWSE, s. 31.

²⁵⁹ KŘÍŽOVÁ, s. 207.

²⁶⁰ METAXAS, s. 139.

²⁶¹ HOWSE, s. 44.

²⁶² WASSON, s. 101–103.

Francouzské revoluce i z celkového útlumu abolicionistické kampaně, se ze zdravotních důvodů stáhl z veřejného života. „*Má paměť i můj sluch selhávaly,*“ napsal v roce vzpomínaje na rok 1794, „*mou hlavu zachvátily náhlé závratě. ... Také mluvení, pokud trvalo déle než půl hodiny, mě vyčerpávalo*“.²⁶³ Clarkson, který během uplynulých 7 let udržoval podle svých slov korespondenci se 400 lidmi, napsal několik knih a procestoval více než 35 000 mil kvůli shánění důkazů, se rozhodl odejít na odpočinek.²⁶⁴ Mezi lety 1793–1804 došlo k výraznému útlumu abolicionistického hnutí. Výbor Společnosti pro prosazování zrušení obchodu s otroky se v letech 1795–1797 scházel pouze dvakrát ročně a poté byly schůze přerušeny úplně až do roku 1804. Abolicionističtí poslanci nyní zůstali v boji proti obchodu s otroky bez větší podpory veřejnosti, přesto ve svých aktivitách pokračovali. Jejich návrhy znovu končily prohrou, i když překvapivě těsnou. Například v roce 1794, kdy William Wilberforce podal návrh na zákaz dovážení otroků do kolonií nepřátelské Francie. Sázka na protifrancouzské cítění se abolicionistům vyplatila a zákon prošel dolní komorou, ve Sněmovně lordů však na svoji stranu získal pouze 4 hlasy.²⁶⁵ V roce 1796 mělo dojít k potvrzení postupného zrušení celého obchodu s otroky příslibem na tento rok hlasováním z roku 1792. Návrh zákona, který Wilberforce předložil, získal v prvním i druhém čtení v dolní komoře bezpečnou většinu, při posledním třetím čtení však těsně prohrál poměrem hlasů 74:70. Wilberforce byl zklamán především tím, že se ten večer 10 nebo 12 jeho jistých podporovatelů místo zasedání v parlamentu zúčastnilo premiéry italské komické opery *Dva hrbáči (I Dui Gobi)*.²⁶⁶ Stejně jako celá kampaň proti otroctví byla nakonec i aktivita abolicionistů v parlamentu utlumena, když se v roce 1801 stal britským premiérem protiabolicionisticky naladěný Henry Addington.²⁶⁷

4. 2. ÚSPĚCH V PARLAMENTU

K obrození britského abolicionistického hnutí došlo znovu až v roce 1804. Toho roku se William Pitt mladší stal podruhé premiérem Británie, Thomas Clarkson se v plné síle vrátil do čela abolicionistické kampaně, schůze Společnosti pro prosazování zrušení obchodu s otroky byly obnoveny a hrozby Francouzskou revolucí nebo povstáním na Saint-Domingue již ztratily aktuálnost.²⁶⁸ V tomto roce William Wilberforce podal po

²⁶³ CLARKSON, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. II.*, s. 469.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 470–471.

²⁶⁵ HOWSE, s. 51.

²⁶⁶ METAXAS, s. 163–164.

²⁶⁷ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 223–224.

²⁶⁸ V roce 1804 vznikla na území San-Domingue nezávislá republika Haiti, což zásadně oslabilo postavení nepřátelské Francie v Karibiku. Velká Británie proto svůj přístup k Haiti přehodnotila a

pěti letech další návrh zákona o zrušení obchodu s otroky. Návrh sice dolní komorou prošel poprvé se skutečně rozhodující většinou 124:49 (také díky podpoře irských poslanců přijatých do britského parlamentu v roce 1801 na základě zákona o unii), premiér Pitt jej však nijak výrazně nepodpořil, a tak byl v roce 1805 odmítnut Sněmovnou lordů.²⁶⁹

William Pitt zemřel 23. ledna 1806. Na postu premiéra jej nahradil jeho bratranec lord Grenville a tato změna byla pro abolitionisty nečekaně příznivá. William Grenville byl stejně jako Pitt přesvědčeným abolitionistou, ale na rozdíl od něho se mu podařilo sestavit kabinet, ve kterém příznivci zrušení obchodu s otroky tvořili většinu. Další Grenvillovou výhodou byla silná pozice ve Sněmovně lordů, kde návrhy abolitionistů obvykle selhávaly. Ani tato vláda sice zrušení obchodu s otroky nepředstavila přímo jako vládní návrh, ale neoficiálně s abolitionisty úzce spolupracovala a plánovala politickou strategii, jak je zřejmé ze vzájemné korespondence mezi premiérem a Williamem Wilberforcem.²⁷⁰

Ještě v roce 1805 byl v parlamentu předložen zákon o zákazu dodávání otroků do kolonií ostatních mocností, jehož hlavním autorem byl James Stephen. Již roku 1794 se abolitionisté pokoušeli využít stejnou taktiku – prezentovat zrušení části britského obchodu s otroky jako opatření k hospodářskému oslabení válečného nepřítele.²⁷¹ Výhodou tohoto zákona bylo, že se zakládal na čistě politické a ekonomické argumentaci, která dokázala přesvědčit i členy parlamentu obvykle hlasující proti abolitionistickým návrhům. Navíc se abolitionistům podařilo získat podporu některých poslanců zastupujících zájmy plantážníků, protože v případě, že by byli britští obchodníci s otroky přinuceni obchodovat pouze s britskými koloniemi, dovezených otroků by byl přebytek a jejich cena by výrazně klesla.²⁷² S podporou Grenvillové vlády se zákon podařilo prosadit v roce 1806. V květnu toho roku hladce prošel dolní komorou, i přes protesty Banastrea Tarletona, že „jsou ministři mnohem aktivnější v poškozování obchodu země než v zajišťování její obrany“.²⁷³ Ještě ten samý měsíc prošel

britské kolonie navázaly s republikou obchodní styky, jak doporučoval James Stephen ve svém pamfletu *Příležitost aneb důvody pro okamžité spojení se Saint-Domingem (The Opportunity, or Reasons for an immediate alliance with St. Domingo)*. Poté, co Francie ztratila tuto kolonii, ztratili zastánci obchodu s otroky možnost argumentovat zisky Francie na úkor Británie po zrušení tohoto obchodu. DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 225.

269 HOWSE, s. 58–60.

270 ANSTEY, Roger, *A Re-Interpretation of the Abolition of the British Slave Trade, 1806–1807*. In: *English Historical Review* 87, 1972, 343, s. 320–321.

271 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 171.

272 METAXAS, s. 159.

273 Commons Sitting of 1 May 1806 [online], [cit. 2018-04-07]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1806/may/01/slave-importation-bill>.

zákon stejně snadno Sněmovnou lordů, i přes námitky vévody z Clarence, že „kolonie nepřítelů budou zásobovány otroky z jiných zdrojů“²⁷⁴ a nebudou tedy hospodářsky poškozeny, na rozdíl od Británie. Pro abolicionisty to byl velký úspěch, který znamenal okamžitý zánik více než 1/3 britského obchodu s otroky.²⁷⁵

Od chvíle, kdy byl schválen zákon proti dodávání otroků do cizích kolonií, uvažovali abolicionisté ve spolupráci s Grenvillovou vládou o předložení zákona o ukončení celého obchodu s otroky, jehož přijetí se nyní zdálo skutečně možným. Aby byl průchod budoucího zákona ještě více zabezpečen, bylo rozhodnuto nejdříve prosadit rezoluci odsuzující obchod s otroky. Dne 10. června 1806 tedy Charles James Fox, nyní ministr zahraničí, předložil rezoluci, která deklarovala, že parlament „*považuje obchod s africkými otroky za odporující principům spravedlnosti, lidskosti a rozumné politiky a bude, ve vsí možné rychlosti, pokračovat v zavádění účinných opatření ke zrušení zmíněného obchodu*“.²⁷⁶ Zároveň ale přítomné ujistil, že „*návrh nezmiňuje žádná omezení, stejně jako určitý čas nebo způsob zrušení tohoto obchodu*“²⁷⁷ a rozhodnutí o termínu a způsobu je tedy zcela ponecháno na parlamentu. Fox jako člen vlády zajistil úspěch rezoluce v dolní komoře poměrem hlasů 114:15 a lord Grenville dosáhl vítězství 41:20 ve Sněmovně lordů.²⁷⁸ Lord Castlereagh v dolní komoře namítal, že se mu „*pouhé prohlášení o úmyslu jednat, bez jmenování nějakého času, nebo nějakého konkrétního způsobu jednání*“²⁷⁹ zdá zbytečné. „*Jestli může být tento obchod skutečně zrušen ihned,*“ ptal se, „*proč to okamžitě neuděláte místo navrhování obecné rezoluce na toto téma?*“²⁸⁰ William Wilberforce mu odpověděl: „*[Pokud] by současná rezoluce prošla, ukázalo by se, že jsou komory parlamentu odhodlány brzy se touto otázkou zabývat... a odhalilo by se světu, že tak rychle, jak je to možné, zruší obchod, který opakovaně prohlásily za ohavný ve své podstatě, povaze i následcích.*“²⁸¹ Rezoluce byla zkouškou rozložení sil v parlamentu a její přijetí jasným příslibem konečného zrušení obchodu s otroky.²⁸²

James Stephen poradil premiérovi Grenvillovi počkat s podáním nového návrhu

274 Lords Sitting of 7 May 1806 [online], [cit. 2018-04-07]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1806/may/07/slave-importation-bill>.

275 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 170.

276 Commons Sitting of 10 June 1806 [online], [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1806/jun/10/abolition-of-the-slave-trade>.

277 Tamtéž.

278 ANSTEY, s. 326.

279 Commons Sitting of 10 June 1806 [online], [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1806/jun/10/abolition-of-the-slave-trade>.

280 Tamtéž.

281 Tamtéž.

282 HOWSE, s. 61–62.

zákona proti obchodu s otroky až po volbách, které měly posílit pozici nynější vlády vytvořené koalicí whigů a toryů po Pittově smrti. Upozornil jej na to, že díky znovu sílící veřejné abolicionistické kampani budou nově zvolení poslanci „*pověřeni velkou částí svých voličů hlasovat pro zrušení obchodu s otroky*“.²⁸³ Opět populární abolicionismus přispěl ve volbách v říjnu 1806 k posílení moci vlády, která s tímto hnutím sympatizovala. Navíc došlo k oslabení Grenvillových hlavních oponentů.²⁸⁴

V lednu 1807 vydal William Wilberforce Dopis o zrušení obchodu s otroky (*Letter on the Abolition of the Slave Trade*). Mělo to být jeho poslední abolicionistické dílo, vydání bylo načasováno těsně před jednání parlamentu. Znovu v něm popsal hrůzy otroctví a obchodu s otroky, zopakoval všechny své argumenty a vyvrátil hlavní námitky opozice. Ujišťoval, že zrušení obchodu s otroky hospodářsky nepoškodí karibské kolonie, ale povede ke zlepšení života tamních otroků.²⁸⁵ Poslanec William Smith se tentokrát nemohl účastnit zasedání parlamentu, proto napsal a v únoru 1807 vydal Dopis pro Williama Wilberforce (*Letter to William Wilberforce*), který rovněž významně přispěl k závěrečným debatám o zrušení obchodu s otroky.²⁸⁶

Podání nového návrhu na všeobecné zrušení obchodu s otroky plánovali Grenville s Wilberforcem od volebního vítězství na podzim 1806. Proti zavedeným zvyklostem předložil premiér Grenville 2. ledna 1807 návrh zákona nejprve ve Sněmovně lordů. Grenville se nezdřáhal použít ve prospěch návrhu všechny svůj politický vliv. Hlavní debaty o zákonu probíhaly na začátku února. Premiér přednesl 5. února, během druhého čtení zákona, působivý projev, ve kterém vyzýval lordy k rozhodnutí na morálním základě: „*Opatření, které rozšíří štěstí mezi miliony těch, jež nyní žijí, a jehož památka bude ctěna miliony zatím nenarozených. ... Toto opatření již v této sněmovně dvakrát neuspělo a pokud nebude tento nečestný obchod nyní zrušen, vina bude spočívat na vašich lordstvech.*“²⁸⁷ Proti Grenvillovi vystoupil například vévoda z Clarence, který vytrvale popíral jakékoli špatné zacházení s otroky na plantážích. Lord Westmoreland zase tvrdil, že život otroků v koloniích je chráněn právem, že britský podíl na obchodu s otroky převezmou zahraniční námořníci, kteří nebudou ani zdaleka tak humánní jako Britové, a že obchod s otroky bude stejně nadále provozován zahraničními mocnostmi. Lord St. Vincenc prohlásil, že tento zákon

283 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 227.

284 ANSTEY, s. 327.

285 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 174.

286 PAGE, s. 741–772.

287 Lords Sitting of 5 February 1807 [online], [cit. 2018-04-09]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1807/feb/05/slave-trade-abolition-bill>.

znamená přímý a dobrovolný „přesun britského kapitálu ostatním zemím, které nebudou ochotny opustit tak výnosné odvětví obchodu“.²⁸⁸ Přes všechny námitky opozice prošel zákon druhým čtením v poměru hlasů 100:36.²⁸⁹ Ve Sněmovně lordů promluvil i biskup Portrade acteus, který označil přijetí tohoto zákona za „veliký a pozoruhodný akt lidskosti“²⁹⁰ a Lord St. Vincenc se naposledy pokusil varovat před Francií, která získá britský podíl na obchodu s otroky a tím i námořní převahu, poté na protest opustil jednací sál. Horní komora přijala zákon definitivně 10. února 1807.²⁹¹

Již ten samý den proběhlo první čtení v Dolní sněmovně. Abolicionističtí poslanci si mezi sebou rozdělili vytipované pochybovače a snažili se je osobní intervencí strhnout na svou stranu. Zásadním momentem bylo především druhé čtení 23. února, kdy zákon výrazným projevem podpořil Charles Grey, jenž získal pozici ministra zahraničí po smrti Foxe na podzim 1806. Zákon nakonec tímto čtením prošel s drtivým vítězstvím poměrem hlasů 283:16. Po několika úpravách byl bez obtíží schválen i ve třetím čtení 16. března a obdržel královský souhlas 25. března 1807. Po 20 letech nepřetržité práce abolicionisté konečně dosáhli svého cíle.²⁹²

Přijatý zákon (*Abolition of the Slave Trade Act*) ukončoval britský obchod s otroky k 1. květnu 1807 (otrokářským lodím, které již vypluly, byla udělena výjimka do 1. března 1808). Lodím, jež by se na obchodu dále podílely, hrozilo, že budou zabaveny. Britským občanům, kteří by v obchodu s otroky pokračovali, byla vyměřena pokuta ve výši 100 britských liber za každého převáženého otroka. Otroci zabavení nelegálním pašerákům nebo nepřátelským otrokářským lodím podle zákona propadli koruně. Za zajištění takové nelegální nebo nepřátelské lodi měla být vyplácena odměna podle počtu otroků na palubě.²⁹³

William Grenville ujišťoval své oponenty ve Sněmovně lordů, že se zákon nijak „nevztahuje k osvobození otroků, kteří již jsou na ostrovech“²⁹⁴ v Západní Indii. Otrokářský systém v britských koloniích se nezměnil a obchod s produkty otrocké práce dál pokračoval. Pro více než 500 000 otroků v britských karibských državách tento

288 Tamtéž.

289 Tamtéž.

290 Lords Sitting of 9 February 1807 [online], [cit. 2018-04-09]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1807/feb/09/slave-trade-abolition-bill>.

291 Tamtéž.

292 Jiří III. patřil mezi zastánce otrokářského systému a přijetí tohoto zákona si nepřál, nicméně respektoval parlamentní systém a jeho rozhodnutí. HOWSE, s. 62–64.

293 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 172.

294 Commons Sitting of 10 February 1807 [online], [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1807/feb/10/slave-trade-abolition-bill>.

britskou veřejností tak oslavovaný úspěch příliš neznamenal.²⁹⁵

4.3. OBCHOD S OTROKY PO ROCE 1807

Jedním z hlavních argumentů opozice proti zrušení obchodu s otroky v roce 1807 byla skutečnost, že i když Velká Británie ukončí svoji účast na této praxi a vzdá se velkých zisků, nepovede to k vymýcení obchodu s černými Afričany jako takového. Přestože transatlantický obchod s otroky poklesl o téměř 10 % kvůli válkám evropských mocností s revoluční a později napoleonskou Francií a v roce 1807 pak o dalších více než 20 % v důsledku náhlého zprětrhání vazeb s britskými otrokáři, po ukončení válek v roce 1815 začal jeho objem znovu stoupat. I když již nikdy nepřekonal rekordní čísla z konce 18. století, ve 20. i 30. letech 19. století byl objem obchodu s otroky větší než v jakékoli jiné dekádě před rokem 1780.²⁹⁶

Je třeba zmínit, že Velká Británie nebyla první zemí, která od obchodu s otroky ustoupila. První takovou zemí byla Francie, která zakázala obchod s otroky na několik let, kdy pro ni vzhledem k válce a ztrátě Saint-Domingue již neměl význam. Nicméně Napoleon, který plánoval znovudobytí karibských držav, obchod v roce 1802 obnovil. Druhé bylo Dánsko, jehož zapojení do obchodu s otroky bylo ukončeno královským dekretem v roce 1803. „*Byl to šlechetný čin,*“ řekl William Wilberforce v parlamentu o této události, „*měl by Britý přimět červenat se, že si nechali ujít příležitost vést [ostatní] tímto zářným příkladem*“.²⁹⁷ Pro Dánsko ale obchod s otroky nikdy nepředstavoval příliš významné hospodářské odvětví. Také Spojené státy americké přijaly zákon zakazující účast občanů na tomto obchodu i veškeré další dodávky otroků dříve než Británie. Tento zákon, který byl schválen už v lednu 1807, však vešel v platnost až v roce 1808. Na rozdíl od situace v britských karibských koloniích, měla populace otroků ve Spojených státech dostatečně vysokou porodnost a jejich neustálý dovoz nebyl nezbytný (přesto byli Afričané dál hojně pašováni, především na území jižních států).²⁹⁸

Ostatní mocnosti nejprve pohlížely na zprávy, že Británie zrušila obchod s otroky kvůli jeho nemorálnosti, s nedůvěrou a snažily se odhalit nějaký racionálnější důvod, který by se mohl za tímto krokem skrývat. Velká Británie navíc začala naléhat i na ostatní, aby následovaly jejího příkladu. Chce snad Británie zničit plantážnický hospodářský systém v Americe a Karibiku a přesunout těžiště světové produkce cukru

295 REDDIE, s. 200.

296 ELTIS, David, *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*, New York 1987, s. 62.

297 MASON, Matthew, *Keeping up Appearances. The International Politics of Slave Trade Abolition in the Nineteenth-Century Atlantic World*. In: *The William and Mary Quarterly* 66, 2009, 4, s. 809.

298 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 149.

do svých držav v Indii nebo dosáhnout nějakého jiného cíle pod maskou dobrodinosti?²⁹⁹ K diplomatickému úsilí o úplné ukončení obchodu s otroky vedly Británii vedle etické motivace samozřejmě i další důvody – snaha zabránit ostatním těžit z lukrativního obchodu, kterého se sama vzdala, zamezení dodávek nové pracovní síly i do konkurenčních kolonií v Karibiku či uspokojení nyní již velmi vlivné abolicionistické skupiny na domácí politické scéně.³⁰⁰

Snaha britských diplomatů přesvědčit ostatní státy, aby obchod s otroky ukončily společně s Británií, se sporadicky objevovala už od 80. let 18. století, ale po roce 1807 se stala neodmyslitelnou součástí britské zahraniční politiky. Univerzálnímu potlačení obchodu s otroky věnovala Velká Británie velké množství času, energie i finančních zdrojů. Při jednáních využívala svoji silnou pozici námořní, ekonomické a koloniální velmoci a po roce 1815 i status vítěze války. Zpočátku se Britové pokoušeli o prosazení jediné mezinárodní dohody, v rámci které by všechny státy zrušily obchod s otroky najednou a společně, nakonec se však museli spokojit pouze s uzavřením jednotlivých bilaterálních dohod. Tyto dohody obvykle obsahovaly souhlas druhého státu s tím, že by obchod s otroky měl být zrušen a příslib spolupráce na tomto cíli, dále pak poskytovaly Británii právo prohledávat lodě pod vlajkou daného státu a potrestat odhalené nelegální otrokáře. Velká Británie nabízela výměnou za uzavření takových dohod finanční pomoc, vojenskou ochranu nebo výhodné obchodní smlouvy.³⁰¹

O uzavření společné mezinárodní dohody o zrušení obchodu s otroky se Velká Británie naposledy pokusila během jednání Vídeňského kongresu v letech 1814–1815.³⁰² Britští abolicionisté neustávali v politické agitaci a žádali vládu o zásah proti obchodu s černými otroky v celosvětovém měřítku. William Wilberforce se věnoval psaní přesvědčujících dopisů světovým vůdcům, například ruskému carovi Alexandru I. nebo francouzským politikům, jako byli vévoda de Talleyrand a markýz La Fayette. Dne 6. června 1814 britský ministr zahraničí lord Castlereagh slavnostně přinesl do parlamentu kopii první mírové smlouvy uzavřené s Francií 30. května. Dolní komora jej přivítala s nadšeným jásotem. Poté, co se sál utišil, vystoupil Wilberforce: *„Pokud jsem nebyl schopen ztotožnit se s pozdravem, jímž byl můj vznešený přítel přivítán při svém návratu do Dolní sněmovny, nebylo to z nedostatku osobní srdečnosti; ale proto, že když vidím vznešeného lorda přicházet do sněmovny s francouzskou dohodou..., nemohu si*

²⁹⁹ BROWN, s. 11.

³⁰⁰ MASON, s. 809–832.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Vídeňský kongres, kterého se účastnili zástupci téměř všech evropských států, ukončil období napoleonských válek, přetvořil politickou mapu Evropy a nastavil nový systém mezinárodních vztahů.

nepředstavit, že vidím v rukou vznešeného lorda záruku smrti pro mnoho nevinných obětí, mužů, žen a dětí.“³⁰³ Mírová smlouva totiž neobsahovala jasný zákaz francouzského obchodu s otroky (Francie souhlasila pouze s nepříliš závazným příslibem jeho ukončení za 5 let). Po Wilberforceově protestu se aktivita abolicionistů ještě více zintenzivnila. V horizontu několika málo měsíců bylo do parlamentu zasláno více než 1 000 petic, které dohromady nesly přes 1 000 000 podpisů (to odpovídalo 1/4 celkového počtu dospělých mužů ve Velké Británii).³⁰⁴ Lord Castlereagh poznamenal: „Celý národ je upnutý na toto téma, domnívám se, že sotva existuje nějaká vesnice, která se s ním nesešla a nesešla o něm petici.“³⁰⁵ Vévoda Wellington napsal po návratu do Británie v červenci 1814: „Nebyl jsem si vědom míry šílenství, která tu panuje ohledně obchodu s otroky.“³⁰⁶ Po dlouhých jednáních dosáhla britská diplomacie toho, že byla k finálnímu aktu Vídeňského kongresu z 9. června 1815 připojena deklarace velmocí o zrušení obchodu s otroky, byla ale omezena pouze na konstatování, že tento obchod „odporuje zákonům lidskosti“³⁰⁷ a měl by být ukončen.

Po ukončení britské účasti na obchodu s otroky začali tomuto odvětví stejně jako v 16. století dominovat Portugalci. Během napoleonských válek, v roce 1811, uzavřela Velká Británie s Portugalskem smlouvu, v níž se zavázalo k omezení tohoto obchodu. Toto omezení však neplatilo pro stále rostoucí dovoz otroků do Brazílie, jejíž hospodářský význam rychle stoupal v důsledku oslabování britských karibských kolonií abolicionistickými kroky mateřské země. V roce 1822 vyhlásila Brazílie nezávislost a Británie tak musela o problému jednat přímo s novým státem. I přes uzavření několika smluv se nepodařilo Brazílii donutit k efektivnímu ukončení obchodu s otroky až do poloviny 19. století.³⁰⁸ Stejně jako Brazílii se v první třetině 19. století podařilo získat nezávislost i španělským jihoamerickým koloniím. Nově vznikající státy, ale i Španělsko, hledaly politickou a finanční podporu u Velké Británie. Britský ministr zahraničí George Canning oznámil, že „Velkou Británií nebude uznán žádný stát v Novém světě, který upřímně a úplně nezruší obchod“³⁰⁹ s otroky. Nejenže s ukončením tohoto obchodu jihoamerické státy většinou souhlasily, ale některé z nich poměrně brzy

303 Commons Sitting of 6 June 1814 [online], [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1814/jun/06/treaty-of-peace>.

304 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 228–229.

305 HOWSE, s. 145.

306 Tamtéž.

307 NELSON, Bernard H., *The Slave Trade as a Factor in British Foreign Policy 1815–1862*. In: *The Journal of Negro History* 27, 1942, 2, s. 198.

308 MASON, s. 809–832.

309 Tamtéž, s. 814.

po vyhlášení nezávislosti zrušily i samotné otroctví. Španělsko uzavřelo s Velkou Británií dohodu v roce 1817 a slíbilo ukončit dodávání otroků do svých zbývajících koloniích nejpozději do roku 1820.³¹⁰ Nicméně dodvoz zajatých Afričanů na stále více prosperující Kubu byl v praxi zastaven až koncem 60. let 19. století.³¹¹ Také Francii se Velká Británie snažila přesvědčit ke zrušení obchodu s otroky, a to již během mírových jednání v roce 1814. Poražená Francie se však k myšlence vnučeného opatření od vítězné Británie stavěla značně odmítavě. Až v roce 1815, kdy Británie pomohla obnovenému bourbonskému režimu porazit Napoleonovo stodenní císařství, Francie nátlaku podlehla a v mírové smlouvě přislíbila zrušit svůj obchod s otroky, co nejdříve to bude možné. V roce 1831 pak Velká Británie získala i právo prohledávat lodě plavící se pod francouzskou vlajkou. Nicméně všechny tyto smlouvy, které Británie ostatním státům do značné míry vnutila, byly často porušovány a ignorovány.³¹²

Abolicionisté v Británii pokračovali ve své činnosti, navštěvovali přístavní města a snažili se zjistit, zda britští obchodníci s otroky nepracují dál v ilegalitě. Thomas Clarkson i Zachary Macaulay získali nezávisle na sobě důkazy o britských lodích, které i přes zákaz pokračují v otrokářských výpravách a chráněné cizí vlajkou a doplňují zásoby v přístavech ostatních mocností.³¹³ Z tohoto důvodu začalo britské námořnictvo vysílat k africkému pobřeží lodě, jejichž úkolem bylo zachytit nelegální otrokářská plavidla směřující do Ameriky a Karibiku. Tyto britské hlídky fungovaly až do druhé poloviny 19. století. Během napoleonských válek mohla Velká Británie pomocí těchto patrol bránit v provozování obchodu s otroky i lodím všech nepřátelských států. Britští abolicionističtí politici, v čele s Jamesem Stephenem, stáli v roce 1807 za vznikem vlivného Afrického institutu (African Institution)³¹⁴, který mimo jiné prosazoval právě zajímání cizích otrokářských lodí za účelem celkového zastavení obchodu s otroky. Tajemník institutu Zachary Macaulay neměl pochyby o tom, že „vláda bude připravena přijmout téměř jakýkoli plán, který jim navrhne v souvislosti s Afrikou“.³¹⁵ Po ukončení války v roce 1815 bylo zajímání lodí ostatních států jasným porušením mírového mezinárodního práva, proto Velká Británie usilovala o uzavření dohod, které by jí povolily prohledávání cizích lodí. Britské námořnictvo však poměrně

310 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 191–193.

311 ELTIS, s. 260–264.

312 HOWSE, s. 146–147.

313 REDDIE, s. 202.

314 Africký institut, jehož hlavní agendou byla snaha civilizovat a christianizovat Afriku, nahradil rozpuštěnou Společnost pro prosazování zrušení obchodu s otroky, která již dosáhla svého cíle.

315 ELTIS, s. 105.

často zadržovalo i otrokářské lodě států, se kterými se ještě takovou smlouvu podepsat nepodařilo.³¹⁶ Ve 30. letech 19. století však již Velká Británie měla dojednané právo zajímat lodě pod vlajkou Portugalska, Španělska, Francie i většiny ostatních zainteresovaných států a pašeráci otroků tak mohli své aktivity krýt pouze pod vlajkou Spojených států amerických.³¹⁷ Britské námořní hlídky čelily násilnému odporu ze strany nelegálních evropských otrokářů, kteří byli často lépe financováni a vyzbrojeni. Potýkaly se také s epidemiemi tropických nemocí a nepřátelstvím afrických států, které na obchodu s otroky bohatly.³¹⁸

Velká Británie téměř ze dne na den ukončila všechny své obchodní vztahy s africkými státy orientujícími se na prodávání otroků. Britové poté dlouhodobě usilovali (někdy i mocenským nátlakem) o to, aby s nimi tyto státy uzavřely smlouvy, jimiž by se dalšího obchodování s otroky zřekly.³¹⁹ Král Gezo, vládce pobřežní oblasti dnešního Beninu, protestoval: „*Obchod s otroky je životním principem mého lidu, zdrojem slávy a bohatství. Písně oslavují jeho vítězství a matky zpívají svým dětem ukolébavky o triumfu nad nepřáteli, kteří se stali našimi otroky. Což mohu já svým podpisem ... na této smlouvě změnit citění celého národa?*“³²⁰ Na africkém pobřeží však britskou poptávku po otrocích brzy nahradily jiné mocnosti, většina z nich však od této praxe do poloviny 19. století upustila. V důsledku toho došlo v Africe k destabilizaci některých státních útvarů na západním pobřeží, jež byly na obchodování s otroky ekonomicky závislé, ale zároveň také k povzbuzení obchodu s komoditami jako byly slonovina, guma, palmový olej, ořechy a další zemědělské produkty (k jejich pěstování byla i v samotné Africe často využívána otrocká pracovní síla). Přesun poměrně velké části obchodu s otroky do illegality měl za následek zvýšení úmrtnosti zajatých Afričanů na malých, přeplněných a nedostatečně vybavených lodích pašeráků. Ačkoli v průběhu 60. let 19. století transatlantický obchod s otroky definitivně skončil, otroci z Afriky byli dál dováženi do Indie nebo muslimských zemí. Britští abolitionisté, kteří idealisticky doufali v civilizační obrození celé Afriky, jenž mělo být zřetelné hned po roce 1807, byli zklamáni.³²¹

Sierra Leone, krachující projekt abolitionistů pronásledovaný přírodními katastrofami, špatnou úrodou i organizačními nedostatky, byla v roce 1808 za přispění

316 Tamtéž, s. 104–109.

317 MASON, s. 809–832.

318 REES, Siân, *Sweet Water and Bitter: The Ships that Stopped the Slave Trade*, Durham 2011, s. 4.

319 MASON, s. 809–832.

320 FERGUSON, s. 146.

321 KRÍŽOVÁ, s. 187 a 215.

Henryho Thorntona proměněna v první britskou korunní kolonii v Africe. Sloužila poté především jako destinace pro repatriaci osvobozených černých otroků³²² ze zajatých nelegálních otrokářských lodí.³²³ Hlavní město kolonie Freetown, na jehož bráně se skvěl nápis „*Osvobozen z otroctví britskou udatností a lidumilností,*“³²⁴ se stalo námořní základnou pro britské protitrokářské hlídky a později i sídlem mezinárodní komise, jejímž úkolem bylo soudit odhalené pašeráky otroků.³²⁵

Odmítnutí Velké Británie nadále se podílet na obchodu s otroky platilo samozřejmě i pro její karibské kolonie, které po nějakém čase začaly pociťovat vážný nedostatek pracovní síly. Některé z nich se pokoušely o částečné zavedení svobodné námezdní práce, jiné přijaly opatření, jež měla zajistit zvýšení porodnosti mezi otroky, nebo spoléhaly na služby nelegálních dodavatelů. Téměř všechny byly nuceny upravit skladbu a rozložení plodin, které pěstovaly. Produkce cukru, kávy či bavlny v britském Karibiku od roku 1815 kontinuálně klesala a na světových trzích ji postupně nahrazovalo zboží z Kuby, Brazílie a jihu Spojených států amerických.³²⁶

Na přelomu 18. a 19. století připadla téměř polovina všech otroků přivezených do Ameriky a Karibiku na britských lodích. Toho si byli britští občané díky kampani zastánců otrokářství dobře vědomi, stejně tak si uvědomovali vysoké náklady provázející zákon z roku 1807, které se týkaly financování protitrokářských hlídek a repatriace do Sierry Leone či placení odškodného za neprávem zajaté lodi. Také bylo zjevné, že Britové budou muset platit vyšší ceny za konkurenčně znevýhodněné zboží z britských karibských kolonií. Přesto velká část veřejnosti abolicionistický cíl podpořila.³²⁷ Obchod s otroky byl ještě dlouho velmi lukrativním odvětvím – mezi lety 1807 a 1870 bylo na americká území dovezeno kolem 2 500 000 afrických otroků (to je 20 % z celkového počtu otroků, kteří kdy byli do Nového světa přepraveni). Ostatní mocnosti ochotně převzaly britské místo v obchodu s otroky. To, že i ony postupem času tento obchod ukončily, zapříčinil na jedné straně britský vliv, nátlak a peníze, jež proces bezpochyby urychlily, a na straně druhé postupně vznikající konsenzus mezi evropskými státy o nemorálnosti tohoto obchodu.³²⁸ Otrokářské kolonie ostatních zemí začaly mít po zrušení obchodu s otroky obvykle stejné problémy s chybějící pracovní

322 Britové takto osvobodili kolem 200 000 Afričanů. MASON, s. 831–832.

323 HOWSE, s. 50–51.

324 FERGUSON, s. 146.

325 ELTIS, s. 104–109.

326 Tamtéž, s. 185.

327 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 224–225 a 234.

328 MASON, s. 831–832.

silou jako britské karibské ostrovy. Obchod s otroky zjevně nebyl zrušen kvůli klesající poptávce, ale byl potlačen v rozporu s potřebami ekonomiky.³²⁹

5. ZRUŠENÍ OTROCTVÍ

5.1. POKRAČOVÁNÍ ČINNOSTI ABOLICIONISTŮ

Ač se může zdát, že dalším krokem abolicionistického hnutí, neprodleně po úspěchu z roku 1807, bude zahájení boje proti samotnému otroctví, nestalo se tak. Většina abolicionistů se totiž shodovala v přesvědčení, že zrušení obchodu s otroky brzy povede ke zlepšení životních podmínek otroků v Karibiku, a v konečném důsledku snad i k postupnému vymýcení otroctví. Aby mohl mít zákon o zrušení obchodu s otroky takové výsledky, bylo nutné jej ještě zdokonalit, zabránit nelegálnímu pašování otroků do kolonií a přesvědčit ostatní mocnosti k následování britského příkladu – to byly nové cíle abolicionistického hnutí. V roce 1811 se například podařilo prosadit zákon, který zpříšňoval trest pro osoby podílející se na nezákonném obchodování s otroky na 5 leté vězení nebo 14 letou deportaci do Austrálie. Abolicionističtí politici se také postavili za zákon podporující zavádění systému námezdní práce do plantážnických kolonií nebo agitovali za zvýšení počtu křesťanských misionářů na karibských ostrovech.³³⁰

Hlavním úsilím abolicionistů na domácí politické scéně mezi lety 1807 a 1820 bylo zavedení povinné registrace všech otroků v koloniích. Toto opatření mělo zamezit dalšímu pašování otroků do britského Karibiku a přispět tak k ukončení nelegálního obchodu s otroky. Zákon o povinném registrování otroků, který James Stephen připravoval již od roku 1812, předložil William Wilberforce parlamentu v létě 1815. Avšak vláda, která nechtěla tak silně zasahovat do legislativy kolonií, prosadila jeho odložení a snažila se koloniální autority přesvědčit, aby toto opatření přijaly jednotlivě z vlastní vůle, nikoli jako nařízení z mateřské země. Abolicionisté se mezitím pokoušeli shromáždit co největší množství důkazů o probíhajícím pašování otroků. Obchodníci spolupracující s koloniemi zase zavedli zvýšenou dobrovolnou daň z cukru, ze které měla být financována kampaň proti zákonu o registraci. V roce 1817 byl návrh abolicionistického zákona znovu odložen, především kvůli bídě, která Británii tento rok postihla. Wilberforce napsal v dopise pro Zacharyho Macaulaye, že by to byla *„neznalost veškerého taktu, mluvit k nim za těchto okolností o utrpení otroků v Západní Indii. Měli bychom se zvláště vyvarovat toho, abychom vypadali, že žijeme ve svém*

³²⁹ ELTIS, s. 204.

³³⁰ MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 173–176.

vlastním světě a máme málo pochopení pro útrapy našich krajanů“.³³¹ Tlak vlády na guvernéry kolonií se však nakonec ukázal být poměrně úspěšným, a tak mohl ministr pro válku a kolonie lord Bathurst prosadit v roce 1819 centrální registrační zákon s platností od ledna 1820.³³² Registrace otroků měla proběhnout každé 3 roky, otroci byli zapsáni podle jména a věku a zaznamenávána musela být i jejich úmrtnost a porodnost (James Stephen doufal, že čísla z registrů později poslouží jako nezvratitelný důkaz o krutostech otroctví a umožní tak donutit plantážníky situaci zlepšit).³³³

Osvobození otroků v programu abolicionistického hnutí zatím nebylo a jeho vůdčí osobnosti tuto myšlenku dlouho odmítaly. William Wilberforce řekl v roce 1813, během svého parlamentního projevu o zřizování křesťanských misí v hinduistické Indii, že *„morální charakter lidu může být běžně rozpoznán z povahy a vlastností předmětu jeho uctívání“*³³⁴ a že *„shledává křesťanství nejsilnějším ze všech prostředků ke zlepšení morálky a k dosažení stejně jak dočasného, tak i věčného, blahobytu“*.³³⁵ V roce 1819 mluvil ve sněmovně o vzdělávání chudých: *„Pokud byli lidé určeni ke svobodě, musí být nejprve způsobilými k užívání své svobody.“*³³⁶ Z podobných projevů lze snadno vyčíst Wilberforceův názor na osvobození otroků – zotročení Afričané podle něj měli být nejprve konvertováni na křesťanskou víru a až po dlouhodobém zmírňování otrokářského systému připraveni na svobodný život. Většina významných abolicionistů smýšlela podobně a ačkoli si upřímně přáli zlepšení života otroků i odstranění krutého násilí, nevnímali Afričany jako intelektuálně rovnocenné, ale spíše jako děti, které potřebují, aby se o ně někdo jiný staral.³³⁷ Abolicionistickým politikům z claphamského okruhu byl, kromě zbytečně dlouhotrvajícího negativního postoje k osvobození otroků, často vyčítán jejich přílišný konzervatismus i v dalších otázkách. William Wilberforce například podporoval represivní politiku premiéra Pitta z 90. let 18. století, která zahrnovala různé zákony proti lidovému aktivismu nebo dočasné suspendování práva *habeas corpus*. Také hlasoval pro přijetí obilných zákonů, v jejichž důsledku zdražily základní potraviny, a obhajoval násilné potlačování politických shromáždění dělníků. Wilberforce, Thornton, Macaulay, Stephen a další byli bohatí muži vysokého společenského postavení, kteří zavedený společenský řád nezpochybňovali. Uvažovali v

331 HOWSE, s. 149–150.

332 Tamtéž, s. 140–150.

333 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 177.

334 HOWSE, s. 91.

335 Tamtéž, s. 92.

336 Tamtéž, s. 99.

337 REDDIE, s. 203.

rámci ekonomických teorií Adama Smithe a Thomase Malthuse, ve kterých je chudoba a závislost určité části populace nevyhnutelná. Věřili tomu, že každý má své místo a že chudoba není problémem k řešení, ale příležitostí k soucitu s těmi méně šťastnými. Také podléhali nepříliš racionálním obavám z činnosti radikálních politických aktivistů a z přenesení francouzské revoluce do Británie, skutečně tak věřili, že represivní opatření pomohla odvrátit vážné ohrožení státu a pořádku. Jelikož byla většina z claphamských politiků přesvědčenými a zbožnými evangelíky, bylo pro ně náboženství prioritou (náboženskou osvětu mezi chudými upřednostňovali před materiální pomocí). Přesto je nelze vzhledem k jejich štědré filantropii jednoduše obvinít z necitelnosti vůči nižším vrstvám společnosti. William Wilberforce často dával na dobročinné účely více, než si mohl se svými příjmy dovolit, Henry Thornton utrácel za filantropické projekty pravidelně 2/3 příjmů a Zachary Macaulay, ačkoli byl v jistém období svého života poměrně zámožný, zemřel kvůli své štedrosti jako chudý muž.³³⁸

Při shánění důkazů o pašování otroků pro podporu registračního zákona se však začalo ukazovat, že teorie abolicionistů o samovolném zmírnění otrokářského systému, v důsledku ukončení obchodu s otroky, v praxi nefunguje. Uvědomili si tedy, že se ve svém úsilí musí zaměřit přímo na samotnou instituci otroctví. V roce 1822 napsal Wilberforce do svého deníku: „*Musíme ... vyzvat všechny dobré lidi napříč královstvím, aby se k nám přidali ve snaze o zrušení tohoto zlovolného systému, a v úsilí o postupnou změnu této degradované rasy ve svobodné rolnictvo.*“³³⁹ Následujícího roku vydal svůj další pamflet *Odvolání se k náboženství, spravedlnosti a lidskosti obyvatel britského impéria ve prospěch černých otroků v Západní Indii (An Appeal to the Religion, Justice and Humanity of the Inhabitants of the British Empire on behalf of the Negro Slaves in the West Indies)*, ve kterém se poprvé veřejně postavil za myšlenku osvobození otroků. Vzhledem ke svému stáří a chatrnému zdraví přenechal tuto parlamentní misi o téměř 30 let mladšímu poslanci Thomasi Fowellu Buxtonovi.³⁴⁰

Wilberforce již delší dobu sledoval Buxtonovu činnost v parlamentu a v roce 1821 si s ním začal dopisovat. Buxton, od roku 1818 poslanec za Weymouth, byl silně ovlivněn kvakerismem, což v něm pravděpodobně podnítilo zájem o různé sociální reformy (zabýval se především změnou trestního zákoníku a zlepšením podmínek ve věznicích). V roce 1823 se připojil k Williamu Wilberforceovi a dalším v boji proti otroctví, a když se roku 1825 Wilberforce rozhodl odejít na odpočinek, byl to právě on,

³³⁸ HOWSE, s. 116–137.

³³⁹ Tamtéž, s. 153–154.

³⁴⁰ REDDIE, s. 209.

kdo zaujal místo nejvýznamnějšího abolicionisty v parlamentu.³⁴¹

Dne 15. května 1823 předložil Thomas Fowell Buxton v dolní komoře návrh souboru opatření, která měla zlepšit životní podmínky otroků v koloniích. Do té doby nepříliš výrazný Buxton na začátku svého projevu uvedl, že tento návrh předkládá z pověření Williama Wilberforce – „*v poslušnosti... příkazu toho, jehož ctím jako otce této věci, a kdo... musí být vždy považován za jejího nejvěrnějšího a nejlepšího zastávce*“.³⁴² Buxton ve výborném projevu znevážil obavy otrokářů z vypuknutí rebelie, se kterými již v minulosti vystupovali při každé zaváděné regulaci otroctví či obchodu s otroky: „*Těchto dvacet let, které, pokud jsou kolonisté ze Západní Indie skutečnými proroky, měly být poznamenány ustavičným násilím, krveprolitím a destrukcí, bylo ve skutečnosti pozoruhodných pro svou míru klidu v britské Západní Indii. ... ,Pokud zastavíte tento obchod,‘ řekl v této Sněmovně zástupce jednoho ze západoindických ostrovů, ,zapříčiníte tím povstání všech černochoů. Způsobíte vraždu všech bělochů.‘ Ale toto – a pravděpodobně i dalších patnáct předpovědí stejného druhu – bylo zcela vyvráceno skutečností.*“³⁴³ Poté Buxton seznámil Sněmovnu s navrhovanými změnami, mezi které patřily částečná právní ochrana otroků, volné neděle k odpočinku a náboženskému vzdělávání, čas na obdělávání kousku vlastní půdy, zákaz bičování, uznání svědeckví otroků před soudem, zákaz praktikování otrokářství pro nejvyšší koloniální představitele, podpora uzavírání sňatků mezi otroky a zvláště osvobození dětí otroků narozených od určitého data. „*Nejedná se o náhlé osvobození černochoů,*“ upozorňoval Buxton, „*ale o takové přípravné kroky, taková preventivní opatření, která, postupně a v řádu více let, otroky pro užívání svobody nejprve přizpůsobí a kvalifikují.*“³⁴⁴ Buxtonův plán zahrnující osvobození všech narozených dětí a zamezení pašování dalších Afričanů do kolonií měl vyústit v postupné a přirozené vymizení otroctví. Jeho návrh podpořil obsáhlým projevem Wilberforce i William Smith. Ve svém druhém vystoupení přečetl Buxton několik svědeckých výpovědí o krutosti otrokářů a řekl: „*Otroctví je nespravedlnost, ale nespravedlnost schvalovaná naším právem; tento zločin je náš a naše musí být i náklady na to, abychom se jej zbavili.*“³⁴⁵

Buxtonova opatření byla nakonec odmítnuta, ale ministr zahraničí George Canning, jenž byl osobně spíše odpůrcem otroctví, připravil pozměňující návrh, který

341 HOWSE, s. 152–153.

342 Commons Sitting of 15 May 1823 [online], [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1823/may/15/abolition-of-slavery>.

343 Tamtéž.

344 Tamtéž.

345 Tamtéž.

byl jako součást vládní politiky ještě téhož roku přijat. Canningův zákon byl však mnohem umírněnější než ten původní, zahrnoval podporu křesťanských snatků, omezení bičování žen nebo výuku náboženství, ale vyhnul se všem náznakům postupného osvobození otroků, jako například udělení svobodného statusu nově narozeným černošským dětem. Navíc bylo ponecháno na rozhodnutí jednotlivých koloniálních vlád, zda zákon do své legislativy přijmou, nebo ne. Většina otrokářských kolonií nakonec opatření nepříliš ochotně alespoň částečně implementovala.³⁴⁶

V roce 1823, kdy se přední abolitionisté přiklonili k názoru, že ukončení otroctví je pro dosažení jejich cílů nezbytné, byla založena Společnost pro zmírnění a postupné zrušení otroctví napříč britským panstvím (Society for the Mitigation and Gradual Abolition of Slavery Throughout the British Dominions), později známá především jako Společnost proti otroctví (Anti-Slavery Society). Jejimi zakládajícími členy byli Thomas Clarkson, William Wilberforce, Thomas Fewell Buxton, Zachary Macaulay a někteří abolitionisté z řad kvakerů, například James Cropper a Joseph Sturge.³⁴⁷ Hlavním cílem Společnosti bylo zorganizování nové vlny veřejné kampaně a agitování v parlamentu za postupné zlepšení situace otroků, jež nakonec plynule vyústí v odstranění instituce otroctví. Společnost začala šířit výtisky Wilberforceova Odvolání se k náboženství, spravedlnosti a lidskosti obyvatel britského impéria ve prospěch černých otroků v Západní Indii, dílo Vyobrazení otroctví (*Slavery Delineated*) od Jamese Stephena či Černošské otroctví (*Negro Slavery*) od Zacharyho Macaulaye. Macaulay též založil časopis *Anti-Slavery Monthly Reporter*, který vycházel obvykle dvakrát měsíčně v letech 1825–1836. Thomas Clarkson, který byl myslence osvobození otroků nakloněn mnohem dříve než ostatní, začal stejně jako před 30 lety publikovat pamflety, shromažďovat důkazy o krutosti otrokářů, cestovat po celé Británii a zakládat lokální abolitionistické spolky. Parlament opět obdržel působivé množství petic, abolitionisté organizovali veřejné přednášky a zákazníci bojkotovali západoindické zboží.³⁴⁸ Hlavní argument abolitionistických aktivistů zůstal stejný jako v předchozích kampaních – otroctví jakožto instituce neslučitelná s křesťanskou vírou, odporující vši spravedlnosti, lidskosti a civilizovanosti.³⁴⁹

Zapojení žen do abolitionistického hnutí během 20. a 30. let 19. století bylo mnohem širší než kdy dřív. Přestože byla legitimita jejich podpisů na peticích stále

³⁴⁶ REDDIE, s. 209–210.

³⁴⁷ Někteří z významných abolitionistů se již tohoto roku nedožili, například Granville Sharp, Henry Thornton, Olaudah Equiano, Beilby Porteus, James Ramsay nebo John Newton.

³⁴⁸ HOWSE, s. 154–155, 157 a 162.

³⁴⁹ KRÍŽOVÁ, s. 198.

zpochybňována, v letech 1830–1833 se účastnily mnoha petičních akcí. V roce 1833 tvořily podpisy žen na abolicionistických petičích v průměru 30 % (asi 400 000 podpisů).³⁵⁰ Ženy také pokračovaly v bojkotu cukru a dalších produktů otrocké práce včetně bavlny. Začaly se zapojovat do abolicionistických organizací a zakládaly i výhradně ženská sdružení. První takové založila v roce 1825 Lucy Townsend v Birminghamu, později vznikla další v Glasgow, Bristolu, Sheffieldu nebo Manchesteru. Členky těchto organizací se z velké části hlásily k některému z nonkonformistických proudů anglikanismu, jež obvykle přiznávaly ženám lepší společenský status.³⁵¹ V roce 1826 byl poměr počtu mužských a ženských abolicionistických spolků 8:1, v roce 1831 to již bylo 2:1.³⁵² Abolicionistky se ve svých dílech a vystoupeních zaměřovaly především na témata jako bylo rozvracení rodin zotročených Afričanů, těžká fyzická práce těhotných otrokyň nebo potupné veřejné trestání a sexuální zneužívání černošských žen. To byly problémy, jimž se dříve abolicionisté příliš nevěnovali.³⁵³ V roce 1824 vydala kvakerka Elizabeth Heyrick svůj pamflet *Okamžité, nikoli postupné zrušení (Immediate, Not Gradual Abolition)* a byla tak mezi prvními, kteří veřejně požadovali neprodlené osvobození všech otroků. Heyrick psala, že „*vlastník otroků velmi dobře ví, že jeho kořist bude v bezpečí tak dlouho, jak bude možné abolicionisty přesvědčovat, aby požadovali postupné místo okamžitého zrušení [otroctví]*”³⁵⁴ a že se „*nyní celý národ musí rozdělit na aktivní podporovatele a aktivní odpůrce otroctví; není už žádné místo pro neutrální stranu*“.³⁵⁵ Její kniha neměla v době vydání velký politický vliv a byla považována za příliš radikální, to se však změnilo na počátku 30. let.³⁵⁶ V roce 1826 byl také vyroben nový typ Wedgwoodovy medaile s klečící otrokyní a heslem „*Což nejsem žena a sestra,*“³⁵⁷ který je důkazem o záměrném zacílení abolicionistické kampaně na ženy. Jednalo se v té době o skutečně mimořádnou míru zapojení žen do veřejného života.

Také zastánci otroctví obnovili svoji kampaň, v níž znovu upozorňovali na zásadní význam otrokářských kolonií pro ekonomiku celého britského impéria. Varovali

350 DRESCHER, Seymour, *Women's Mobilization in the Era of Slave Emancipation. Some Anglo-French Comparisons*, s. 105–106.

351 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 182–183.

352 DRESCHER, *Women's Mobilization in the Era of Slave Emancipation. Some Anglo-French Comparisons*, s. 105–106.

353 MIDGLEY, Clare, *British Abolition and Feminism in Transatlantic Perspective*. In: STEWART, James Brewer, SKLAR, Kathryn Kish (ed.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven 2007, s. 131–132.

354 HEYRICK, Elizabeth, *Immediate, Not Gradual Abolition*, London 1824, s. 9.

355 Tamtéž, s. 4.

356 REDDIE, s. 213–214.

357 MIDGLEY, s. 134.

před tím, že zrušení otroctví by britské kolonie silně znevýhodnilo proti karibským držávám ostatních mocností, které by z takového kroku profitovaly. Opakovaně tvrdili, že černí otroci jsou jako děti, které nemohou žít samostatně, a potřebují být přísně vedeni, aby mohli dosáhnout morálního a civilizačního pokroku.³⁵⁸ Obchodníci se zájmy v Západní Indii začali veřejně obviňovat abolicionisty ze zjištěného jednání. Prohlašovali, že abolicionistické hnutí je financované podnikateli navázanými na pěstování cukru v Indii a Mauriciu, či dokonce ve španělské Kubě a portugalské Brazílii. To, že někteří abolicionisté investovali do výroby cukru ve Východní Indii, byla pravda (například James Cropper), ale jednalo se skutečně jen o několik málo jednotlivců.³⁵⁹ Zastánci otroctví také tvrdili, že osvobození otroků nevyhnutelně povede ke krvavým povstáním a celkovému rozvratu v jednotlivých koloniích. K vypuknutí vzpour v britském Karibiku opravdu došlo, ale oproti jejich očekávání dříve, než bylo otroctví zrušeno.³⁶⁰

Otroci, ovlivnění zprávami o úsilí abolicionistů v Británii,³⁶¹ poprvé také s vidinou reálné možnosti osvobození, zorganizovali v letech 1816, 1823 a 1831–1832 největší povstání, která se kdy v karibských koloniích Velké Británie odehrála. Od dřívějších rebelií se však nelišila jen svým rozsahem. Povstalci upustili od standardních požadavků bouřících se otroků (tj. méně násilí a více jídla) a předložili opravdové politické požadavky. Ačkoli se vzpoury neobešly bez značných ztrát na majetku, téměř nedocházelo k úmyslnému zabíjení bílých kolonistů.³⁶²

Na Velikonoční neděli roku 1816 vypuklo povstání na Barbadosu. Otroci, které vedl Bussa, vypálili asi 70 plantáží a zničili tak 1/5 roční úrody cukrové třtiny, zabili ale pouze jednoho bílého muže a jednoho černého vojáka. Povstání bylo brzy potlačeno a jeho vůdci popraveni.³⁶³

N arozdíl od Barbadosu byly pro 2 následující povstání klíčové křesťanské misie. Anglikánští duchovní v koloniích měli k otroctví, stejně jako celá anglikánská církev, většinou nevyhraněný postoj, někteří sami otroky vlastnili, jiní nabádali otrokáře

358 KŘÍŽOVÁ, s. 204–205.

359 Zájmové skupiny napojené na Východní Indii využily příležitost a v čele s Cropperem začaly požadovat vyrovnání dovozních cel mezi favorizovaným západoindickým cukrem a jejich vlastní produkcí. Své zboží před zákazníky propagovaly jako levnější a navíc pěstované pomocí svobodné pracovní síly (ve východoindických koloniích sice neexistoval otrokářský systém stejného typu jako v Americe a Karibiku, ale mluvit o svobodné práci také nebylo zcela přesné).

360 BROWN, s. 10–14.

361 Na Jamajce byla mezi otroky populární píseň s verši typu: „*Ó, můj dobrý přítel pan Wilberforce nás osvobozuje.*“ DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 231.

362 MATTHEWS, Gelien, *Caribbean Slave Revolts and the British Abolitionist Movement*, Baton Rouge 2006, s. 42–44.

363 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 231–232.

ke křesťanskému zacházení.³⁶⁴ Působení misionářů z nonkonformistických proudů, jako byli například baptisté nebo metodisté, začalo být běžnější až později, zvláště po roce 1823, kdy parlament schválil opatření zmírňující některé aspekty otrokářského systému. Kromě náboženského vzdělání přinášeli tito misionáři otrokům i zprávy o aktivitách abolicionistů v Británii. Plantážníci a koloniální úředníci se obávali, že zprávy o pokrocích abolicionistického hnutí i určité interpretace Bible by mohly podkopat řád otrokářské společnosti a podnítit otroky ke vzpouře. Tyto obavy se ukázaly být oprávněné.³⁶⁵

Povstání v jihoamerické kolonii Demerara, které začalo v srpnu 1823, bylo ve svých důsledcích mnohem významnější než předcházející rebelie na Barbadosu. Jeho příčinou bylo, že guvernér Demerary přijal pouze velmi omezená zmírňující opatření doporučená toho roku britským parlamentem. Otroci se sami aktivně snažili zjistit, jak vypadalo původní vládní nařízení, a využili prostoru misijní kaple, aby o tomto tématu debatovali. Vůdcem povstání byl Quamina Gladstone, černošský jáhen baptistické misie vedené reverendem Johnem Smithem, a jeho syn Jack. K nim se připojilo přes 10 000 otroků, kteří obsadili plantáže a zajali jejich britské majitele a dozorce. Černošští vůdci vydali rozkaz zajatce v žádném případě nezabíjet (zabiti byli nakonec 2 nebo 3 civilisté bílé pleti). Otroci chtěli jednat s guvernérem kolonie o předem sestavených požadavcích (týkajících se svobody, zavedení mezd nebo volných nedělí), avšak guvernér vyhlásil stanné právo a nařídil vojenským jednotkám zahájit proti nenásilným vzbouřencům útok. Zabito nebo popraveno bylo několik set otroků.³⁶⁶ Reverend John Smith byl obžalován a souzen pro podněcování vzpoury. Podle obžaloby, založené na vynucených svědectvích, rozhlášoval misionář mezi otroky, že je britský král osvobodil a koloniální vláda jim to zamlčela. Smith se bránil v dopise Londýnské misionářské společnosti: *„Bílí obyvatelé si nás nepřijdou sami poslechnout, ale zůstanou doma a říkají, že kážeme nepravosti, že jsme spolčeni s panem Wilberforcem a nic než úplné osvobození otroků nás neuspokojí.“*³⁶⁷ John Smith zemřel ve vězení v roce 1824. Koloniální autority zasáhly nejen proti baptistům, ale následně i proti dalším misijním kongregacím.³⁶⁸

Největší a nejdelší povstání otroků v dějinách britské Západní Indie se odehrálo

364 Oficiální instrukce Londýnské misionářské společnosti (London missionary Society) vypadaly například takto: *„Ani slovo vám nesmí na veřejnosti ani v soukromí utéci, které by mohlo podnítit otroky k nespokojenosti s jejich pány nebo jejich stavem. Nejste poslání, abyste ulevili jejich podřízenému stavu, ale abyste jim poskytli náboženskou útěchu.“* REDDIE, s. 151–152.

365 REDDIE, s. 152–153 a 156.

366 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 254–259.

367 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 145.

368 REDDIE, s. 206–222.

na Jamajce v prosinci 1831 a lednu 1832. V jeho čele stál černošský baptistický kazatel Sam Sharp,³⁶⁹ který byl přesvědčen, že místní autority zdržují přijetí reform nařazených mateřskou zemí. Do velmi dobře organizované vzpoury, někdy nazývané baptistická válka, se zapojilo 60 000 otroků, což byla 1/5 všech otroků na ostrově. Sharpova původní idea poklidného bojkotu práce se změnila v rozsáhlé vypalování plantáží, ovšem počet zabitých bílých kolonistů nepřekročil 14 osob. Ztráty na druhé straně byly nepoměrně vyšší, okolo 200 otroků bylo zabito během vojenského potlačení vzpoury a dalších asi 300 následně odsouzeno k smrti.³⁷⁰

Tato povstání, odehrávající se na druhém konci světa, neměla na Velkou Británii přímý vliv. Velmi významná však byla pro abolicionisty i jejich opozici, protože obě strany jich mohly propagandisticky využít. Konzervativní abolicionisté se zpočátku od otrockých vzpour distancovali, ale například Elisabeth Heyrick bránila demerarské vzbouřence už v roce 1824 (ve své brožuře *Okamžité, nikoli postupné zrušení označila rebelii pouze za „sebeobranu před nejpotupnějším a nejnesnesitelnějším útiskem“*).³⁷¹ Zastánci otroctví označovali vůdce abolicionistického hnutí za zrádce své země a obviňovali je z toho, že vzpoury svou politickou činností vyprovokovali. Nakonec se však celá situace obrátila ve prospěch abolicionistů, jejichž argument, že povstání byla výhradně důsledkem krutosti otroctví jako takového, nakonec převážil. Politický a nenásilný charakter těchto 3 povstání významně pomohl vzbudit mezi Brity sympatie k myšlence osvobození otroků.³⁷² Například *Edinburgh Review* referoval o demerarských událostech jako o nepokojích „mnohem více připomínajících spojení evropských dělníků ve stávce za mzdy... než rebelii afrických otroků“.³⁷³ Pozitivní dojem budil i těsný vztah černošských vůdců povstání ke křesťanským misiím. Z reverenda Johna Smithe se stal mučedník, jehož smrt pobouřila velkou část britské veřejnosti. Abolicionističtí poslanci protestovali na půdě parlamentu proti ničení kaplí a pronásledování nonkonformistických misionářů v karibských koloniích. Tohoto tématu se týkal také poslední parlamentní projev Williama Wilberforce dne 15. června 1824.³⁷⁴

5.2. OSVOBOZENÍ OTROKŮ

Od roku 1830 probíhala uvnitř abolicionistického hnutí diskuse, zda se nadále přiklánět k umírněným a opatrným plánům postupného zrušení otroctví, nebo rezolutně

369 Někdy také jmenovaný jako Samuel Sharpe.

370 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 260–262.

371 HEYRICK, s. 22.

372 MATTHEWS, s. 2–3, 20–21 a 30–35.

373 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 259.

374 HOWSE, s. 158.

požadovat okamžité osvobození všech otroků. Především abolicionisté mladší generace prosazovali radikálnější postup. Bratři James³⁷⁵ a George Stephenovi (synové Jamese Stephena), Joseph Sturge a James Cropper založili roku 1831 v rámci Společnosti proti otroctví speciální výbor, který zahájil energickou kampaň za okamžité osvobození otroků. Po celé zemi pořádali přednášky, na nichž citovali z díla Elizabeth Heyrick, a velká města nechali polepit propagandistickými plakáty. Snažili se pro svůj cíl získat také jednotlivé členy parlamentu a žádali voliče, ať ve volbách hlasují pouze pro kandidáty nakloněné abolicionismu. Jejich názory, které byly zpočátku v rozporu s oficiálním stanoviskem Společnosti proti otroctví, brzy ovlivnily i ostatní abolicionisty a již ve druhé polovině roku 1832 se celé abolicionistické hnutí sjednotilo na požadavku okamžitého zrušení otroctví.³⁷⁶ Tato kampaň z počátku 30. let vyústila v další masové sepisování petic, na něž tentokrát svůj podpis připojilo kolem 1 500 000 Britů.³⁷⁷

Pro Velkou Británii byla 20. a 30. léta 19. století obdobím významných reforem. Došlo například ke zrovnoprávnění katolíků, reformě místní správy, regulaci dětské práce, snížení počtu hrdelních zločinů nebo k úpravám vězeňského systému. V této době také výrazně zesílil dělnický politický aktivismus, na který vláda obvykle reagovala zavedením represivních opatření. Došlo k vystoupení prvních osobností bojujících za práva dělnické třídy, byl to například Henry Hunt nebo William Cobbett (ten často jmenovitě obviňoval konzervativní abolicionistické politiky, zvláště Williama Wilberforce, že se více zajímají o černé otroky v zámoří než o své trpící krajany). V roce 1830 se stal britským premiérem Charles Grey ze strany whigů, který si vytyčil za cíl prosadit dlouho připravovaný plán parlamentní reformy. Ta měla zvýšit počet osob oprávněných volit a reorganizovat volební obvody tak, aby neměla vylidněná venkovská panství více zástupců v parlamentu než nová průmyslová města. Reformu provázela intenzivní veřejná kampaň a lidové demonstrace. Až Greyova rezignace donutila Sněmovnu lordů a krále k souhlasu se zákonem v červnu 1832. Po dosažení tohoto úspěchu se mohly vláda i parlament znovu zabývat požadavky abolicionistů.³⁷⁸

První volby podle nového zákona proběhly ještě v roce 1832 a skončily výrazným vítězstvím whigů. Výsledky těchto voleb byly pro abolicionistické hnutí

375 James Stephen mladší byl v této době zaměstnán jako právní poradce Koloniálního úřadu na Ministerstvu pro válku a kolonie, později, mezi lety 1836–1847, byl povýšen až na post zástupce ministra.

376 GROSS, Izhak, *The Abolition of Negro Slavery and British Parliamentary Politics 1832–3*. In: *The Historical Journal* 23, 1980, 1, s. 63–85.

377 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 188.

378 WASSON, s. 147–160.

velmi příznivé. Parlamentní reforma vedla k větší nezávislosti voličů a posílila jejich vliv na politické zástupce, populární veřejná témata se tak mohla významněji odrazit na výsledku voleb. Mnoho kandidátů proto postavilo své vítězství na slibu, že v parlamentu podpoří okamžité zrušení otroctví. Díky reformě získala více parlamentních zástupců rostoucí města jako Manchester nebo Birmingham, která byla tradičně silně nakloněná abolicionismu. Navíc téměř polovina poslanců přímo spojených se západoindickou zájmovou skupinou ztratila své mandáty. Po volbách tak sedělo v dolní komoře celkem 104 poslanců, kteří přímo slíbili podpořit návrh okamžitého osvobození otroků.³⁷⁹

Abolicionističtí politici, kteří měli nyní v parlamentu silnou pozici, začali spolupracovat s whigovskou vládou na přípravě zákona o zrušení otroctví. Zejména premiér Grey byl myšleně nakloněn a slíbil, že bude návrh tohoto zákona předložen jako součást vládní politiky. Jelikož však vláda s podáním návrhu dlouho otálela, rozhodl se Thomas Fowell Buxton celý proces urychlit. Dne 18. března 1833 představil parlamentu pozoruhodné množství abolicionistických petic a následující den předložil svůj vlastní návrh na okamžité osvobození otroků. Ministr financí lord Althorp veřejně požádal o jeho stažení (vláda si chtěla udržet kontrolu nad tak důležitým zákonem), ale Buxton trval na tom, že se svého návrhu vzdá pouze, „*pokud již ministři připravili plán na úplné a okamžité zrušení otroctví... [a] pokud by jmenovali den, kdy tento plán přednesou před Sněmovnou,*“³⁸⁰ načež lord Althorp přislíbil předložení vládního návrhu na 23. dubna. Plán zrušení otroctví vypracovaný lordem Stanleyem, ministrem pro válku a kolonie, však odmítli jak zástupci Západní Indie, tak abolicionisté, a návrh musel být znovu přepracován, tentokrát ve spolupráci s Jamesem Stephenem mladším.³⁸¹

Lord Stanley předložil v dolní komoře nový vládní plán až 14. května 1833. Plán zaručoval okamžité osvobození pouze dětem mladším 6 let, ostatní otroci měli sice být také formálně prohlášeni za svobodné, ale během příštích 12 let museli nadále pracovat na svých stávajících pozicích, prakticky v postavení nevolníků (toto opatření mělo zabránit krachu koloniálního hospodářství). Plantážníkům byla navíc přislíbena státní půjčka ve výši 15 000 000 britských liber. Dalším bodem návrhu bylo zřízení úřadu arbitra pro ochranu práv „osvobozených“ otroků v každé kolonii. První jednání v Dolní sněmovně probíhala od 30. května, zástupci zájmů Západní Indie vytvořili silný nátlak

³⁷⁹ GROSS, s. 63–85.

³⁸⁰ Commons Sitting of 19 March 1833 [online], [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1833/mar/19/abolition-of-slavery>.

³⁸¹ GROSS, s. 66–72.

pomocí parlamentních výstoupení, veřejných protestů či petic a dosáhli tak výrazných změn – kompenzační částka měla být navýšena na 20 000 000 britských liber a poskytnuta nikoli ve formě půjčky, ale jako dar. Do konce měsíce června přijala dolní i horní komora 5 rezolucí, jež tvořily základ budoucího zákona o zrušení otroctví, ten byl v Dolní sněmovně předložen v červenci.³⁸² Thomas Fowell Buxton a ostatní abolicionisté s podporou premiéra Greye začali naléhat na další změny v návrhu. Protestovali zejména proti tomu, že by osvobození otroci měli být nadále svou prací připoutáni k bývalým majitelům, Buxton tento koncept popsal jako „stav částečného otroctví a částečné svobody“.³⁸³ Svou agitací dosáhli snížení pracovní doby na 40 až 45 hodin týdně i zkrácení trvání tohoto pracovního svazku, 4 roky pro otroky pracující v domácnostech a 6 let pro ty na plantážích. Přestože abolicionisté doufali v zavedení svobodné námezdní práce, nakonec na tento kompromis přistoupili, aby nedošlo k zablokování celého zákona.³⁸⁴ Zákon prošel 7. srpna třetím čtením v dolní komoře a již 20. srpna, jen s drobnými úpravami pravomocí ve prospěch plantážníků, i třetím čtením ve Sněmovně lordů, 28. srpna 1833 obdržel královský souhlas.³⁸⁵

Dne 29. července 1833, během projednávání zákona o zrušení otroctví, zemřel již dlouho těžce nemocný William Wilberforce.³⁸⁶ Thomas Fowell Buxton v Dolní sněmovnou zalitoval, že se jeho mentor „nedožil toho, aby viděl věc, kterou tak dlouho a tak obratně obhajoval, dojít plného uskutečnění,“³⁸⁷ a následující den přednesl údajná Wilberforceova poslední slova: „Dožiji se toho, abych slyšel, že anglický lid odhlasoval [vyplacení] 20 000 000 liber za osvobození černochů?“³⁸⁸ William Wilberforce byl pohřben ve Westminsterském opatství a na jeho náhrobku mimo jiné stojí, že byl mužem, „který, s Božím požehnáním, odejmul z Anglie vinu obchodu s africkými otroky a připravil cestu pro zrušení otroctví ve všech koloniích impéria“.³⁸⁹

Zákon o zrušení otroctví (*Slavery Abolition Act*) začal platit od 1. srpna 1834. Otroctví bylo navždy zrušeno a otroci prohlášeni za svobodné lidské bytosti, zůstali však jako nevolníci připoutaní ke svým bývalým majitelům. Zákon se týkal okolo

382 GROSS, s. 70–78.

383 Commons Sitting of 22 July 1833 [online], [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1833/jul/22/ministerial-plan-for-the-abolition-of>.

384 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 191.

385 GROSS, s. 73 a 85.

386 HOWSE, s. 164–165.

387 Commons Sitting of 30 July 1833 [online], [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1833/jul/30/ministerial-plan-for-the-abolition-of>.

388 Commons Sitting of 31 July 1833 [online], [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1833/jul/31/ministerial-plan-for-the-abolition-of>.

389 METAXAS, s. 278.

800 000 zotročených Afričanů žijících v britské Západní Indii. V samotné Británii došlo k nárůstu cen zboží dováženého z Karibiku a k projevům nespokojenosti mezi veřejností ohledně velkého finančního odškodnění,³⁹⁰ jež mělo být vyplaceno západoindickým plantážníkům, kteří již tak měli pověst těch nejbohatších.³⁹¹ Thomas Clarkson byl však názoru, že tento dar neslouží „jako odškodnění, ale jako dobře zaplacené peníze zajišťující spolupráci plantážníků a zákonodárců ze Západní Indie, bez níž by zrušení otroctví mohlo být výrazně... zpomaleno, pokud ne přímo zastaveno“.³⁹² Díky štědré částce se koloniální autority skutečně snažily uvést zákon do praxe co nejrychleji, protože jedině tak měli na vyplacení peněz nárok.³⁹³

V srpnu 1834 se život Afričanů v britských koloniích zásadně nezlepšil. Většinu času museli pracovat na své bývalé pozici a až poté měli možnost vydělat si nějaké peníze na stravu a přístřeší.³⁹⁴ Arbitrů, kteří měli bdít nad jejich právy a životními podmínkami, bylo příliš málo a své povinnosti často zanedbávali. Abolicionisté v Británii stále častěji kritizovali systém nesvobodné práce, ke které byli bývalí otroci nuceni. V roce 1835 založil kvaker Joseph Sturge v Birminghamu nový abolicionistický výbor upozorňující na nedostatky tohoto systému. Sturge společně s dalším kvakerem, Thomasem Harveyem, odcestovali v létě 1837 do Karibiku, aby se osobně seznámili se skutečnou situací v koloniích. Po návratu do Velké Británie publikovali knihu Západní Indie v roce 1837 (*The West Indies in 1837*), ve které popsali svá pozorování i stížnosti černošských obyvatel. Psali o nemocných lidech a těhotných ženách nucených k těžké práci, brutalitě dozorců, kteří stále měli právo trestat, nebo o nespravedlnosti jmenovaných arbitrů.³⁹⁵

To vše byl důvod k tomu, aby britští abolicionisté v letech 1837–1838 ještě naposledy rozpoutali intenzivní veřejnou kampaň. Přednášková turné, rozhořčené pamflety a petiční akce byly ověřenými nástroji. Abolicionisté vylepovali plakáty hlásající, že nový systém práce v koloniích „se ukázal být jen jiným jménem pro otroctví“.³⁹⁶ Tato kampaň byla vrcholem ženského abolicionistického aktivismu, podíl podpisů žen na peticích byl ještě větší než na počátku 30. let. Ministr pro kolonie Lord Glenelg varoval guvernéry karibských kolonií, že „stav veřejného citění v tomto

390 Čáska 20 000 000 britských liber představovala 40 % odhadované peněžní hodnoty všech otroků v koloniích.

391 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 264 a 269.

392 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 192.

393 Tamtéž, s. 192.

394 REDDIE, s. 226–229.

395 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 194–196.

396 REDDIE, s. 226–229.

království... ospravedlňuje ty nejvážnější obavy ohledně možných následků pro budoucí situaci v britské Západní Indii“,³⁹⁷ doporučil jim, aby nevolnický pracovní systém raději předčasně ukončili a vyhnuli se tak nutnosti jednotného imperiálního zákona na toto téma. Na jaře 1838 se v koloniích zjevně začalo schylovat k nepokojům. To přimělo britskou vládu k rychlému rozhodnutí a povinnost černošských obyvatel kolonií pracovat pro jejich bývalé pány byla k datu 1. srpna 1838 zrušena.³⁹⁸

Abolicionistický aktivista a baptistický misionář William Knibb připravil ve svém kostele na Jamajce zvláštní ceremonii. Pod velkými portréty Williama Wilberforce a Thomase Clarksona uspořádal za účasti věřících černé pleti pohřeb, rakev nesla nápis: „*Koloniální otroctví, zemřelo 31. července 1838, ve věku 276 let.*“³⁹⁹ Až nyní byli černošští obyvatelé britského impéria skutečně svobodní.

Osvobození otroci si zakládali vlastní vesnice, neměli ale půdu ani kapitál, a tak často pokračovali v práci na plantážích jako námezdní dělníci. Majitelé půdy udržovali velmi nízkou úroveň mezd a neuznávali práva na ochranu zaměstnanců. Černošské obyvatelstvo tak většinou dál žilo v chudobě. Jediní, kdo se jim snažili nějak pomoci, byli duchovní z nonkonformistických misíí, kteří například skupovali a rozdělovali půdu zkrachovalých plantáží. Svobodní černoši byli do velké míry vyloučeni z veřejného života a byla jim upírána politická práva. K největšímu rozmachu rasismu a pseudovědeckých teorií o nerovnosti lidských ras totiž došlo až po ukončení otroctví.⁴⁰⁰

Ekonomika britských karibských kolonií do 30. let 19. století závisela především na otrocké práci a systému ochranných cel. V roce 1838 však ztratily bezplatnou pracovní sílu a postupem času i monopolní výsady.⁴⁰¹ Koloniím se adaptace na nové podmínky příliš nedařila a právě nedostatek pracovní síly byl jejich nejvážnějším dlouhodobým problémem. Zpočátku se snažily obnovit instituci nájemných sluhů zaměstnáváním nově příchozích z Británie, Německa či Portugalska, tímto způsobem se ale otrockou práci nahradit nepodařilo.⁴⁰² Pokles počtu pracujících i pracovní produktivity byl po roce 1838 velmi výrazný. Zboží z britské Západní Indie přestávalo být konkurenceschopné a objem produkce klesal (například zisky z jamajského plantážnického hospodářství už ani jednou do konce 19. století nedosáhly stejné výše

397 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 197.

398 Tamtéž, s. 197.

399 REDDIE, s. 229.

400 KŘÍŽOVÁ, s. 173, 194 a 211–212.

401 GROSS, s. 63.

402 K jistému zlepšení situace došlo až ve druhé polovině 19. století, kdy začali být do Karibiku dováženi smluvní dělníci z asijských zemí, především Indie a Číny. Tato praxe však ještě více zvýšila rasové napětí v koloniích. MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 199–200.

jako v době těsně před zrušením otroctví). Výnosnost britských karibských kolonií kontinuálně klesala již od dob války s Francií a ukončení obchodu s otroky, zrušení otroctví však tento trend ještě více prohloubilo a znatelně zvýhodnilo do té doby ekonomicky mnohem méně významné kolonie ostatních států. Po zrušení otroctví ztratila britská Západní Indie světové prvenství v produkci cukru, v roce 1840 byl objem jejího vývozu pokořen španělskou Kubou a v roce 1845 i Brazílií.⁴⁰³

Britské abolicionistické hnutí dosáhlo svého konečného cíle, avšak někteří jeho představitelé v boji proti otroctví pokračovali na mezinárodní scéně. Thomas Clarkson, Joseph Sturge a někteří další abolicionisté založili 17. dubna 1839 Britskou a zahraniční společnost proti otroctví (British and Foreign Anti-slavery Society), jejímž cílem bylo vymýcení otroctví a obchodu s otroky ze všech částí světa.⁴⁰⁴ V červnu 1840 Společnost svolala do Londýna velký mezinárodní abolicionistický sjezd – Světový kongres proti otroctví (The World Antislavery Convention). Clarkson přednesl ve svých 79 letech zahajující řeč před 5 000 účastníky. Své reprezentanty vyslalo přibližně 40 zemí, mezi nimi například i Sierra Leone nebo Haiti. Británii zastupovalo 250 abolicionistů z odlišných regionů, největší zahraniční delegace, která čítala 50 členů, dorazila ze Spojených států amerických. Na kongresu byly předneseny referáty o podobách otroctví v různých částech světa a deklarována společná snaha o jeho odstranění. Zazněla také kritika přetrvávání určitých forem otroctví v Indii pod nadvládou Velké Británie, což podnítilo britské abolicionisty, aby se poprvé o tento problém začali hlouběji zajímat.⁴⁰⁵

Thomas Clarkson byl ještě ke konci svého života nucen bránit se proti nespravedlivým nařčením v knize *Život Williama Wilberforce (The Life of William Wilberforce)*, biografickém díle, které napsali a v roce 1838 vydali Wilberforceovi synové. Clarkson a politici z Claphamského okruhu měli určité názorové neshody a Clarkson sám ve svých dílech poněkud nadsazoval vlastní roli v historických událostech, přesto ale spolupracovali ve vzájemném respektu. Zneuznání Clarksonovy práce a charakteru nemělo reálný podklad a Clarkson se nakonec v roce 1844 dočkal veřejné omluvy, o 2 roky později zemřel.⁴⁰⁶

Zrušení otroctví v britském impériu⁴⁰⁷ bylo unikátním aktem. Jedinými státy v

403 ELTIS, s. 3–6 a 25.

404 Organizace existuje dodnes pod názvem Anti-Slavery International. REDDIE, s. 230.

405 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 267–268.

406 TURLEY, David, *The Culture of English Antislavery. 1780–1860*, London 1991, s. 93.

407 Nevztahovalo se na tradiční formy otroctví praktikované v Indii nebo v některých dalších asijských koloniích. Indické otroctví bylo zakotveno v komplexních náboženských a společenských systémech, které předcházely příchodu Evropanů. Na rozdíl od Karibiku zde nebylo využíváno k masové exportní produkci zemědělských plodin. První zákon omezující otroctví v Indii byl britským parlamentem

Americe, které ukončily praxi otroctví dříve než Británie, byly některé bývalé kolonie, jež získaly nezávislost, konkrétně Haiti, Chile, Mexiko a Bolívie. Ostatní země následovaly britského příkladu až později. Ve 40. a 50. letech 19. století to byly Uruguay, Ekvádor, Peru, Venezuela a Argentina. Dánsko a Francie zrušily otroctví ve svých koloniích v roce 1848 a Nizozemsko roku 1863. Na území Spojených států amerických bylo otroctví definitivně odstraněno až třináctým dodatkem k ústavě po vítězství severních států Unie v občanské válce v polovině 60. let 19. století. V roce 1886 zrušilo Španělsko otroctví na Kubě a Brazílie se k tomuto kroku odhodlala o 2 roky později. Roku 1888 tak skončilo otroctví na území Ameriky a v Karibiku, když si ale na konci 19. století evropské mocnosti začaly mezi sebe dělit africká území, pozorovaly stálou přítomnost otrokářských karavan. Otroctví v různých podobách existovalo v Africe, Asii nebo na Blízkém východě ještě hluboko do 20. století (a to včetně oblastí pod britskou správou).⁴⁰⁸

5.3. HODNOCENÍ ABOLICIONISMU A JEHO ÚSPĚCHU

Ve druhé polovině 18. století, v době, kdy koloniální otrokářský systém zažíval největší hospodářský rozmach, na území Ameriky a Karibiku pracovalo více než 2 500 000 zotročených Afričanů a obchod s otroky dosahoval rekordního objemu, se na území Velké Británie a jejích severoamerických kolonií, v srdci největšího otrokářského impéria své doby, začal utvářet názor o nemorálnosti otroctví, který byl již na konci 18. století přijímán velkou částí britské veřejnosti. V historiografii existují různé teorie snažící se tuto kolektivní změnu myšlení a cítění vysvětlit.⁴⁰⁹

Pohled historiků na zrod abolicionistického hnutí se až do 30. let 20. století příliš nelišil od pojetí Thomase Clarksona, které předložil ve svém díle *Historie vzestupu, pokroku a úspěchu hnutí za zrušení obchodu s otroky v britském parlamentu*. Historici, jako například Reginald Coupland, vyzdvihovali především roli náboženské motivace, kterou za zdroj svého přesvědčení označovali i sami abolicionisté. Dějiny britského abolicionismu byly podle nich příběhem upřímných a odhodlaných mužů, kteří dosáhli vítězství lidskosti nad materialismem a pragmatismem.⁴¹⁰

Tento narativ byl však narušen v roce 1944, kdy vydal Eric Williams své vlivné

přiját v roce 1843 a v roce 1860 bylo otrokářství prohlášeno za trestný čin, hluboce zakořeněný zvyk se však nepodařilo vymýtit ještě dlouhou dobu poté. DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 268–270.

408 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 197–203.

409 KŘÍŽOVÁ, s. 189–190.

410 DRESCHER, Seymour, *Eric Williams. British Capitalism and British Slavery*. In: *History and Theory* 26, 1987, 2, s. 181.

dílo *Capitalism and slavery*. Pod vlivem marxismu se Williams snažil o odhalení skutečných ekonomických důvodů a třídních zájmů ukrývajících se za činy historických aktérů. Základní myšlenka tohoto díla spočívala v tom, že ke vzniku abolicionismu a jeho následnému úspěchu došlo jen proto, že se otrokářský systém stal nevýnosným a nevýhodným v prostředí nově vzniklé kapitalistické ekonomiky. Williams tvrdil, že principy lidskosti a morálky, jimiž se abolicionisté zaštiťovali, byly pouze zástěrkou pro zjištěné jednání.⁴¹¹ Označení hlavních představitelů abolicionismu za pokrytce mu bylo vyčítáno již brzy po vydání knihy, ke zpochybnění ekonomických argumentů však došlo až později, především v pracích Seymoura Dreschera nebo Rogera Ansteye.⁴¹²

V roce 1975 zveřejnil historik David Brion Davis ve své knize *The Problem of Slavery in the Age of Revolution* vlastní teorii o skrytých ekonomických motivech abolicionistů. Podle jeho názoru odmítnutí otrokářské ekonomiky vyhovovalo ideologickým potřebám kapitalistické střední třídy, ke které většina hlavních postav abolicionistického hnutí patřila. Odsouzení otroctví potvrzovalo nadřazenou roli práce za mzdu a dodávalo jí i morální rozměr. Na rozdíl od Williamse však Davis abolicionistům neupíral upřímné úsilí o dosažení lidskosti a spravedlnosti, tvrdil, že ekonomické hodnoty své třídy zastávali, aniž by si toho byli vědomi. Této teorii oponoval Thomas Haskell, který popíral, že by historik mohl prokázat nevědomé motivace dějinných osobností.⁴¹³

Někteří historici však zcela odmítli, že by ekonomická motivace stála u zrodu abolicionistického hnutí. Podle Kennetha Morgana nemohli lidé na konci 18. století předvídat proměny dlouhodobých ekonomických procesů. V abolicionistických kampaních byla vždy hlavním argumentem etika. Pokud by v britské společnosti panovala nějaká všeobecně přijímaná představa, že otrokářská práce již není ekonomicky přínosná, abolicionisté by se jistě zaměřili na politicky relevantnější hospodářské argumenty. Kdyby byli přesvědčeni o tom, že hospodářský systém západoindických kolonií selhává, tuto informaci by využili proti svým oponentům, avšak abolicionistické pamflety nic takového neobsahovaly.⁴¹⁴ Také Christopher Leslie Brown nesouhlasil s teorií ekonomické motivace, na vznik a rozšíření abolicionismu měla podle jeho knihy *Moral capital: Foundations of British Abolitionism* zásadní vliv americká válka za nezávislost. Podle jeho názoru ideje americké revoluce a ztráta 13 kolonií vedly ve

411 PALMER, William, *How Ideology Works. Historians and the Case of British Abolitionisms*. In: *The Historical Journal* 52, 2009, 4, s. 1039–1051.

412 DRESCHER, Eric *Williams. British Capitalism and British Slavery*, s. 185.

413 PALMER, s. 1043–44.

414 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 156–157.

Velké Británii k morálnímu přehodnocení stávajícího vnímání lidských práv, národní identity, impéria a jeho různých aspektů, včetně otroctví. Vzájemná diskuze Britů a Američanů o jejich oddanosti svobodě a o důležitosti individuálních práv začala odkrývat problematiku jejich bohatnutí z otrocké práce.⁴¹⁵ Ačkoli lze tedy odtržení severoamerických kolonií označit za jeden z momentálních impulzů k rozšíření abolicionistických idejí, soubor dlouhodobých tendencí i krátkodobých příčin byl mnohem komplexnější.

Ve Velké Británii bylo na konci 18. století v mnoha ohledech příznivé prostředí pro vznik takového společenského hnutí. Není třeba zcela odmítat klasickou interpretaci vzniku abolicionismu vlivem osvícenství a obrody nonkonformistického křesťanství. Osvícenství přineslo myšlenku přirozených lidských práv a vyústilo do radikálních i umírněných reformních snah. Abolicionismus lze chápat jako součást konzervativního reformního hnutí, vedeného pod vlivem osvícenství rostoucí britskou střední třídou. Z osvícenství také vycházela rétorika a ideje již zmíněné americké revoluce.⁴¹⁶ V Británii v této době rostla popularita poměrně nových náboženských hnutí, která kladla ve svém učení důraz na etiku a emocionalitu, vyzdvihovala svobodnou vůli člověka a odmítala otroctví jako nekřesťanskou instituci. Právě tyto křesťanské proudy byly první nositelé organizovaného abolicionismu.⁴¹⁷ Další roli, jak upozornil Christopher Leslie Brown, hrálo zintenzivněné vnímání britské národní identity. Národ, který sám sebe považoval za nejrozvinutější, nejzbožnější, nejspravedlivější a hlavně nejsvobodnější, nemohl dále provozovat či tolerovat něco tak brutálního, bezprávného a nemorálního jako bylo otroctví.⁴¹⁸ Tudíž hned několik intelektuálních hnutí široce přijímaných ve Velké Británii v druhé polovině 18. století ze své podstaty ústilo v odsouzení otroctví na morálním základě.⁴¹⁹ Navíc dlouhá tradice zastupitelské demokracie, rozvinuté mechanismy pro politickou aktivitu občanů a existence veřejného mínění, k němuž byly elity nuceny přihlížet, umožnily realizaci masové abolicionistické kampaně.⁴²⁰

Abolicionistické hnutí se těšilo nebyvalé popularitě napříč britskou společností. Veřejný konsenzus o nutnosti zrušení obchodu s otroky a otroctví dokazuje velký posun v morálním cítění společnosti na sklonku 18. století. Jindy spíše pragmatičtí státníci byli

415 PALMER, s. 1045–1051.

416 Tamtéž, s. 1040.

417 REDDIE, s. 14–15.

418 DRESCHER, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, s. 212–213.

419 PALMER, s. 1040.

420 KRÍŽOVÁ, s. 200.

nuceni souhlasit s postupným odstraněním otrokářského systému, aby dokázali, že stojí na správné straně. Boj proti otroctví měl totiž velkou „morální prestiž“⁴²¹ a každý, kdo stál v opozici, byl velkou částí veřejnosti automaticky považován za nemorálního.⁴²² Silný emocionální apel dokázal oslovit mnoho lidí, včetně těch, kteří se obvykle o veřejná a politická témata příliš nezajímali. Ačkoli všichni obyvatelé Británie z bohatství Západní Indie nepřímo profitovali, většina z nich na něm nebyla ekonomicky závislá a nemusela se proto obávat důsledků zrušení otroctví v dalekých zamořských koloniích, tato problematika pro ně byla tudíž pouze teoretickou otázkou. Podepsání abolicionistické petice nebo jiné přispění k boji proti otroctví byl pro obyčejné Brity snadný způsob, jak prokázat vlastní ctnost a ušlechtilost. Obchodnická třída, která měla ke koloniím užší vztah, postupně také podlehla obecnému trendu a snažila se přeorientovat na odvětví nesouvisející s otrockou prací.⁴²³ Ve velkém počtu se do hnutí zapojili i chudí dělníci. Otevřenost abolicionistického hnutí lidem všech ekonomických tříd, společenských postavení i náboženských vyznání výrazně přispěla jeho popularitě.⁴²⁴

V době, kdy se ve Velké Británii objevilo abolicionistické hnutí, probíhala také počáteční fáze průmyslové revoluce a k odstranění otroctví došlo až tehdy, kdy již v Británii bylo do jisté míry zavedeno kapitalistické průmyslové hospodářství. Jaké tedy bylo spojení mezi ekonomickou situací a zrušením otrokářského systému v koloniích?⁴²⁵ Podle Couplanda směřovaly všechny ekonomické okolnosti proti abolicionistům, kteří je museli překonat silou svého morálního odhodlání. Erik Williams představil však zcela opačný výklad a donutil tak každého dalšího badatele věnujícího se britskému abolicionismu zvážit roli ekonomických sil v pozadí zrušení obchodu s otroky a otroctví.⁴²⁶

Podle Williamse bylo přijetí obou hlavních protitrokářských zákonů pouhou kapitalistickou kalkulací: „*Nadprodukce v roce 1807 vyžadovala zrušení [obchodu s otroky]; nadprodukce v roce 1833 vyžadovala osvobození [otroků]*.“⁴²⁷ Williams tvrdil, že po americké válce za nezávislost došlo k nahrazení merkantelismu kapitalismem. Nová kapitalistická třída se následně spojila za účelem zničení otrokářského

421 BROWN, s. 458.

422 MASON, s. 832.

423 PAGE, s. 741–772.

424 REDDIE, s. 185.

425 BROWN, s. 20.

426 DRESCHER, *Eric Williams. British Capitalism and British Slavery*, s. 180–196.

427 Tamtéž, s. 192.

hospodářství, jehož existence již nebyla pro nový ekonomický stav přínosná.⁴²⁸ Podle této teorie začala produkce britských karibských kolonií po americké válce kontinuálně přirozeně upadat. Území jako Kuba nebo Brazílie byla schopna dodávat levnější tropické plodiny, zejména cukr, a udržování monopolu britských karibských kolonií na trhu mateřské země již nebylo výhodné. Ve výsledku se tedy jednalo o prosazování volného obchodu.⁴²⁹

Jedním z nejvýznamnějších Williamsových kritiků byl Seymour Drescher, který *Capitalism and Slavery* označil za „záměrně zjednodušenou historii“.⁴³⁰ Ve svém díle *Econocide: British Slavery in the Era of Abolition* z roku 1977 nabídl odlišnou interpretaci vztahu ekonomiky a abolicionismu. Dokázal, že ačkoli během americké války v britské Západní Indii opravdu došlo k výraznému poklesu ekonomiky, podíl obchodu s produkcí karibských kolonií na celkovém britském zahraničním obchodu ve skutečnosti stoupal, o čemž Williams tvrdil opak. V letech 1763–1777 pocházelo z britské Západní Indie 24 % celkového dovozu do Británie a 8,4 % britského vývozu putovalo zase zpět do Karibiku. Ekvivalentní hodnoty pro roky 1783–1787 byly 27 % a 11 %, pro období 1803–1807 pak 30,5 % a 13,1 %. Podobně se zvyšoval i počet otroků přivážených do Karibiku britskými otrokáři v období, ve kterém se měl podle Williamse snižovat. Na britských lodích bylo z Afriky odvezeno přes 330 000 otroků v letech 1777–1788 a kolem 700 000 v období 1789–1807. Cukrové plantáže v britském Karibiku dosahovaly na přelomu 18. a 19. století stále nezanedbatelných zisků, přestože většina kolonií zažila svůj ekonomický vrchol už dříve. Britská Západní Indie začala kontinuálně hospodářsky upadat až po roce 1815, kdy se již potýkala s vážným nedostatkem pracovních sil v důsledku zákona z roku 1807. Současníci však neměli důvod k tomu, aby tento pokles považovali za nezvratitelný trend. Ceny britského cukru sice v letech 1793–1807 poklesly, ale nepřestaly generovat zisky, jeho pěstování tak bylo nadále považováno za výnosné (proto byly cukrové plantáže zakládány i v državách, které Británie získala až během válek s revoluční a napoleonskou Francií, jako například na Trinidadu nebo v Demeraře).⁴³¹ Williamsovy teorie tedy není možné prokázat na základě existujících dat. Drescherův závěr byl jasný: „*Ekonomický úpadek Západní Indie spíše následoval než zapříčinil politická opatření, která omezila možnost expanze a konkurenceschopnosti britského otrokářství.*“⁴³²

428 Tamtéž, s. 188–196.

429 BROWN, s. 12–14.

430 DRESCHER, *Eric Williams. British Capitalism and British Slavery*, s. 196.

431 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 168.

432 DRESCHER, *Eric Williams. British Capitalism and British Slavery*, s. 180–196.

Také David Eltis potvrdil, že britské otrokářské hospodářství nebylo na konci 18. století ve stavu permanentního a kontinuálního úpadku, ačkoli je pravda, že se mezi lety 1778–1781 ocitlo v krizi zapříčiněné válkou a zřetřháním obchodních vztahů se Severní Amerikou. V roli hlavního producenta cukru tak v tom období britskou Západní Indii nahradilo francouzské Saint-Domingue, které ale tuto pozici ztratilo s vypuknutím povstání v roce 1791. Postavení hlavního vývozce cukru pak znovu získaly britské kolonie, dokud nebyly překonány Kubou a Brazílií ve 40. letech 19. století, nedlouho po zrušení otroctví britským parlamentem. Dlouhodobé ekonomické údaje jednoznačně svědčí o stále vitalitě britského otrokářského hospodářství až do prvního desetiletí 19. století, ještě tehdy pocházelo z britských kolonií 60 % světové produkce cukru a asi 50 % produkce kávy. Britský obchod s otroky dosáhl podle Eltisových údajů svého vrcholu v 80. letech 18. století, v 90. letech pak poklesl kvůli válce s Francií, avšak pouze o 8 %. Na začátku 19. století byl tudíž zisk z obchodu s otroky i otrokářských kolonií stále významný.⁴³³

Kenneth Morgan také souhlasil s tím, že bylo hospodářství Západní Indie na počátku 19. století stále lukrativní, upozornil ale, že v době před samotným zrušením otroctví se již potýkalo s vleklou krizí. Stav kontinuálního ekonomického poklesu probíhajícího od roku 1815 se rychle prohloubil ve 30. letech 19. století. Tato krize však byla primárně důsledkem zákazu nákupu nových otroků z roku 1807 a s tím souvisejícího nedostatku pracovní síly. Otrokářské plantážnické kolonie jiných států, které takový zákon nezavedly, v této době stále vysoce prosperovaly (například Kuba). Krize z počátku 30. let 19. století nepochybně mohla napomoci tomu, aby bylo rozhodnutí o zrušení otroctví snazší, přestože současníci nebyli přesvědčeni o její permanentnosti.⁴³⁴

K myšlence vítězství etického přesvědčení nad ekonomickým pragmatismem se v případě britského abolicionismu přiklonil i Roger Astney, který upozornil na to, že zákon o zrušení obchodu s otroky byl britským parlamentem jen opravdu velmi těsně zamítnut v průběhu 90. let 18. století, kdy tento obchod prokazatelně zažíval jedno z období svého největšího rozmachu.⁴³⁵

Průmyslová revoluce znamenala pro britský abolicionismus nespornou výhodu. Velká Británie si díky ekonomickému rozkvětu mohla dovolit jednat částečně proti svým zájmům a omezit tak významné příjmy, jaké jí plynuly z obchodu s otroky a

433 ELTIS, s. 3–6, 18 a 62.

434 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 192–193.

435 ANSTEY, s. 314.

plantážnického zemědělství, její hospodářství bylo dostatečně silné. Britská Západní Indie stále zaručovala vysoké zisky, ale jejich podíl na celkovém objemu ekonomiky Velké Británie se díky industrializaci, novým kapitalistickým hospodářským odvětvím a podnikání v Indii postupně zmenšoval. Na počátku 19. století už karibské kolonie nebyly jedním z hlavních zdrojů britské prosperity, jak tomu bylo v polovině předchozího století. Velká Británie v roce 1838 propustila pracovní sílu ve svých plantážnických koloniích, které již sice ztratily své výsadní ekonomické postavení, nikoli však výnosnost, a ještě za to zaplatila 20 000 000 britských liber. Tento krok nebyl výsledkem ekonomické úvahy či kalkulace.⁴³⁶

Christopher Leslie Brown poznamenal, že Williamsovo dílo *Capitalism and Slavery* již navždy stigmatizovalo výklad dějin abolicionismu jako příběhu morálního odhodlání. Přesto se k němu historici, jako právě Brown, v dnešní době do jisté míry vrací, pokaždé ale již společně se zvážením ostatních ekonomických a společenských vlivů, které na abolicionistické hnutí působily.⁴³⁷

Ke zrušení obchodu s otroky a otroctví v britském impériu už v první třetině 19. století by nedšlo bez dlouholetého kontinuálního tlaku vyvíjeného abolicionisty uvnitř i vně parlamentu a bez masového zapojení veřejnosti i nonkonformistických křesťanských hnutí do kampaně proti otroctví. Nedošlo by k němu ani bez nástupu abolicionismu nakloněných whigovských vlád, v případech roku 1807 i 1833, a bez jejich ochoty zaštitit svou vahou odvážné abolicionistické reformy (ať již kvůli osobnímu přesvědčení členů kabinetu nebo ve snaze o získání popularity mezi veřejností a voliči). Nezanedbatelné bylo také přispění misionářů a samotných otroků v koloniích, prostřednictvím povstání na Barbadosu, v Demeraře a Jamajce, která svým politickým a nenásilným charakterem umožnila abolicionistům v Británii demonstrovat, že otroci mají na svobodu nárok a není čas na další odkládání tohoto rozhodnutí.⁴³⁸ Masové abolicionistické hnutí by nikdy nevzniklo bez konkrétních osobností, které jej inspirovaly a nesly jeho ideje. Náhodné setkání Granvilla Sharpa s Jonathanem Strongem, rozhodnutí kvakera Anthonyho Benezeta odmítnout otroctví po vzoru samotných zakladatelů kvakerismu, odhodlání mladého studenta Thomase Clarksona zvítězit v esejistické soutěži na základě studia Benezetových textů nebo náboženské obrácení talentovaného poslance Williama Wilberforce, jež jej přimělo zasvětit zbytek života bohubilým politickým cílům – to byly momenty, které zažehly první jiskru

436 KŘÍŽOVÁ, s. 191–193.

437 BROWN, s. 16.

438 MORGAN, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, s. 192–193.

abolicionistického hnutí i jeho konečného úspěchu.⁴³⁹ „Abolicionisté byli osobně zainteresovaní, ...protože zrušení [otroctví] a osvobození [otroků] odpovídaly hodnotám a zájmům jejich vlastní společenské třídy. Ale ne všechny zájmy jsou ekonomickými zájmy,“ napsal Christopher Leslie Brown, „bojovali proti otroctví, protože se jim nelíbilo, co otroctví představuje, ... protože to ohrožovalo jim drahé hodnoty. Aktivisté se častěji věnovali problematice otroctví, nikoli proto, že by se zajímali o Afričany, ale proto, že je trápily jeho dopady na společnost, na impérium, na veřejnou morálku nebo na kolektivní identitu“.⁴⁴⁰

Vůdčí představitelé britského abolicionistického hnutí jsou mnohdy, především ve starší literatuře, charakterizováni v takových superlativech, které vybízí až ke skepticizmu. Přesto jejich bezúhonná reputace a jistá hrdinská aureola není zcela nezasloužená. Svému upřímnému úsilí za odstranění zjevně nemorální instituce otroctví ve jménu lidskosti a spravedlnosti obětovali mnohé. Postavili se zvyklostem, silné opozici i ekonomickému pragmatismu a po několika desetiletích kontinuální práce ve svém idealistickém zápase uspěli.⁴⁴¹ Thomas Clarkson popsal obchod s otroky, respektive otroctví, jako „bájnou hydru, jež měla sto hlav a každou z nich bylo nutné odseknout předtím, než mohla být pokořena. Jen někdo takový jako Herkules byl připraven si jednu z nich podmanit a nic menšího než mimořádná obezřetnost, odvaha, námaha a trpělivost nemohla překonat ty ostatní“.⁴⁴²

439 BROWN, s. 24–26.

440 Tamtéž, s. 25–26.

441 PALMER, s. 1040.

442 CLARKSON, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.*, s. 25.

7. ZÁVĚR

Úkolem této diplomové práce bylo analyzovat proces vedoucí ke zrušení otroctví v amerických državách Velké Británie. Práce se proto nejprve zaměřila na stručný výklad vzniku nového typu otrokářského systému na těchto územích. Následně se snažila odhalit dlouhodobé tendence i momentální podněty, které ve Velké Británii vytvořily vhodné společenské prostředí pro vznik a rozšíření abolicionistického hnutí. Zhodnotila ideový základ i činnost tohoto hnutí a věnovala patřičný prostor jeho vůdčím představitelům. Podrobně se zabývala politickými okolnostmi přijetí nejzásadnějších abolicionistických zákonů i samotným průběhem parlamentních jednání. V závěrečné části pak byly zhodnoceny odlišné teoretické pohledy na toto téma. Práci se podařilo splnit vytyčený cíl a představit ucelený obraz i vysvětlení procesu, jenž vyústil ve zrušení otroctví v britském impériu.

Anglie se zapojila do transatlantického obchodu s otroky na konci 16. století a o století později začala v obsazených oblastech Ameriky a Karibiku využívat systém otročké práce, stejně jako některé jiné evropské mocnosti. Největšího ekonomického rozmachu se britský obchod s otroky a plantážnické zemědělství v britských otrokářských koloniích dočkaly v průběhu druhé poloviny 18. století. I přes dočasné ekonomické oslabení karibských držav na počátku 80. let, zapříčiněné americkou válkou za nezávislost, představovala hospodářská soustava zahrnující obchod s otroky a produkty jejich práce na sklonku 18. století významnou součást ekonomiky Velké Británie i celého impéria. Udržení a prosperita této soustavy tak byly považovány za jeden z hlavních národních zájmů. Přesto se od 70. let 18. století začali objevovat některé náboženské skupiny nebo jednotlivci, kteří otrokářský systém odsoudili, a dokonce, ač se to jevílo jako beznadějný idealismus, vážně uvažovali o jeho zrušení.

Abolicionistické myšlenky v této době sice již existovaly i jinde, například mezi kvakery v Severní Americe nebo některými francouzskými učiteli, ale masové abolicionistické hnutí, jež vzniklo ve Velké Británii, bylo zcela jedinečné. V roce 1944 uveřejnil Eric Williams svou teorii o vzniku britského abolicionistického hnutí, které se podle jeho názoru objevilo pouze jako důsledek upadající výnosnosti otrokářského hospodářského systému, jeho argumenty však byly postupem času vyvráceny, především americkým historikem Seymourem Drescherem. Mnoho současných odborníků se tak znovu přiklání k tradičnějším výkladům původu britského abolicionismu (zaměřují se však již na mnohem širší historický kontext než autoři před

Williamsem, kteří se soustředili téměř výhradně na činnost nejvýznamnějších abolicionistických politiků).

Příznivých podmínek ke vzniku rozsáhlého abolicionistického hnutí bylo ve Velké Británii na konci 18. století hned několik. Omezená monarchie s voleným parlamentem byla jedním z nejdemokratičtějších režimů té doby a vedla k důležité politizaci veřejné sféry. Británie zažívala počáteční období průmyslové revoluce a velký ekonomický rozkvět, důsledkem prosperity byla vyspělá společnost s rostoucí střední třídou. Z toho vyplývající zvyšování gramotnosti, publikační boom a zrychlení komunikace usnadnily šíření myšlenek napříč britskou veřejností. Také intelektuální klima hrálo ve prospěch abolicionismu. Konzervativní forma osvícenství přijímaná ve Velké Británii zdůrazňovala ideje přirozených lidských práv a pokroku vedeného rozumem a ctností. Osvícenství tak podnítilo britskou střední třídu k úsilí o prosazení různých humanitárních reforem, za jejichž součást lze považovat i abolicionismus. Proces odtržení severoamerických kolonií probíhající na přelomu 70. a 80. let 18. století navíc vyvolal v Británii debatu o podobě impéria, občanských právech a o svobodě, která hrála důležitou roli v chápání anglické národní identity již od středověku. Významný byl také fenomén tzv. velkého probuzení, jehož důsledkem byl vznik nových vitálních křesťanských proudů, zvláště metodismu a evangelismu, které kladly silný důraz na emocionalitu a etiku. Anglikánští nonkonformisté byli prvními, kteří přijímali abolicionistické myšlenky organizovaně (mezi nimi patří prvenství britským kvakerům ovlivněným jejich severoamerickými souvěrci).

Výše popsané okolnosti nepochybně napomohly vzniku abolicionistického hnutí v Británii a umožnily jeho masové rozšíření. Prostředí a doba byly příznivé, ale podstatnými byli jednotliví lidé, kteří toho dokázali využít, jejich osobní motivace a rozhodnutí. Tito horliví aktivisté byli v naprosté většině vedeni svým upřímným morálním přesvědčením, že otroctví již nemůže být déle tolerováno. Jedni z prvních byli zakladatel metodismu John Wesley a excentrický intelektuál Granville Sharp. Sharp byl iniciátorem dvou významných soudních procesů, z nichž první v roce 1772 skončil vítězstvím, když zakázal praktikování koloniálního otroctví na půdě Velké Británie, a druhý v roce 1783 naopak prohrou, neboť neoznačil smrt 132 Afričanů na otrokářské lodi *Zong* za vraždu. Dalším prominentním abolicionistou byl Thomas Clarkson, který v čele hnutí stál od 80. let 18. století do 40. let 19. století. Thomas Clarkson se pustil do boje proti otroctví již jako mladý student, jeho hlavní úlohou bylo vybudovat ústřední i regionální organizační strukturu hnutí, řídit veřejnou kampaň a shromažďovat svědectví

o hrůzách otrokářského systému. Klíčové byly také osobnosti z evangelického prostředí jako duchovní James Ramsay, jenž dlouhou dobu působil mezi otroky na karibském ostrově Svatý Kryštof, a William Wilberforce, nejslavnější abolicionistický politik. Mezi Wilberforceovi přátele a hlavní spolupracovníky patřili právník James Stephen, filantrop Henry Thornton nebo Zachary Macaulay, který se později stal guvernérem kolonie Sierra Leone (ta měla být modelovým příkladem svobodné „zcivilizované“ Afriky).

V roce 1787 byla především z iniciativy kvakerských aktivistů a Thomase Clarksona založena Společnost pro prosazování zrušení obchodu s otroky, od té chvíle se abolicionismus oficiálně stal politickým hnutím. Toto hnutí, jež získalo do té doby unikátní masovou podporu, zahájilo veřejnou kampaň mimořádného rozsahu a intenzity, která dokázala velmi efektivně působit na veřejné mínění. Kromě silného tlaku veřejnosti na vládu a parlament využívali abolicionisté i dalších politických nástrojů a propagandistických technik jako bylo podepisování petic, vylepování plakátů, publikace velkého množství pamfletů, pořádání veřejných přednášek nebo organizování bojkotů zboží. Tyto aktivity obvykle provázely každou parlamentní akci abolicionistických politiků. V argumentaci se abolicionisté po celou dobu spoléhali v první řadě na morální, náboženské a emocionální apely, zatímco jejich oponenti zahájili vlastní kampaň informující o nesporném ekonomickém významu otrokářského systému pro britské impérium.

William Wilberforce v parlamentu předložil první návrh na zrušení obchodu s otroky v roce 1789, ten však byl, i přes působivé projevy a podporu premiéra Williama Pitta mladšího, rychle zamítnut. Podobný scénář se opakoval v následujících letech ještě několikrát a v okamžiku, kdy už se zákon podařilo prosadit v Dolní sněmovně, byl rázně zastaven Sněmovnou lordů. Navíc období mezi lety 1792 a 1804 nebylo abolicionistickému aktivismu příliš nakloněno. Vláda byla plně zaměstnána válkou, povstání otroků ve francouzském Saint-Domingue posílilo obavy o stabilitu kolonií a radikalizace Francouzské revoluce uvrhla téměř každé společenské hnutí v podezření z jakobinismu. Situace se výrazně zlepšila v roce 1806, kdy se britským premiérem stal lord Grenville, který byl osobně přesvědčeným abolicionistou, stejně jako většina členů jeho kabinetu. Vláda začala úzce spolupracovat s abolicionistickými politiky a první úspěch se dostavil ještě v témže roce. Parlament přijal zákon zakazující britským obchodníkům dovážet otroky do kolonií států, s nimiž byla Británie momentálně ve válce. Toto opatření ihned ukončilo poměrně velkou část britského obchodu s otroky.

Na začátku roku 1807 se remiér Grenville rozhodl předložit návrh zákona na ukončení veškerého obchodování s otroky nejdříve ve Sněmovně lordů, kde měl velmi silnou pozici. I přes bouřlivé debaty s opozicí byl v březnu 1807 zákon parlamentem přijat. Británie se tím vzdala velkých zisků, na jejích lodích bylo totiž na přelomu 18. a 19. století převáženo téměř 50 % všech otroků směřujících do Ameriky a Karibiku. Zákon ekonomicky poškodil i britské plantážnické kolonie, které se postupem času začaly potýkat s nedostatkem pracovní síly a byly tak konkurenčně znevýhodněné oproti otrokářským koloniím ostatních států.

Až po ukončení válek s Francií, v roce 1814, bylo abolicionistické hnutí obnoveno v podobném rozsahu, jaký mělo na přelomu 80. a 90. let 18. století. Svoji pozornost soustředilo hlavně na zdokonalení zákona proti obchodu s otroky, zamezení pašování otroků do britských kolonií a dotlačení britské diplomacie k tomu, aby usilovala o univerzální potlačení obchodu s otroky. Abolicionisté zatím neuvažovali o brzkém osvobození otroků v zámoří, věřili totiž, že zákon z roku 1807 donutí otrokáře, kteří již nemají možnost zakoupení nových otroků, k lepšímu zacházení s těmi stávajícími. Mnozí z nich byli také přesvědčeni, že otroci ještě nejsou dostatečně připraveni na svobodnou existenci v koloniální společnosti, které musí předcházet především jejich christianizace. Přístup abolicionistů se změnil v roce 1823, kdy byla založena Společnost pro zmírnění a postupné zrušení otroctví napříč britským panstvím. Do hnutí se zapojily nové osobnosti, kvakeři Joseph Sturge a John Cropper, poslanec Thomas Fowell Buxton, který zaujal v parlamentu místo Williama Wilberforcea, James Stephen mladší nebo Elizabeth Heyrick (abolicionismus první příležitosti, kdy se britské ženy začaly kolektivně politicky angažovat na celostátní úrovni). Především tito mladší aktivisté začali propagovat nikoli postupné, ale okamžité osvobození otroků. Na tomto požadavku se celé abolicionistické hnutí sjednotilo v roce 1832. V tomto roce byla také přijata významná parlamentní a volební reforma. Volby, které proběhly podle nového systému, rozhodujícím způsobem posílily whigovskou vládu Charlese Graye i celkové postavení abolicionistů v parlamentu. Zákon o zrušení otroctví byl parlamentu předložen jako součást vládní politiky a jako takový se nasetkal s příliš silnou opozicí, jednalo se spíše jen o jeho konkrétní podobě. Přijat byl v létě 1833, s platností k 1. srpnu měli všichni otroci v britských koloniích získat status svobodného člověka, zároveň však byli povinni ještě po několik let pracovat pro své bývalé pány, kterým mělo být navíc jako náhrada vyplaceno 20 000 000 britských liber (to však postupnému ekonomickému úpadku britské Západní Indie nezabránilo). Bylo zapotřebí ještě jedné

vlny abolicionistické kampaně, namířené proti nevolnickému pracovnímu systému, aby se černoši v britských koloniích stali roku 1838 skutečně svobodnými (k jejich společenské rovnosti a plným občanským právům však ještě vedla dlouhá cesta). Do konce 19. století bylo otroctví na území Ameriky a Karibiku postupně zrušeno i ostatními státy, v jiných částech světa však dále přetrvávalo.

Britské zrušení obchodu s otroky v roce 1807 bylo prvním opravdu vážným zásahem do atlantického otrokářského systému. Byl to první krok předcházející všem dalším změnám a vzor, jenž dříve či později následovaly i ostatní státy. Zrušení koloniálního otroctví evropskou mocností byl zcela bezprecedentní akt. Otroci v britských državách byli v roce 1833 osvobozeni bez nutnosti krvavého povstání či války. Bez britského abolicionistického hnutí a jeho politických úspěchů by k demontování otroctví v Karibiku a Americe došlo pravděpodobně mnohem déle.

Hlavní úředník Dolní sněmovny řekl v roce 1805 po skončení zasedání Williamu Willberforceovi: „*Vy i já jsme toho již prožili dost, abychom věděli, že se lidé nenechají přesvědčit k jednání o něčem, co se dotýká jejich zájmů, abstraktními argumenty.*“⁴⁴³ Ukázalo se však, že se mýlil. Otroctví v britských koloniích nevyzrálo samovolně přirozenou přeměnou hospodářských vztahů, ale bylo potlačeno shora. Především díky nátlaku samotných britských občanů, kteří se v masovém měřítku zapojili do abolicionistického hnutí, a dlouholetému úsilí vůdců tohoto hnutí, spojených v odhodlání tuto nelidskou instituci odstranit.

443 HOWSE, s. 60.

8. SEZNAM ZDROJŮ

VYDANÉ PRAMENY:

Digitised Editions of Commons and Lords Hansard. Dostupné z:
<https://api.parliament.uk/historic-hansard/index.html>.

The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXVII, London 1816.

The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXVIII, London 1816.

The Parliamentary History of England. From the Earliest Period to the Year 1803. Vol. XXIX, London 1817.

SOUDOBE PUBLIKACE:

BENEZET, Anthony, *Caution and Warning to Great Britain and her Colonies in a Short Representation of the Calamitous State of the Enslaved Negroes,* Philadelphia 1766.

CLARKSON, Thomas, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. I.,* London 1808.

CLARKSON, Thomas, *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-trade by the British Parliament. Vol. II.,* London 1808.

HEYRICK, Elizabeth, *Immediate, Not Gradual Abolition,* London 1824.

NORRIS, Robert, *A Short Account of the African Slave-Trade,* London 1789.

RAMSAY, James, *An Essay on the Treatment and Conversion of African Slaves in the British Sugar Colonies,* London 1784.

WESLEY, John, *Thoughts upon Slavery,* London 1774.

SHARP, Granville, *A Representation of the Injustice and Dangerous Tendency of Tolerating Slavery or of Admitting the Least Claim of private Property in the Persons of men in England,* London 1769.

LITERATURA:

ANSTEY, Roger, *A Re-Interpretation of the Abolition of the British Slave Trade, 1806–1807.* In: *English Historical Review* 87, 1972, 343, s. 304–332.

BROWN, Christopher Leslie, *Moral Capital. Foundations of British Abolitionism,*

- Chapel Hill 2006.
- DRESCHER, Seymour, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*, New York 2009.
- DRESCHER, Seymour, *Eric Williams. British Capitalism and British Slavery*. In: *History and Theory* 26, 1987, 2, s. 180–196.
- DRESCHER, Seymour, *People and Parliament. The Rhetoric of the British Slave Trade*. In: *The Journal of Interdisciplinary History* 20, 1990, 4, s. 561–580.
- DRESCHER, Seymour, *Women's Mobilization in the Era of Slave Emancipation. Some Anglo-French Comparisons*. In: STEWART, James Brewer, SKLAR, Kathryn Kish (ed.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven 2007, s. 98–115.
- ELTIS, David, *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*, New York 1987.
- FERGUSON, Niall, *Britské impérium. Cesta k modernímu světu*, Praha 2016.
- GROSS, Izhak, *The Abolition of Negro Slavery and British Parliamentary Politics 1832–3*. In: *The Historical Journal* 23, 1980, 1, s. 63–85.
- GUASCO, Michael, *Slaves and Englishmen. Human Bondage in the Early Modern Atlantic World*, Philadelphia 2014.
- HENDRYCH, Dušan a kol., *Právní slovník*, Praha 2001.
- HOWSE, Ernest Marshall, *Saints in Politics. The „Clapham Sect“ and the growth of freedom*, Guildford 1976.
- HULSEBOSCH, Daniel J., *Nothing but Liberty. „Somerset's Case“ and the British Empire*. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 647–657.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta, *Otroctví v Novém světě. Od 15. do 19. století*, Praha 2013.
- MATTHEWS, Gelien, *Caribbean Slave Revolts and the British Abolitionist Movement*, Baton Rouge 2006.
- MASON, Matthew, *Keeping up Appearances. The International Politics of Slave Trade Abolition in the Nineteenth-Century Atlantic World*. In: *The William and Mary Quarterly* 66, 2009, 4, s. 809–832.
- METAXAS, Eric, *Amazing Grace. William Wilberforce and the Heroic Campaign to End Slavery*, New York 2007.
- MIDGLEY, Clare, *British Abolition and Feminism in Transatlantic Perspective*. In: STEWART, James Brewer, SKLAR, Kathryn Kish (ed.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven 2007, s. 122–136.

- MORGAN, Kenneth a kol., *Dějiny Británie*, Praha 1999.
- MORGAN, Kenneth, *Slavery and the British Empire. From Africa to America*, New York 2007.
- NELSON, Bernard H., *The Slave Trade as a Factor in British Foreign Policy 1815–1862*. In: *The Journal of Negro History* 27, 1942, 2, s. 192–209.
- PAGE, Anthony, *Rational Dissent, Enlightenment, and Abolition of the British Slave Trade*. In: *The Historical Journal* 54, 2011, 3, s. 741–772.
- PALEY, Ruth, *Imperial Politics and English Law. The Many Contexts of „Somerset“*. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 659–664.
- PALMER, William, *How Ideology Works. Historians and the Case of British Abolitionisms*. In: *The Historical Journal* 52, 2009, 4, s. 1039–1051.
- REDDIE, Richard S., *Abolition. The Struggle to Abolish Slavery in the British Colonies*, Oxford 2007.
- REES, Siân, *Sweet Water and Bitter. The Ships that Stopped the Slave Trade*, Durham 2011.
- SMITH, Adam, *Wealth of Nations*, New York 2007.
- SWAMINATHAN, Srividhya, *Debating the Slave Trade. Rhetoric of British National Identity. 1759-1815*, Surrey 2009.
- TURLEY, David, *The Culture of English Antislavery. 1780–1860*, London 199.
- VAN CLEVE, George, *„Somerset’s Case“ and Its Antecedents in Imperial Perspective*. In: *Law and History Review* 24, 2006, 3, s. 601–645.
- WALVIN, James, *The Zong. A Massacre, the Law and the End of Slavery*, New Haven 2011.
- WASSON, Ellis, *Dějiny moderní Británie. Od roku 1714 po dnešek*, Praha 2010.
- WHELAN, Timothy, *Martha Gurney and the Anti-Slave Trade Movement. 1788–1794*. In: CLAPP, Elizabeth J., JEFFREY, Julie Roy (ed.), *Women, Dissent and Anti-Slavery in Britain and America. 1790-1865*, New York 2011, s. 44–65.

9. RESUME

This thesis is dedicated to analysis of the process which led to the ending of the British slave trade in 1807 and the British colonial slavery in 1833. In the 17th century, England introduced slave labour in its American and Caribbean colonies and also became one of the leading powers in African slave trade. This economy complex showed up to be extremely profitable especially during the second half of the 18th century. In spite of it, a mass anti-slavery movement occurred among British citizens at the end of that century.

There was a favourable social and intellectual climate for embracing abolitionist ideas. In the 1770s, first personalities, such as Granville Sharp, publicly opposed the practise of slavery. The first organised form of the abolitionist movement was created by Anglican non-conformists in the 1780s (especially by Quakers, Methodist and Anglican Evangelicals). In 1787, the Quakers in cooperation with devoted abolitionist Thomas Clarkson founded the Society for Effecting the Abolition of the Slave Trade. Soon, the movement grew to a unique extent. Abolitionists launched an intensive propaganda campaign which contained petitions, public meetings, boycotts and great variety of publications. Politicization of public sphere, a result of British parliamentary system, enabled citizens to influence politics.

William Wilberforce, one of the leading abolitionist politicians, introduced his first motion on abolition of the slave trade to the Parliament in 1789. But this one, like many following similar motions, was rejected. The war against France, the slave uprising in Saint-Domingue and the fear of the French revolution transferring to Britain caused a decline in abolitionist activities. The situation got better when lord Grenville became the British Prime Minister in 1806. He worked closely together with abolitionists and, as a result of that, the *Abolition of the Slave Trade Act* passed the Parliament in March 1807.

After this success, abolitionists focused on the termination of trans-atlantic slave trade on international field and stopping slave smugglers to operate in British colonies. They hoped that the living conditions of slaves will improve naturally after final suppression of illegal slave trafficking, but it did not happen. Therefore abolitionists began to promote gradual emancipation of slaves and founded the Anti-Slavery Society in 1823. In the beginning of the 1830s, however, they changed the demand to immediate emancipation. In 1832, parliamentary elections were held (the first time after adoption of significant parliamentary and electoral reform) which strengthened the position of

Whig Prime Minister Charles Grey and abolitionist politicians. The motion on slave emancipation was introduced to the Parliament as a government measure and met with lower opposition than the 1807 Act. The *Slavery Abolition Act* passed the Parliament in August 1833. Africans in the British Caribbean colonies became formally free, but they still had to work for their former masters over the next several years. Abolitionist in Great Britain rose up a new wave of public campaigning against this unfree labour duty and they achieved its abolition in 1838.

When the slave trade and colonial slavery were abolished, it was still very profitable, as the pro-slavery politicians constantly emphasized. Both laws, in 1807 and in 1833, hurt colonial economy and led to its decay. Great Britain's termination of slavery system was the first major step towards abolition of the Atlantic slave trade and slavery as a whole. The main role in this achievement was played by the abolitionist movement, its leaders and their devotion to moral principles.